

TISZTA

MAGYAR GYÖKÖK.

IRTA

NAGY JÁNOS,

SZOMBATHELYI MEGYEI PAP, AZ OTTANI PAPNEVELŐ HÁZBAN
TANULMÁNYOK' IGAZGATÓJA, 'S A' M. T. T. L. TAGJA.

MÁSOD RANGU PÁLYAMUNKA.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL,

1 8 3 8.

ATÉBIT

MAÏGAYAN GYONK.

Les lauriers ne croissent point heureusement, si le
sang, et la sueur ne les arrosent.

Patru.

BEVEZETÉS.

Ambár nyelvünk' régiségéről a' történeti könyvek' néma hallgatása miatt semmi bizonyost hiteles kútfőkből nem határozhatunk: annyit azonban annak belső tulajdonságaiból bátran következtethetünk; hogy a' magyar nyelv a' tágos világon széttelepedett számos nemzetek' különféle nyelvei között egyik az, a' mellyet a' legrégebb nyelvek közé méltán számolhatunk. Mert ha lélekismeret-tudományi szemmel vizsgálván a' sinai nyelvet egész Europa hámolja, és legrégebbnek egyedül azon oknál fogva állítja, hogy négy százon fölül találta benne az egytagú gyökérszó; hogy ejtések, ejtegetések, hajtogatások abban nem lévén, mindezek a' gyökérszónak különféle összeragasztásai által vitetnek véghez: mennyivel inkább bámúlásra méltó a' magyar nyelv, és a' legrégebb őszkorban kereshető annak első eredete; a' mellyben a' mellett, hogy az egytagú gyökér ezeret jól meghalad, még ma sem (noha nyolcz száz éven túl európai nemzetek közt tengődik, és a' latin nyelv által nem kevéssé nyomatott) különböztetnek meg bizonyos ejtések, ejtegetések és hajtogatások, vagy legalább egyik európai nyelv' kaptájára sem huzhatók annak különféle változásai: a' mellyek szinte, mint a' sinai nyelvben, részint ma is élő, részint elévült egytagú értelmes szónak egybeolvadásából kerckednek. Nem is volt korán eleve nyelvünkben az ige a' névtől megkülönbözve: hanem minden, a' mint ezt a' természet magával hozá, csupa névből vagy igéből állott; mert régi elődink a' tárgyat, a' mint az érzékeiket érdekelte, úgy egyszerűen elnevezték. Tagadhatatlan nyomára találunk

ennek mai nyelvünkben; p. o. *les* név és ige egyszerűsmind, am. (annyimint) *insidiae, insidiatur*; ilyenek: *ag, bán, csul, csap, dob, em, ég, él, ér, fagy, fal, fél, fog, gyak, hal, hang, hat, hány, hoz, kap, lak, lép, mar, nő, nyom, nyúl, öl, pök, szeg, tár, tat, tér, var, vágy, vár, véd, vész, zár* 'stb.

Ha továbbá arra figyelmezzünk, hogy az ezer számon túl haladó gyökszavainknak több mint harmada ma is nyilván és igen könnyűen megkülömböztethető puszta hangokból áll: mit következtethetünk egyenesebben, ha nem azt, hogy nyelvünk régi eredetiségének bélyegét ma is egyszerű kebelében hordozza, és hogy előttünk e' korig egészen ismeretlen eleink a' tőlünk ránk örökségül maradt nyelvet nem idegen nemzettől tanulták; hanem a' nyelvalkotásra szükséges lelki 's testi tehetségekkel teremőjőktől fölruházva lévén, magok alkották. Nagy fölvilágosításul szolgálnak erre Sasku Károlynak észrevételei, a' melyek az 1835-ki Tud. Gyűjt. VII. k. 7—8. lapjain olvashatók. Jól tapogattak tehát már a' múlt században Herder és annak követői, kik a' nyelvet az emberi nem' tulajdon alkotmányának, saját találmányának hirdették, 's a' teremőnek egyedül a' nyelvalkotásra szükséges tehetségeket tulajdonították. Nem is szolgálhat itt ellenvetésül némelly tudós férfiaknak azon észrevételök: mintha illy állítás a' teremő' jóságával, 's az embernek méltóságával ellenkeznék; mert épen az által, hogy az embert az ő teremője illy jeles tehetséggel különböztette az oktalán állatoktól, emelkedik leginkább az embernek belső tulajdon becse, 's így mondhatni valóban neki jeles írónak szavai szerint, hogy „*a' nyelv mint egy külső záloga az ember' méltóságának, mely által minden más teremtményt fölül halad.*“ A' teremőnek pedig jósága alkotványa iránt kétszerte fényesen sugárzik az emberből, ha alacson tehetetlenség helyett olly jeles tehetség által, a' melyet semmi földi állatban föl nem lelhetni,

a' párás állatok' sorából kiemelve szemléltetik. Igaz ugyan, hogy az ember e' tehetség nélkül szerencsétlen volna; igaz, hogy az embernek nyelv nélkül tökéletesen világos ismeretei nem igen lehetnek: de azonban tagadhatatlan igazság az is, hogy a' siketnémáknak is legyen a' szembetűnő tárgyakról világos ismeretők, noha nem olly fényes, mint ha ép volna hallási érzékek is; sőt épen a' siketnémák azt látszanak valósítani, hogy a' hallás azon egyik fő érzék az emberben, mellynél fogva egyéb érzékeinek segédelmével nyelvalkotásra alkalmas. Az is igaz végre, hogy Ádám az éden gyönyörűségében teremőjének parancsolatára az állatokat rendre megnevezte; de a' Mozesnél messze korábbi irományban azon idő, mikor, hány esztendő vagy nap múlva történt első atyánk által az elnevezés, följegyezve nem találhatik, 's azért e' helyből azon állítás ellen, a' melly a' nyelvet az emberek' saját találmányának tartja, józanul nem okoskodhatni. Többire, ha egyszer megengedik ezen állításnak ellenmondói, hogy utóbb elszéledvén az emberek a' föld kerekiségén több nyelvet magok alkothattak, sőt valóban alkottak is: nem látom által az okot, miért nem alkothatta volna az első ember tüstint maga azon nyelvet, a' mellyen beszélt?

Mindezekből tehát bizonyos, hogy valamint az első ember maga találta föl nyelvét: úgy a' magyar nyelvnek is belső tulajdonságai minden tekintetben oda mutatnak, hogy eleink a' keleten, akármellyik tartományban laktak, a' mi mai magyar nyelvünket magok alkották; 's így a' magyar nyelv, ámbár többféle belső tulajdonságaira nézve majd egyik, majd a' másik nyelvvel — kivált a' majd nem minden nyelvben föllelhető közös fő tulajdonságokra nézve — megegyez: mégis tulajdonképen magában önállólag valóságos eredeti, és nem több nyelvből egybe forrott nyelv; mert valamint a' nemzet nem, úgy annak minden más nyelvtől különböző nyelve sem repülhetett az égből e' földre.

Nehezebb kérdés azonban a' következő, tudniillik: mellyek ma már az eredeti magyar nyelvben a' tiszta magyar gyökök? és mellyek azoknak eredeti saját jelentéseik? — Hogy e' fontos, és a' nyelvtudományban föltötte érdekes kérdésre olly feleletet adhatnánk, a' melly a' dolgot minden tekintetben kimerítőleg fejtené meg: erre nézve hiteles régi történeti adatok kívántatnának. De a' nemzetek' és nyelvek' eredetét fekete fátyol fõdi, és a' mély homályban inkább szabad tapogatni, mint valóságra találni. Annyi bizonyos, hogy nyelvünk' belső alkotmánya annak régiségéről minden időben kezeskedik; az is bizonyos, hogy a' világnak bár melly részéből, de keletről szakadtak eleink Európába. Mivel pedig a' keleti nyelvek között történeti hitelességgel egyedül a' heber nyelvnek — a' mellyen a' többi közt Mozesnek öt könyvét, úgymint a' világ' legrégibb korának születeményét, ismérjük — régiségéről vagyunk biztosítva; a' heber nyelvvel pedig néminemüképen atyafiságos a' kaldeai, syrus, arab, szerezsen 's persa nyelv: így a' tiszta magyar gyökök' elõszámlálásában ezen nyelvekből mindig bátran okoskodhatunk; sőt eldönthetetlen elvül vehetjük azt, hogy a' mi az említett keleti nyelvekben megvagyon, ugyanaz õseink elõtt is még keleten laktukban ismértes volt, 's következõleg azt tót vagy más ma velünk szomszéd nemzettõl nem költsönöztük; hanem valamint eleinknek sajátja volt, úgy nekünk ma is azoktól általháramlott sajátunk. A' mit annival is bátrabban következtethetünk, mert a' nyelvvizsgálók' közitélete szerint a' ma elõttünk ismértes heber nyelv' tulajdonságiból, ha azok a' magyar nyelvvel egybe hasonlítatnak, az tetszik ki, hogy a' magyar nyelv egyszerűebb, természetesebb 's régiebb a' heber nyelvnél, 's hogy a' mi nyelvünk az õ eredetiségét nyilvánosan hordozza kebelében, mint a' tagadhatatlanul régi heber, aram, vagy arab nyelv. Például szolgálhat itt a' *ken—et* szó; ki merné tagadni, hogy ez nálunk valóságos szár-

mazék, a' ma is élő tiszta *ken* gyökből? — Már pedig a' heber szentírásban: *chunat* (חֲנַת), balsamavit, condivit, unxit, régi egyiptomi szó, a' heber nyelv' tanítójinál mint gyök adatik elő. Illyen továbbá a' *gyű-l*, nálunk valóságos származék a' *gyű* gyökből, honnan lett gyű-ít, gyű-l; holott a' heber *gil* (גִּיל), arab *gyil* (1.) a' nyelvtanítóknál, és szótár-íróknál már mint tiszta gyök fordul elő.

De ezek mellett távol vagyok én attól, hogy a' heber nyelvnek régiségét a' történetek' nyilvános tanúsága mellett kétségbe hozni akarnám; sőt inkább hajlandó vagyok alaposan hinni, hogy a' heber nyelv valaha sokkal gazdagabb, bővebb vala, mint a' mi abból a' csekély számú, 's rövid ó szentírásbeli könyvekben az idő' viszontagsági közt fönmaradt; belső tulajdonságára nézve pedig bátran merem mondani, hogy azok mind eddig a' nyelvvizsgálók által tökéletesen ki nem fejtettek, 's nincs is reménység, hogy valaha kifejtessenek; a' minek okát ismét a' heber nemzet' szomorú történeteiben kiki föl fogja találni. Arra, hogy a' heber nyelv' belső tulajdonságai nincsenek elegendőképen kifejtve, bizonyosságul szolgál a' *köt* ige, a' melly így él a' heber: *chut* (חֹת), arab *chata* (2.), aram. *chut* (3.) igében; ebből lett nálunk: *köt-él*, vagy vessző nélkül: *köt-el*; de szinté a' *chut*-ból lett a' heber nyelvben: *chat-al* (חָתַל), holott a' *chat-al* a' heber grammatikákban, és szótárookban mint gyök, kétség kívül helytelenül adatik elő. Illyenek továbbá: *chot-or*, nálunk: *kot-or*; *kap-ar* nálunk is *kap-ar* (קָפַר) (קָפַר), arab (4.), aram (5.), a' hol nyilván a' *kot*, és *kap* a' gyök, 's még is *chotor*, *kapar* már mint gyökök terjesztetnek elő a' keleti nyelvek' tanítójaitól. Így tehát nyilvános, hogy a' heber nyelvnek

Jegyzés. 1) 2) 3) 's többi záradékba tett számok az ezen kötethez ragasztott 2-dik kőrajzu táblára vonatkoznak.

belső tulajdonsági ekkorig előttünk tökéletesen nem ismeretesek, 's azért azokból annak régiségére nézve helyesen nem ítélnélünk. Mivel azomban e' nyelvnek, valamint a' vele atyafiságos nyelveknek is régiségök történeti hiteles kútfőből bizonyos: azért innen a' magyar gyökök mindenkor közvetlen fölvilágosítást nyernek.

Továbbá a' történetek' könyve azt is mutatja, hogy a' magyarok rokon nemzetek voltak a' phoenusokkal, kik Krisztus' születésétől az ötödik század után szakadtak el keletről, és Európának éjszaki részén letelepedvén, ott maig is finnapp név alatt laknak; a' honnét ismét egyenesen következik, hogy a' mi a' finnapp nyelvben ma egyez a' magyar nyelvvel, az már ezelőtt ezer esztendővel is megegyezett, a' mellyet tudniillik eleink a' keleti tartományokból már velök hoztak. E' szerint tehát a' magyar gyökök' előszámlálhatásában fősegédül szolgálhat a' finnapp nyelv is.

A' fönt előszámlált nyelvekhez a' tiszta magyar gyökök' előszámlálásában folyamodni leginkább azért szükséges; mert nyelvünkről 1182-dik esztendőttől fogva, midőn már a' régi maradványokban grammatikai szabályokra szedve fordul itt amott elő, az előbbi időkre nézve egyebet semmit nem tudunk, mint hogy Constantinus Porphyrogenita' munkájiban jőnek elő néhány szók, de azok is a' görög, és latin írók által annyira megrontva, hogy rajtok eligazulni fölötte nehéz, és tudományosan rólok értekezni alig lehet. Olyan tudniillik azon időre tekintve, mielőtt eleink Pannoniába telepedtek, nyelvünk' sorsa, mint az ó frigyi szentírásé. Valamint tehát a' heber kútfő' magyarázóji a' heber nyelv-szokás' tökéletes fölmutathatására nézve a' ma is élő arab és syrus nyelvhez folyamodnak, és azon korbéli szótárok, midőn a' szent könyvek irattak, mint magyarázóik közvetlen segedelmek nélkül szűkölködvén a' magyarázás közt támadó kétségek', vagy támadható tévedések' eligazítására az említett nyelvekkel élnek: úgy mi is

nyelvünk' ügyében közvetlen források nélkül, melyekből annak akkori mibenlétét, midőn elődink mai hazánkba érkeztek, tudhatnók szűkölködven, kénytelenítetünk a' ma is élő keleti nyelvekhez folyamodni, és a' homályban a' ma is világító keleti fáklyákat használni. És ime itt fekszik annak oka, miért használom e' jelen munkában a' keleti és finnlipp nyelveket.

Mivel továbbá olyanokban, a' melyek a' pusztáhangtól kölcsönöztek, gyakrabban a' legtávolabb tartományokban telepedett nemzetek is csodálatosan meg-egyeznek: azért a' mennyire az idő' rövidsége, és parányi tehetségem illy súlyos munkában engedte, annak helyén az európai nyelveket is fölvilágításul hasznomra fordítottam. A' miben Adelung' nyomdokán járdalván, távol sem hitetem el magammal, hogy az európai nyelvekkel egyező gyököket mi azoktól kölcsönöztük volna, mert tudva van előttem, hogy az amerikaiak is, midőn puskát kilőni először hallottak, azt azonnal *pufnak* nevezték, 's ez elég bizonyosságul szolgál arra nézve, hogy a' pusztáhangnak kinyomozásában gyakran egymástól legmeszebb lakó nemzetek is, kik között soha közlekedés nem vala, megegyezhetnek. Végre ki e' munkámat bíráló szemmel tekinti, arra is figyelmessé teszem, hogy itt a' magyar nyelvet nem a' leg és legelső vadságában, midőn még csak egy két szóból állott, terjesztem elő: hanem inkább azon állapotában, midőn az számos gyökökből egy nemzethez illő nyelvvé alakult. Mi előtt pedig magához a' dologhoz fognék: kedveskedésül, 's a' gyök-szók' különféle fordúlatinak egy tekintet általi láthatásául előre függesztem a' gyöksort, a' melyben mindenek előtt a' tiszta hangzókból álló gyököket, azután az egy magán 's egy mássalhangzóból állókat, elvégre az egy magán és két mássalhangzóból álló gyököket adom elő.

GYÖKSOR.

I.

Pusztá hangzóból álló gyökök.

a á e é i í o ó ö ő u ú ü ű

II.

Egy magán, 's egy mássalhangzóból álló gyökök, a' mellyek hangzón kezdődnek.

ab	.	eb	éb	ib	.	.	.	öb	.	.	.	.	.
acz	.	ecz	.	icz	.	.	.	.	.	.	.	.	.
acs	ács	ecs	écs	.	.	.	.	öcs	.	.	.	.	.
ad	ád	ed	éd	id	.	od	.	.	.	.	üd	.	.
ag	ág	eg	ég	ig	íg	.	.	ög	ug	.	.	.	.
agy	ágy	egy	.	.	így	.	.	.	.	úgy	.	ügy	.
ah	áh	.	éh	ih	íh	oh	.	.	.	uh	.	.	.
aj	áj	ej	éj	.	íj	.	.	.	.	.	új	.	.
ak	.	ek	ék	ik	.	ok	.	ök	.	.	.	ük	.
al	ál	el	él	il	.	ol	ól	öl	.	.	.	ül	úl
am	ám	em	ém	im	ím	om	.	öm	.	.	.	.	.
an	.	en	én	in	ín	on	.	.	.	.	ún	.	űn
any	ány	eny	ény	.	íny	.	.	.	.	.	.	.	.
ap	áp	ep	ép	ip	.	.	.	.	.	.	.	.	.
ar	ár	er	ér	ír	ír	or	.	ör	őr	.	úr	ür	űr
as	ás	es	és	is	.	os	.	.	ős	.	.	üst	.
asz	.	esz	ész	.	.	osz	.	ősz	ősz	.	úsz	űsz	.
at	át	et	.	itt	ít	ott	.	öt	.	.	út	üt	.
aty	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	ev	év	ív	ív	.	.	öv	.	.	.	üv	.
az	áz	ez	éz	iz	íz	.	.	öz	őz	.	.	üz	.

III.

Egy magán, és egy mássalhangzóból álló gyökök, a'
mellyek mássalhangzón kezdődnek.

Be	csu	gő	hü	ló	nő	rő	sza	tyú
bő	csú	Gye	hű	lő	né	ru	szó	Ve
bó	csű	gyó	Je	lő	Nyi	rű	szí	va
tu	De	győ	jó	Lye	nyő	Se	sző	vá
bú	dí	gyú	jó	Me	nyő	sa	szú	vi
bű	dő	gyű	Ke	ma	nyú	sé	szű	ví
Cze	dú	Ha	ké	mi	nyú	si	Zsi	vó
czo	dű	hé	ki	mí	Pe	sí	Te	Ze
czö	Fe	hi	kó	mu	Re	so	ta	zö
Cse	fa	ho	kő	mű	ra	só	tí	zu
csa	fi	hó	kü	mé	ré	ső	tó	zú
csé	fő	hő	Le	mo	rí	su	tő	
csi	fú	hú	lá	Ne	ro	sü	tő	
csó	fű	hu	lé	ni	ró	sű	tű	
cső	Ge	hí	lo	no	rő	Sze	Tye	

Jegyzet.

Noha ezen gyökök ma nyelvünkben hangzón végződnek; még is többnyire ma is magokban rejtik azon keleti természetet, mellynél fogva a' keleti nyelvekben divatozó írásmód szerint egy szó sem végződik hangzón, hanem az úgynevezett gyenge *ve*, *je* vagy *ha* betűknek egyikével minden szó megtoldatik, 's ezen betűk ilyen esetben nyugosznak, 's csak ha a' szóhoz valami ragad, hangzanak; a' mit az előterjesztett szókban is tapasztalunk; p. o. bő vagy bűv; bú vagy bűv; csó vagy csöv; di vagy díj; dű vagy düh; jó vagy jov; jő vagy jöv; ke vagy kev; ké vagy kéj; kü vagy küv; kő vagy köv; lé vagy lev; ló vagy lov; nő vagy növ, vagy nej; fő vagy fej; vó vagy vej; rú vagy rüh; mé vagy méh 'stb.

IV.

Egy magán, és két mássalhangzóból álló gyökök.

Bab	biz	búb	csap	csit	Dab	dug
baj	bob	búz	csat	csiv	dacs	duh
bak	bocs	bűr	csáb	csík	dad	dun
bal	bod	*	csács	csíz	dag	dur
bany	bog	Czaf	csák	csob	daj	dut
bar	bogy	czak	csám	csoh	dal	dúcz
bács	boh	czam	csár	csok	dam	dús
bágy	bok	czáf	csáv	csol	dan	*
báj	bol	czáp	csecs	csom	dar	Facs
bál	bom	czep	cseg	csont	dáv	fagy
bám	bon	czér	cseh	csop	ded	faj
bán	bony	czib	csek	csor	dél	fak
bár	bor	czicz	csel	csócs	dév	fal
bát	bozs	czik	csem	csót	dib	fan
báty	bosz	czim	csen	csög	dics	fany
beb	bot	czin	csep	csök	disz	far
bek	boz	czip	cset	csöl	dob	faty
ber	bód	czir	csev	csöm	doh	fáj
besz	bók	cziv	csek	csön	dol	fár
bet	böcs	czocz	csém	csöp	dom	fáz
bez	böd	czom	csény	csör	don	fegy
béb	bög	czók	csép	csöt	dor	fej
bér	bögy	czök	csib	csősz	düb	fek
bib	bök	czucz	csics	csub	döcz	fen
bicz	böl	czup	csig	csuk	död	fes
bics	böm	czűh	csik	csup	döf	fesz
bigy	bön	Csacs	csil	csur	dög	fék
bik	bör	csaj	csin	csúf	döm	fél
bil	bucz	csak	csiny	csúny	dön	fény
bincs	bof	csal	csip	csücs	dör	fér
bir	bugy	csam	csir	csűr	dőzs	fész
bizs	buz	csan	csisz	*	dud	fücz

fics	gát	gyér	hát	húny	kám	koh
figy	ged	gyil	ház	húr	kán	kol
fin	gegy	gyík	heb	hús	kány	koly
fir	ger	gyom	heg	húsz	kár	kom
fit	gég	gyor	hegy	hüm	kás	kon
fity	gém	gyón	hej	*	kász	kony
fod	gon	gyök	hem	Jaj	káty	kop
fog	gócz	gyön	hen	jár	keh	kor
fogy	göb	gyöny	her	ját	kel	kos
fon	göcz	gyöt	him	jég	kem	kosz
fony	göcs	gyúr	hiny	joh	ken	kot
for	göd	gyül	hip	jut	kep	koty
fos	gögy	gyúr	híg	juj	ker	kób
fosz	göm	*	hím	*	kes	kócz
fót	göny	Hab	hír	Kab	kety	kócs
föcs	gör	had	híz	kacz	kev	kór
fecs	gób	hagy	hogy	kacs	kék	kót
fös	góg	hah	hom	kad	kém	köb
föd	gőz	ham	hop	kaf	kén	köd
fúr	gub	han	hor	kah	kép	kög
füg	gug	hany	hosz	kaj	kés	köh
fül	gul	hap	hoz	kak	kész	kök
für	gur	har	hón	kal	két	köl
füty	gúzs	has	hőb	kam	kév	köm
fúz	gúny	hasz	hök	kan	kéz	köny
*	güb	hat	höm	kany	kil	kőd
Gab	gügy	haz	hör	kap	kin	köp
geb	gyak	hág	hös	kar	kir	kör
gacs	gyan	háj	huh	kas	kis	kösz
gag	gyap	hák	huj	kasz	kit	köt
gagy	gyám	hál	hul	kat	kígy	köz
gaj	gyár	hám	hup	kav	kisz	köv
gal	gyász	hány	hur	kaz	kob	kuh
galy	gyáv	háp	husz	káb	kocz	kul
gaz	gyep	hár	húg	kács	kocs	kun
gág	gyesz	hás	húgy	kád	kod	kup

kur	lép	már	mór	nyom	pizs	Rab
kus	léz	más	muk	nyöf	pisz	ragy
kusz	lib	mász	mut	nyök	pity	raj
kút	lif	máv	múl	nyösz	pocz	rak
kuty	lih	med	*	nyűg	pocs	rav
kűsz	lik	meg	Nagy	*	poť	rág
kűz	lip	mek	nap	Pacz	por	rák
*	lity	mel	nád	pacs	pos	rán
Laf	lob	mely	nál	pad	pozs	ráz
lagy	locs	meny	nász	paj	posz	reb
laj	loh	mer	ned	pap	poty	recz
lak	lom	mes	nek	par	pók	recs
lam	lop	mesz	nem	pas	pót	red
lan	los	met	nesz	pat	póly	reg
lany	loty	mev	nev	pácť	pöcz	rek
lap	lök	mez	négy	pács	pöcs	rem
las	lötty	mécs	nén	páh	pöd	ren
laty	lucs	méh	nép	pár	pöf	rep
láb	lus	mél	név	páv	pöh	resz
lád	luk	mély	néz	pecz	pök	ret
láng	lúd	mén	nyaf	pecs	pön	rety
lány	lük	mér	nyak	peh	pör	rev
láz	lyuk	mét	nyal	pelp	pös	rez
leb	*	mí	nyav	pen	pözs	rém
lecs	Macz	mocz	nyáj	peny	pösz	rég
lef	mad	mocs	nyár	per	pöt	rép
leg	mag	mogy	nyám	pes	pöty	rés
leh	maj	moh	nyáv	pesz	puf	rész
lek	mak	mok	nyek	pet	puh	rét
len	mal	mond	nyel	pif	puk	réz
lep	mar	moly	nyer	pih	púp	rip
les	masz	mony	nyes	pil	pus	ris
lety	máj	mor	nyif	pin	puzs	risz
légy	mák	mos	nyik	pip	pücs	rit
léh	mál	moty	nyir	pir	püsz	rity
lék	mám	moz	nyil	pis	*	rob

rocs	seg	szán	szük	test	tüd	vét
roh	selyp	szár	szür	tet	tün	vics
rok	seny	száz	szűn	tev	tür	vid
rom	ser	szed	szűr	téb	tüsz	vigy
rop	sér	szeg	*	tél	tűr	vih
ros	sicz	szel	Zsar	tév	tűz	vik
rozs	sik	szem	zsák	tik	*	vil
rosz	sim	szeny	zsen	til	Vacz	viny
roty	sin	szep	zsib	tin	vacs	vir
roz	sis	szer	zsizs	tip	vad	vis
rózs	sip	szesz	zsir	tisz	vaj	visz
rőb	sod	szél	zsum	tit	vak	víg
röcs	sok	szén	zsup	tíz	val	vígy
rőf	sor	szép	*	tob	var	víz
rög	söm	szid	Tag	toj	vas	von
röh	söp	szig	taj	tok	vád	vorcz
rök	söt	szik	tak	tol	vág	vőgy
röp	sór	szil	tal	tom	vágy	*
rör	suh	szim	tan	top	váj	Zab
röz	sup	szin	tap	tor	vám	zagy
rucz	sus	szip	tar	tosz	vány	zak
ruh	sut	szir	tasz	toty	vár	zal
rúd	süly	szisz	tat	töl	vás	zár
rúgy	süp	szity	tav	tőgy	vász	zek
*	sűr	szob	tág	tők	vegy	zen
Saj	*	szok	táj	töp	vel	zok
sany	Szab	szom	tám	tör	ver	zor
sar	szag	szor	táp	tőr	ves	zöcs
sas	szak	szoty	tár	tub	vet	zök
ság	szal	szór	táv	tud	vez	zön
sál	szam	szök	teb	tuh	véd	zöp
sám	szap	ször	teg	tuny	vég	zör
sáp	szar	szők	teh	tur	vék	zuh
sár	szág	szór	tej	tusz	vén	zup
sás	száj	szuny	tek	tut	vér	zúr
sáv	szál	szusz	ten	tuty	vés	zúz
seb	szám	szúr	teny	túr	vész	zűr

A.

A első homályos vastag hang a' magyar nyelvben, a' mellynek kimondása egyszerű ugyan, és tompa, de nem olly könnyű, mint első tekintetre látszik, mert a' száj' nyílásán kívül e' hang a' toroknak, vagy a' szívnek üregéből törik ki, 's az *á* és *o* között közép hangot ad; mivel pedig más europai nyelvekben nem olly közönséges: innen az idegen ajkú a' magyar nyelv' tanulásában annak kimondásával nem keveset bajlódik, annyira, hogy majdnem azon bélyeg-betűnek tarthatni, a' melly a' tótot a' magyartól, ha nem mindenkor, legalább többnyire meg szokta különböztetni. Valamint minden más hangzónak, úgy az *a* betűnek nyelvvizsgálóink már önállólag is bizonyos értelmet szoktak tulajdonítani; így már az 1825-ki Tud. Gyűjt. V. köt. 40. lapján olvasom: *a*, *o* nagyságot, nehézséget, tompaságot; *e*, *i* gyorsaságot, vigságot, tisztaságot; *u* mocskot, szomorúságot; *ö*, *ü* zavart, homályt éreztetnek velünk, 's ennek az érzésnek a' magyar nyelv igen gyakran megfelel, p. o. nap, hold, tábor, sátor, had, sebes, hirtelen, siet, vig, vídít, virít, ég, fény, világ, rút, buta, bú, góg, köd, bűz, füst, sötét, röjtök, erdő, gödör, sűrű 'stb. És íme ezen észrevétel emlékeztet arra, hogy, ámbár mi latin betűkkel élünk, de a' latin betűket mégis nyelvünk' természete szerint ejtjük, 's így valamint minden keleti nemzetnél, szinte nálunk is már minden betű önállólag, a' mint az kiejtetik, értelmes szót tehet, 's valójában tesz is, a' mint a' következőkből világosan ki fog tűnni.

Egyébiránt az *a* hang többnyire a' léleknek mozdulatit, és szorongatásait jelenti, és a' hevesb indulat' kijelentésére *h* betűvel is hosszabodik, így: *ah!* Nehezebb kérdés forog fenn e' hang körül nyelvvizsgálóink közt, valljon (mint a' Debreczeni Gram. és Kresznerics' Szótára után, a' Nyelvtudom. pályamunkák' 1. köt. 79—81. l. láthatni) névalkító rag-e, vagy csak névnyomosító

toldalék? a' mire az én feleletem az, hogy az *a* hang neveinkben távol sem szóalkotó rag, és csupán csak szónyomosító toldalék, mellyet a' könnyebb kimondáson épült szép hangzat szűlt; mert tagadhatatlan az, hogy az illy toldalékkal bővített szavaink' értelme nem bővül, sőt változatlan megmarad, p. o. *csír* magában már annyi, mint *csira*, *tan* magában már *tan-a*; illyenek ezek is: *dar-a*, *dud-a*, *dug-a*, *dár-da*, *ap-a*, *gaty-a*, *gid-a*, *gub-a*, *gug-a*, *hál-a*, *har-a*, *kasz-a*, *nap-a* (nő és *ap-* vagy *ip-* ből mintegy nő-*ipa*) *lib-a*, *macz-a*, *orcz-a*, *pác-z-a*, *rucz-a*, *sim-a*, *csut-a* (*csut-ka*), *ruh-a*, *kás-a*, *szit-a*, *vit-a*, *dan-a*, *csuny-a*, *laz-a*, *báty-a*, *any-a*, *hangy-a*, *kuty-a*, *csat-a*, *bocs-a*, *hoz-a*, *bik-a*, *bogy-a* (*bogy-ka*), *dad-a*, *pof-a* (*pof-on üti*); *bék-a*, *czocz-a*, *csod-a*, 'stb. Nem is ellenvehetni, hogy más a' *gomb* más a' *gomba*, mert világos, hogy a' *gomba* általviitt értelme a' *gombnak* természeti hasonlóság miatt, vagy nem épen olly alakú-e a' *gomb-a* mint a' *gomb*? — Jól tudom továbbá azt is, hogy más a' *kap*, más a' *kap-a*; *ház*, *ház-a*; *víz*, *víz-a*; *bab*, *bab-a*; *vill*, *vill-a*; *csuk*, *csuk-a*; *csip*, *csip-a*; *szén*, *szén-a*; *kor*, *kor-a*; de kilencz tíz szóból száz meg száz ellen a' nyelvhasonlóság (analogia) törvényt szabni nem enged; és minekutána Révai után ma már közértelemmel megismerjük, hogy *báty*, *ap*, *ip*, *any*, *nap*, *öcs*, *nén*, 'stb. tiszta gyökök, mellyekben az *a*, *e* nem egyéb széphangzati toldaléknál, és ezt az előszámlált nevekben szinte így lenni látom: addig az *a* és *e* hangzót névalkató ragnak nem ismerhetem, míg valaki meg nem mutatja, hogy ezek a' gyökbe, mellyhez függetnek, mindenkor más értelmet oltanak, és azokból egészen új értelmű szavakat alkotnak. Leginkább ellenem áll e' három: *ház-a*, *víz-a* és *kor-a*, de háromból olly számos szó ellen okoskodni szinte olly izetlen, mint a' sok *való* a' rendes beszédben; *babáról* alább fogok szólni; *villa*, *széna* alig magyar eredetűek. Többire az *a* hangról szükséges megjegyezni: 1.) hogy a' melly szavakban föltalál-

tatik, azok csupán vastag *a o u* hangú ragokkal szövetkezhetnek, p. o. fal-at, kar-ok, hal-as 'stb. 2.) Két más-salhangzó' összeütköztében közbenvetésül szolgál a' rokon hangú szovakban, p. o. társ-a-ság, nyal-a-kod-ik. 3.) Több fő és melléknevekhez a' széphangzat' kedvéért toldatik, p. o. aty-a, dar-a, ragy-a 'stb. sőt ma már illy esetekben megkülömböztetésül is szolgál, p. o. ház, domus: haza, patria; kor, aetas, tempus: kor-a, maturus; víz, aqua: víz-a, huso; gomb, nodus: gomb-a, fungus.

Ab, tiszta magyar gyök, annyi mint: atya, nemző, szülőférj. E' szót a' természet, mely a' nyelvnek első szülő anyja, a' dadogó kisdednek mintegy szájába adja, 's csak innen érthetni, hogy majdnem minden nyelvben föltaláltatik, legalább, a' keletieknél megvagyon; így a' heber *ab* (אב), görög (*αββα*), arab: *abon* (6.), aram: *abo* (7.), szinte illy értelemben találtatnak, sőt a' latin *pa-ter*' gyöke fordítva szinte *ap*, honnan a' német *Vatter*, franczia *Père*. (l. bővebben *ap* és *aty* gyököknél.) Helyesben származtathatni innen a' latin *av-us*, *öreg ab* szót, mint Calepinus után az *aevum*-tól, valamint tudniillik az *an-us vén asszony* is egy a' magyar *any* gyökkel. (Lásd bővebben Tudománytár V. köt. 160—165. l.); 2.) *ab* egy értelmű régi gyök a' *hab* közdivatú gyökkel, mely a' perzsa nyelvben szinte él, és *unda*, *fluxus* értelme vagyon, mint nálunk, de a' magyarok egyedül származékaiban használják: *ab-ar-ol*. 3.) *Aba*, helység, és nemzetségi név is; honnan *Aba-fi*, *Aba-falva*. 4.) *ab* alávaló fejer posztónak neme, honnan a' közmondat: egy leczke alá vonják a' bársonyt az abával. 5.) *ab* láncz, egy völgynek neve a' kőszegi határban Csepreg felé.

Acz kiholt gyök, értelme homályos; 1.) él származékaiban, u. m. *acz-él*, *chalybs*, *acz-éloz* 'stb. e' szó a' vend nyelvben *oczel* (l. Krátki návuk vogrokoja Jezika za Zacsetnike v. Gráciezi 1833. Kossics József); 2.) él mint névalkotó rag, és a' hangrend szerint *ocz*, *ecz*, *öcz-re*

változva ragad a' gyökhöz, hangugratást is igen gyakran szenved, p. o. kup-acz, bon-cz (bon-ocz helyett), hab-ar-cz (habar-acz helyett) har-cz 'stb. Külömbözik a' *cze* kicsinyítő rag, mellyről alább.

Acs, kiholt homályos értelmű gyök; 1.) *acsa* Kresznerics szerint: libellula, szitakötő, Wasserjungfer; 2.) több helységnek neve.

Ad, tiszta magyar gyök, am. a' latin *do*, görög *δοω*, vagy *δοω*, heber *ad* (אָד), arab *add* (8.); és épen a' sok egymástól messze lakó nemzetek' nyelvének meg-egyezése nem hagy kételkedni, hogy e' szó eredeti gyök, melly a' legelső nyelvben is már szokásban volt, meg-vagyon a' finnlap nyelvben is *ad-om* (l. Sajnovics e. k. 68. l.); 2.) *ad* ige-alkotó rag is, melly a' gyökhöz adat-ván, az így született származékba tulajdon értelmét belé oltja, és a' hangrend szerint *od*, *ed*, *öd*-re is általváltozik, p. o. ár-ad, exundat (mintegy undam dat); hál-ad, gratias dat, vel agit; szak-ad (sectionem dat, secatur, finditur) 'stb. Így már a' Tud. Gyűjt. 1818. III. k. 79. l. és utóbb Vörösmarty, ismég Tud. Gyűjt. 1829. II. k. 54—55. l.; honnan kitetszik, hogy jobban iratik hál-adó, hál-ada-tos, mint hála-adó, hála-adatos. Egyébiránt mi-ként szűl majd *ik-es* majd *ik-telen* igéket, lásd Nyelvtud. pályamunkák 1. köt. 125—127. lap.

Ag, vagy a' mostani írásmód szerint *agg*, tiszta magyar gyök; 1.) *agg-ik* ige, am. öregszik, avul, vénül; általvitt értelemben: valamiről szorgosan gondoskodik, gondosan ügyel valamire, mert az öregek leginkább gondosak szoktak lenni, és oda is függesztik figyelmüket, a' hová az ifjú kornak eszébe sem jut ügyelni, azért a' közmondás is: az öregekben lakik a' tanács; 2.) *agg* melléknév, am. *öreg*, *ó*, régi, vén; 3.) *ag* homályos értelmű névalkató rag, melly a' hangrend szerint *eg*, *og* és *ög*-re általváltozik, p. o. ür-eg, fuvat-ag, fér-eg, bal-og 'stb. Külömbözik ettől az *eg*, gyakorlatos igéket al-

kotó rag, a' mellyről alább. 4.) Helységnek is neve p. o. Aga-rév Somogy vármegyében.

Agy, tiszta magyar gyök, főnév, 1.) am. fő, caput, koponya, cranium; 2.) általvitt értelemben más valami eszköznek feje, főrésze is *agy*-nak mondatik, ház' agya, am. ház' tetője; de nem ide tartozik puska' ágya, vagy kerék' agya, mert mind a' kettő az *ágy* különös gyöktől kölcsönözött átvitt értelmű szó. l. alább.

Ah, indulat szó, a' mi megis szokott toldatni: *aha!* am. sobaj, szent ihlés, buzgóság, ohajtás. Mint fölkiáltás, leginkább a' hevesebb indulatokban, majdnem minden nyelvben föltaalátatik, a' mi eléggé kezeskedik arról, hogy e' szó a' természetnek önként kifakadó hangja.

Aj, eredeti tiszta elő magyar gyök, 1.) am. nyílás, száj' kerekded nyílása, hasadék, metszés, a' mit származékai: *aj-ak*, *aj-t*, *aj-tó*, *aj-az* 'stb. nyilvánossá tesznek; 2.) természeti pusztá hang, melly által leginkább nagy örömet szoktunk kijelenteni, innen: *aj-og*, *aj-gat*, *vociferatur*, *clamat*, *iubilat*, *hujogat*; 3.) *aj* mint pusztá hang-név egyszersmind névalkató rag, 's így általváltozik *ej*-re is, többnyire a' pusztá hangú gyökökből rokon értelmű főneveket alkot, p. o. *mor-aj*, *kacz-aj*, *soh-aj*, *oh-aj*, *dob-aj*, *rob-aj*, *zör-ej*, *csör-ej*, *zuh-aj*, *dör-ej*, *zsib-aj*, *csur-aj*, *döb-ej*, *suh-aj*, *tom-aj*, *tör-ej*, *csih-ej*, *zsiv-aj*, 'stb.

Ak, elévült gyök, am. *rag*, *obstaculum*, *impedimentum*, *adhaesio*, a' mint származékaiból bátran következtethetni, mert levőről a' lehetőre szabad okoskodni; már pedig származékai ilyenek: *ak-ad*, a' melly ígyyen él a' keleti nyelvekben is, heber *akad* (אָכָד), arab *akad* (أَكَاد), chaldaeus *agad* (אַגָּד), *akad-ály*, *ak-ar*, mert mi egyéb az *ak-ar*at, mint valamihez ragadás, vagy ragaszkodás, de l. bővebben a' debreczeni Gramm. 241. l. Különös figyelmet érdemel továbbá az *akar* ige, azon tekintetből is, mert a' latin *vis* — (volo,

vis) és magyar *bárki* helyett is szolgál, sőt még az *aut*, vagy *sive* szócska' értelmében is divik. Az én nézetem szerint, így sem egyéb mint a z *akar*, vis, vagy jobban vult, ige általvitt értelemben, de a' melly már a' keleti nyelvekben is föltaláltatik, u. m. heber *acher* (אָחֵר), arab *akarú* (أَكْرَى); és valójában midőn a' latin így szól: qui-vis, qui-libet, ubi-vis, ezeket a' magyar is *akar* igével így teszi ki: akar-ki, akar-hol, akar-melylyik, uter-vis; sőt még, a' következőt is: *mindegy neki, akar fejér, akar fekete*; jól latinúl így mondom: *vel* (*velle* igének gyöke) album *vel* nigrum, sive nigrum, sive album, idem illi. A' honnan látjuk, milly régi származéknak kell az *akar* igének lennie, melly a' keleti nyelvekben is megvan, és a' latin nyelvben szinte, mint nálunk, majd mint ige, magányosan használtatik, majd ismét összetételben fordul elő. Ez azomban a' kérdésben nincs, 's azért ennyi most röviden elég róla; 2.) *ak* egyszersmind homályos értelmű névalkotó rag, melly a' hangrend szerint *ek*, *ok*, *ök*-ké változva ragad a' gyökhöz, p. o. *suly-ok*, *ét-ek*, *vét-ek*, *köny-ök* 'stb. Külömbözik ettől az *ék*, és az *ik*, mellyekről alább.

Al, 1.) főnév, am. *imam*, valaminek feneke; 2.) melléknév, am. *imus*, humilis; régiségét bizonyítja a' heber *al* (אֶל), humilis, *imus*; eredeti értelmét majdnem minden származékaiban megtartja, p. o. *al-i*, *al-á*, *al-áz*, *al-ol*, *al-úl*, *al-szik*, *al-om*, mert eleink nehezen háltak vetett ágyban, hanem csak *al-omban* nyugodtak, és *ál-mod-tak*; *áll*, *al-al* helyett 'stb. Eltávozik azomban a' gyök' eredeti értelmétől *al-ak*, forma, ha csak nem volt ennek is első értelme: *statura*, honnan a' *forma* jelentésére könnyen általvitethetett, sőt az *al-k-í* is így könnyen magyarázthatatik a *stando*, mert *meg alku-dtak*, csak ugyan am. megállapodtak benne; l. bővebben debreczeni Gramm. 241—245.

Any főnév, tiszta magyar gyök, am. *szülő asszony, nő, dajka, ápoló, mater*, mellyről a' vele rokon német *Amme* szó alatt így ír Adelung. T. I. „Dieses Wort ist eines der ältesten, nicht nur in der Deutschen, sondern fast in allen Sprachen. Es ist so wie *Abba, appa, baba, papa, attā, Tata, Mama*, von der Natur selbst gebildet worden, in dem diese Wörter nichts als Stammeln unmündigen Kinder sind, welche die Sylben *Am*, und *ma* (nálunk *any* és *nya, nya-nya*) am ersten, und leichtesten hervorbringen. *Amme* bei den Lapländern, und Tschuwaschen *Anna*, Griechisch *ἄννα*, Heber (אָנָה) (em, Mater) bedeuten eigentlich eine Mutter, dann aber auch eine Säugamme.“ Csak Adelungnak ezen észrevételéből tudjuk megmagyarázni azt, hogy miként egyezhetnek meg velünk e' névben a' tőlünk legtávolabbi tartományokban lakó nemzetek is, így p. o. nem csak a' tatár, és törököknél találjuk az *ana* szót *any* értelemben, hanem a' mandschú nyelvben is: *eniye* anyát jelent. (l. Tud. Gyűjt. 1833. V. köt. 119—121. l.). 2.) *Any* általvitt értelemben am. *materia* (latinoknál is a' *mater*-ből *materia*) de így a' gyök nem divatozik, csak származékaiban: *any-ag-os*, 'stb. 3.) *Any*, *materia*, egyszersmind főnév-alkotó rag, 's a' hangrend szerint átváltozik *ony, eny, öny-re*; p. o. így lettek: *sov-any*, (*materia salsa*), *híg-any* (*materia liquida*), *por-any* (*materia pulverosa*) 'stb. Erről így már Vörösmarty, (l. Tud. Gyűjt. 1828. II. k. 56. l.) Különbözik ettől az *eny* társnév-alkotó rag, a' mellyről alább.

Am, szinte olly mutató szócska, mint *im*: en, ecce; de a' melly magányosan nem, egyedül származékaiban él, és valamint *im* a' közel, úgy *am* a' távollévő tárgyra mutat, p. o. *am-az*, *am-oda*, *am-ott*, *am-arra*, *am-úgy* 'stb.

An, magában kiholt gyök, és csak mint többesrag *en-re* is a' hangrend szerint változva, a' számnevekben,

valamint az aram nyelvben is divatozik, p. o. hány-an? hárm-an, öt-en, hat-an, nyolcz-an 'stb. Nem tartozik ide az *ou* igehatározó rag, a' mellyről alább.

Ap, élő tiszta magyar gyök, és főnév, 1.) am. *nemző*, *atya*, *aba*, l. fölebb. 2.) *ap* annyit is tesz, mint a' német *Ebbe* 's franczia *eb-e*, de így nálunk kiholt. Adelung így okoskodik róla: „*Es scheint von dem veralteten Zeitwort: aben d. i. abnehmen, herzustammen* ;“ tehát a' német nyelvben elholt az *ap* mint nálunk, de él származékaiban, p. o. *ap-ad*, *ap-aró* (*ap-ró*) 'stb. 3.) az *ap* homályos értelmű főnévalkotó rag is, és így a' hangrend után *ep*, *op*, *öp-pé* változik, p. o. *isz-ap*, *ül-ep*, *al-ap*, *csill-ap* 'stb.

Ar, régi kiholt gyök, 1.) több helységeknek neve; 2.) *ara* főnév, am. *meny*, *nurus*; de közszokásban nem forog; 3.) él leginkább származékaiban, 's annyit is tehetett valaha mint a' német *Ähre*, *spica*, vagy *Ärndte*, aratás; már a' debreczeni Gramm. 341. l. e' német szóhoz hasonlítja; régisége ez elévült gyöknek tagadhatatlan, a' miről Adelung német szótárában T. I. p. 392. így szól: „Die Aernchte, bei den Otffried *Ar-no*, bei dem Tatian *Ar-ni*, bei den Notler *Ar-not*, bei den Friesen, und Westphahlen noch *Ar-ne*, und *Er-ne*, bei den Schweden *är*, *är-ing*, stammet von den alten *ar-nen*, ärnden her. Das hohe Alterthum, dieses Wortes macht es ungewisz, ob es von *Ähre* spica, oder von *ären* pflügen abstammet.“ Alább így folytatja, „*Ärndte-Monath* (Augustus) Karl der Grosseist der Urheber dieses Nahmens, der bei den Maurus *Aran* Monath lautet.“ Tehát már Nagy Károly' idejében *ar*, vagy *ara*, a' mi aratásunkat jelentette. De nem is hihető, hogy eleink a' németektől kölcsönözték; hogy pedig a' tót *orati*, arare (mint Leska vitatja) szóból vettük volna, nevetséges is, mert az *ar* vagy *ara* minden keleti nyelvben aratást, és nem szántást jelent; így már a' heber nyelvben: *arak* (אָרַק),

araboknál: *areja* (12.), annyit tesz mint: *carpsit*, *decerpsit*, *messuit*. De midőn az idő' viszontagságai a' gyököt életétől megfosztották: származékaiban búján használtatik, p. o. *ar-at*, *ar-at-ás*, 'stb. 3.) az *ar*-nak még valaha annyit kellett tennie, mint: *spithama*, *pal-mus*, a' ni ma származékában *ar-asz*-él. 4.) Nyelvünkben az *ar* homályos értelmű szóalkotó rag is, a' melly majd nevekből más fő, és mellék-neveket, majd ismét a' hangrend után *or*, *er*, *ör*-ré változva cselekvő igéket alkot, p. o. *agy-ar*, *bot-or*, *zav-ar*, *hab-ar*, *tip-or*, *gyöt-ör*, *kot-or*, 'stb. 5.) *Ar* egy is lehet a' latin *ora*, táj szóval, honnan *ar-ány*, *objectum*, *scopus*, *meta*; *ar-ány-oz*, *metatur*, *táj-oz*. Kérdés tehát: mellyik jobb? *Irány*, vagy *arány*? Vagy különböznek egymástól?

As, kiholt gyök nyelvünkben, egyedül mint társnévalkotó rag él, és a' hangrend után *es*, *os*, *ös*-re is átalváltozva mindennemű főnevekből ugyan, de leginkább az *em*, *et*, *ség* ragúakból ugyan ezen főnevek' mineműségét jelentő társneveket alkot, a' honnan az én véleményem szerint valaha annyit tehetett mint: valamivel bíró, *aliquid habens*, *possidens*, *aliqua re praeditus*, vagy annyit is mint: *qualitas*, *mineműség*. Révai az arab *zu* (13.) *praeditus*); én inkább a' keleti *jesch*, latin *sum* (*es*) *est*, német *ist* igékkel egynek gondolom, (l. Révai *antiquitates Litt. Hung.* §. 101. p. 198—199.) származékai ilyenek: *nedű-es*, *humidus*, seu *humore praeditus*; *kedű-es* (*kedves*), *hamu-as* (*hamvas*), *bánat-os* 'stb. (l. bővebben *Nyelvtudom. pályamunkák* 1. köt. 137—138. l.)

Asz, régi tiszta magyar gyök, és közép ige; *am. siccatur*, *arescit*, *arefit*, *elszárad*, és mindennemű tűzőn, napon, vagy akárminő módon történő száradásról használtatik, de a' köznép' szájában leginkább napon vagy kemenczében való szárogatást jelent, megfelel neki a' latin: *torreo*, *areo*, *siccus fio*. Főltaláltatik a' görög nyelvben is: *ἄζω*, *sicco*, *arefacio* (l. *Schrevelii Lexicon ma-*

nuale Graeco-latinum 'stb. Augustae apud Vindelicos, 1782. in 8. p. 16.)

At, elévült gyök, egyedül származékaiban él, és a' tőle származott *at-ká*-ból (am. *kövecs*, *homok*, *porond*, *porzó*) kitetszik, hogy a' gyök annyit tehetett mint *kő*, *kövecs*, *fövény*. Egyébiránt lásd Kresznerics' szótárát I. k. 13. l.

Aty, tiszta magyar gyök, és főnév, am. *nemző*, *aba*, *apa*, pater; ezt szinte mint *ap*, *ab*, és *any*-át a' természet adta eleinknek nyelvére. Halljuk ismét, a' német nyelv' mesterét okoskodni; T. I. p. 412. „*Atte* der Vatter eine Benennung, welche heut zu Tage nur noch in den niedrigsten Mundarten Oberdeutschlandes gehört wird, ehemals aber allgemeiner war (nálunk ma is, valamint mindenkör volt, közdivatú) und zwar nicht allein, bei den Deutschen, sondern auch bei sehr vielen andern Völkerschaften, zum Beispiele dienet das römische *atta* nach dem Fessus das griechische *ἄτα*, das gothische *Atta*, das türkische *Ata*, das tschuwassische *Atta*, das ungarische *atya*, das lapländische *Atzhie* oder *atye*, das vallisische *Haita*, das friesländische *Haite*, das slavonische *Otecz*, das wendische *Eyda*, alle in der Bedeutung eines Vaters, andere Sprachen zu geschweigen. Andere Mund- und Spracharten haben mit einer geringen Versetzung, dafür *Tata*, wie der gemeine Haufen in Schwaben sowohl als Niedersachsen, wofür die Friesen, und Hannoveraner *Teite*, die Engländer *Dad*, *Dadde*, die Spanier *Taita*, die Türken *Tada* sagen (a' *tata* vagy *tati*, mint *mama*, és *mami*, *atya* és *anya* helyett nálunk is többször, kivált az uri házakban hallható). Man darf sich über diese grosse Übereinstimmung nicht wundern, da *Atta* eines von denen Wörtern ist, welche die Natur den stammelnden Kindern selbst lehret.“ A' honnan elég világos, hogy az *aty* olly régi magyar gyök, a' milly régi a' nyelv, ámbár e' szó majdnem minden nemzetnél föltalálható. Lásd e' szót huszonegy nyelvből fölhoz-

va Beregszászinál (Dissert. phil. de deriv. voc. Pest 1815. 199—200.)

Az, élő tiszta magyar gyök, és névmutató, a' melly hangzón kezdő szovakra mutatván, elveti *z* betűjét, és hiányjellel pótolja. Egyébiránt a' távolabb nevet mutatja 's am. ille, illa, illud. Szinte illy értelemben, és haszonnal divik a' keleti nyelvekben is; így él a' heber (א), aram (ܐܠ), arab (أ), 's azért e' névmutató szinte olly régi, mint a' magyar nyelv. (l. Révai, elab. Gramm. és Nagy, Gramm. cu.n parall. a' végén 25—26 lapon.)

Á

Á, második vastag, és világos hang a' magyar nyelvben, mellynek kimondása minden egyéb magánhangzók közt legegyszerűbb és legkönnyebb, az *a* hangnál nyiltabban hangzik, 's kiejtésére a' száj' megnyitásánál egyéb nem kívántatik, 's azért a' kised mihelyest a' világra jó, e' hangot ajkán gyengéd rivása által kibocsátja, szóval e' hang a' csecsemőnek első kiáltása, első szájtátása. A' nyelvtanítók ugyan e' hangot egyenesen hosszúnak állítják: de valamint az *a* hang nem mindenkor rövid, úgy az *á* sem természeténél fogva hosszú, a' melly illyenné csak azért tétetett, mivel elfogadván eleink a' latin betűket, 's az *a* betűre különös jegyet azok közt nem találván, megkülönböztetésül, az *á* hangot vesszővel meghuzva jelentették, 's innen van hogy a' verselők már most közösen hosszúnak veszik. Többire a' melly szovakban föltaaláltatik, azok egyedül a' vele rokon vastag hangú ragokat szenvedik meg. Önállólág ugyan nem él, de föltaaláltatik származékaiban um. *á-gat* vagy *ádgat*; él ezen szóval Bíró Márton, angyalí társaság szövetségi könyvében.

Ács, élő tiszta magyar gyök, 1.) akárminő mives, 's így személyes főnévalkotó rag, a' melly tudniillik bi-

zonyos tárgyat jelentő nevekből azon tárggyal foglalatoskodó személyes főneveket képez, p. o. Bak-ács, am. kocsigyártó; szijács, am. szijgyártó; kov-ács (koh-ács), kohával (ustrina) bánó 'stb. 2.) Szoros értelemben önállólag *ács* élő főnév, és am. famives. 3.) Több helység' neve.

Ád, elévült gyök, értelme homályos, származékai oda mutatnak, hogy *düh*-öt, vagy olly valamit, a' mitől az ember megdühödik, jelenthetett; innen *ád-ász*, *rabidus*, vagy *rabie corripitur*, *dühös*, vagy megdühödik 'stb.

Ág, tiszta magyar gyök, am. vessző, élőfa' hajtása, *ramus*, *virga*, *arbor*; régisége tagadhatatlan, mert már a' heber nyelvben *ágh* (𐤀𐤒), vele egy értelemben föltaláltatik. Úgy látszik, hogy a' *vir-ág*, és *vil-ág* e' szóval kapcsoltatott, a' mit egyenesen az dönthetne el, ha tudnók: nem volt-e más értelme is valaha az *ág* szónak nyelvünkben? Továbbá *ág* általvitt értelemben az atyafisági törzsöktől való távolság' jelentésére is használtatik; végre több helység' neve.

Ágy, tiszta magyar gyök, és főnév, föltaláltatik a' lapp nyelvben is *aigy*, (l. Sajnovics idioma Lapp. et Hung. idem esse Demonstratio 79. l.) am. *lectus*, *torus*, *grabatus*, *cubile*; 2.) általvitt értelemben más valamelly eszköznek azon része, a' mellyen szinte fekszik, és a' kertben kijegyzett ágyalakú térek is így nevezetnek p. o. *puska' ágya*, *kerék' ágya*, *veteményes ágy*, *meleg ágy* 'stb. a' mit Kresznerics pusztán állít, hogy valaha *álgy* volt, meg is kellene mutatni.

Áh, indulatszó, am. *ohajtás*, *sohaj*, *kíváнат*, *szent ihlés*, *buzgóság*, a' mit származékai: *áh-ít-at-os*, *áh-ít-oz-ik* 'stb. elégen túl is bizonyítanak; a' latin *aveo* atyafiságos vele.

Áj, indulatszó, mellyet a' bámulva csodálkozó szokott mondani: *áj! áj!* be csodálatos; innen *áj-úl*, *stupet*, *stupescit*, *animo linquitur*.

Ál, 1.) társnév, am. *csalárd*, *hamis*, *ravasz*, 's így a' persa nyelvben is *divik*; 2.) *ál* egy a' *hál* szóval, honnan

ál-ad, (hál-ad helyett) összehúzá: ál-d, (l. hál); 3.) *ál* vagy *áll*, mentum, 's így a' lapp nyelvben *álon* (l. Sajnovics e. k. 61. l.); 4.) *ál*, személyrag az igékben, a' mellyről l. Révai elabor. Gramm. és Nagy Gramm. cum parall. in fine p. 23—24.; 5.) *ál* homályos értelmű névalkotó rag, melly a' hangrend szerint *él*-re is változva igékből származtat főneveket, p. o. fon-ál, köt-él, föld-él, hal-ál, 'stb.

Am, indulatszó, am. *en, sane, esto, etsi, etiam-si, certe, sane, profecto*; élő magyar gyök, és főnév, de a' melly csak így módosítva: immel, ámmal, és származékaiban használtatik, u. m. ám-úl, ám-ít 'stb.

Áp, élő gyök, társnév, am. *avult, régi, romlott*, honnan áp-tojás, ovum vetustate defectuosum, putridum; 2.) *áp*, am. mint *táp*, de így csupán származékaiban él, u. m. *áp-ol-gat* 'stb.

Ár, ezen szónak három különös értelme vagon, *pretium, unda*, és *subula*, sőt összetételben még többfelé is elágazik. *Ár* 1.) jelent mindenféle *árost*, a' ki valamelly művet, vagy foglalatosságot árért, fizetésért teszen, 's így általvive névalkotó rag, a' melly valamint a' persa, német, sőt latin nyelvben is (mur-ár-ius, rhed-ár-ius, ferr-ár-ius; Binder, Schlosser, 'stb), úgy szinte nálunk is személyes főneveket alkot, mint kád-ár, baj-ár (régí szó: bajnok), tím-ár, husz-ár, csisz-ár, rov-ár, így szólítá Rákóczy a' kecskeméti Jegyzőt. Megvagon a' lapp nyelvben is *árvó*, rei venalis pretium, (l. Sajnovics e. k. 68. l.); 2.) *ár*, unda, 's így ismét névalkotó rag, p. o. mocs-ár, foly-ár, sziv-ár, szik-ár (a' miben kevés ár vagy nedv vagon; *szi*k atyafiságos, a' latin siccus társnévvel) l. Vörösmarty Tud. Gyűjt. 1828. II. k. 54—55. l.; így megvagon *ár*, az araboknál *hárr* (15.), fluxus aquae, exundatio, sőt még *ár-ok* származék is föltaláltatik (16.) *harok*; és ez már I. András király' tihanyi oklevelében 1055. előfordúl, (l. Tud. Gyűjt. 1819. XI. k. l. 94.) a' honnan a' gyöknek csakugyan sok-

kal régiebbnek kell lennie. A' mi több *aar* a' dán nyelvben is megvagyón: eine Röhre, oder Kanal, (l. Adelung T. I. p. 146. sub Ader.) Innen szülte a' balvélemény a' *szívárványt*, mellynél fogva a' tudatlanok hitték, hogy az *árt*, vizet, fölszivja, (l. Fölső Magyarországi Minerva 1832. Juniusz 404. l.); 3.) *ár*, *subula*, vastag, hegyes tű, bökő *ár*; a' mellynek ismég számos származékai vagynak, p. o. ár-t-alom 'stb. Itt megjegyzésre méltó az *árva* szó, melly a' szanszkrit nyelvben *arbha*, görögbe *ορφος*, latin *orbis*, finn *orpo*, finnlapp *orva*; honnan kitetszik e' szónak régisége, ámbár eredetéről semmi bizonyost nem határozhatni.

Ás, tiszta magyar gyök, 1.) ige, am. a' földet vési, fodit; 2.) *ás* puszta hang, honnan *ás-ít*, oscitat 'stb. így él a' gyök a' persa nyelvben is: *asa* (17.), oscitat; 3.) *ás* magában homályos értelmű névalkotó rag, földtálatatik a' török nyelvben is (l. Nyelvtudományi pályamunkák 1. köt. 84 és 137. l.) és cselekvést jelentő főneveket mindennemű, és rendű igékből alkot; a' hangrend szerint *és*-re is átváltozik; p. o. ad-ás, vev-és, ev-és, iv-ás, hat-ás 'stb.

Áz, tiszta magyar gyök, ige, de a' melly *ik* támadékkal divik így: *áz-ik*, am. a' német *Wase*, (honnan Wasser) a' melly vele atyafiságosnak is látszik.

B.

Be. Az első mássalhangzó a' magyar nyelvben, a' mellynek kimondására leginkább ajkunk' segedelme szükséges, 's azért ajkbetűnek is neveztetik. Hangjára, és kiejtésére nézve legközelebb áll hozzá a' *p*, *f*, és *v*; 's tulajdonképen gyengébben hangzik, mint *pe* vagy *fe*, de erősen, mint *ve*; e' három betűvel hajdan gyakrabban föl is cseréltetett, p. o. így lett a' *Burger* (Adelung szerint *Purger* is szokásban volt, l. T. I. p. 439.) szóból:

polgár; franczia *peruque*-ből baroka; török *Paschá*-ból basa; latin *Valentinus*-ból Bálint; német *Wälisch*-ből bálizs; franczia *paix*-ből *bék*-e; latin *fírmó*-ból bér-mál; *Wratislavia*-ból, Boroszló; *Vismuthum*-ból bisz-mut; *purpurá*-ból (a' melly hihetőleg a' görög *πυρ* ignis vagy *rubedo*-ból kölcsönözött metaphora) bíbor, 'stb. Így cseréltetett föl az *ab*, *ap*-pal, 's talán a' *faba*, *bab*-bal. Többire *be* önállólág is divatozó szó, és pedig 1.) indulatszó, am. *Quam! heu quam! p. o. be szép! be derék!* 2.) önálló igehatározó, am. *in*, a' honnan lett a' *ben* névmódosító rag, melly illy alakban már a' heber *bain* (בַּיִן), aram *ben* (18.), arab *bán* (19.) szovakban is föltaláltatik; innen lett a' *bel* vagy *beel* is, a' melly már Hartviknál Sz. István' életében előfordúl (l. Tud. Gyűjt. 1819. XI. k. 102. l.); innen lett a' *ból* vagy credetileg *be-ől* névmódosító rag is 'stb. 3.) *Be* egyszersmind névmódosító rag, és a' hangrend szerint *ba*-ra is változva minden keleti nyelvben hasonló szolgálatot teszen, am. *in*, *ein*, megfelel ezen kérdésre *hová?* p. o. kert-be, ház-ba siet. Végre az igéknek elejökbe szokott tétetni, p. o. *be-ír*, *be-jár*, *be-fagy* 'stb.

Bab, vagy *baba*, tiszta magyar gyök, am. 1.) kisdéd gyermek, csecsemő, 's így majdnem minden nyelvben maga a' természet adja a' dadogó gyermeknek szájába; 2.) általvitt értelemben *baba*, vagy *báb* mézes tésztából csinált kisdéd; a' kisdéddel bánó pedig *bábá*-nak, a' mézes bábót úruló *bábos*-nak mondatik. Csak cnnan, hogy e' szót a' természet szinte ajkunkra adja, magyarázhatni meg, hogyan egyezhetnek meg a' heber *bob* (בֹּב), latin *pub*-es, német *Bube*, angol *Babe*, görög *παις*, és *βεναις* a' mi babánkkal. De l. bővebben *Ade-lungot*, T. I. p. 1112.; 3.) *Bab*, am. *faba*, gyümölcs' neme, hüvelyben terem, a' lengyelek *bob*, németek *Bon*, finn-lappok *pepapu*-nak nevezik, (l. Sajnovics e. k. 115. l.) 's mivel annyi nemzettel rokon e' szó: ki képes megha-

tározni, nálunk-e vagy egyébnél volt előbb neve a' *bab-nak*? 4.) *Babuk*, bizonyos madár' neve, a' természeti hangtól, mert *bukol*, *babu-kol*, *bububut* kiált, azért nevezte a' latin is *upupa-nak*, görög pedig *epops-nak*; 5.) hasonlóképen a' bagoly, melyet a' latin is *bubonak* hív; sőt hangját még természetesen követve a' magyar *huhotá-nak*, a' latin pedig *ulula-nak* is hívja. A' görögök βίας, a' franczia *hibou*, a' lengyel *puhacz-nak* nevezi, mind a' természeti hangtól kölcsönözve (l. Calepinus 172. l.)

Baj, am. *csata*, *harcz*, *viadal*, *vesződség*, *alkalmatlanság*, *viszontagság*; eredeti tiszta magyar gyök, a' melyet eleink nyelvökkel együtt keletről hoztak; ugyan is Sz. István is *Vajk* (vagyis Feszler' magyarázása szerint *bajnok*) nevet viselt, mint atyja Geyza vagy is győzőnek hivatott; a' vend nyelvben *boj*, (l. Kossics József e. k. végén.)

Bak, természeti hang-szülte gyök, négy lábú hím állatnak a' neve általában, innen: *bak-öz*, *bak-kecske*, 'stb. mert mindegyik *bak-og*, vagy *bek-eg*; 's azért mivel a' pusztá hangtól kölcsönöztetett, nem csoda, hogy számtalan más nyelvekben is föltaláltatik. Így a' német *Bock*, franczia *bouc*, görög *byky* 'stb. Sőt a' latin *cap-er* is fordítva *pac*. Ugy látszik, hogy innen van, a' *bika* is, melly minden tatár népnél *bige*, vagy *buga* (l. Feszler Geschichte Ungarns T. I. in fine) törökül *bugha*, lengyelül *beik*, (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 57. l.). 2.) *Bak* általvitt értelemben bizonyos hely a' koci' elején, és hátán; 3.) egyszersmind olly pusztá hang, a' melly az akadozva szólóra alkalmaztatik, innen: *bak-og* 'stb. 4.) Általvitt értelemben használtatik még a' következő közmondásokban is: azon egy bakot nyuzza, eandem cramhem repetit; bakot lőtt, am. hibázott. 5.) Több helységeknek is neve.

Bal, tiszta magyar gyök, 1.) társnév, 's am. *laevus*, *sinister*; 2.) általvitt értelemben am. *buta*, *ostoba*, *sto-*

lidus, absurdus, delirus, 'stb. a' mi onnan vétetett, mert bal kezünket nem igen szoktatván gyermek-korunkban a' munkára, vele valamit tenni közönségesen ügyetlenek vagyunk; innen mondjuk: bal eset, bal vélemény, bal okoskodás, bal-ga-tag-ság 'stb. 3.) Több helység' neve. 4.) *Ball* szinte tiszta magyar gyök, de a' melly csupán származékaiban él, és a' lassúan lépdelőről mondatik, p. o. ball-ag. Az illy nemű mozgást jelentő pusztá hangokból származott igéknek, az *ag*, *eg*, *og*, *rag* többnyire helyeges megkülönböztető raguk szokott lenni, 's azután hangzójukat változtatva kettőztetve is használtatnak, így: bill-eg, ball-ag; csitt-eg, csatt-og; miz-eg, moz-og; pitt-eg, patt-og; zir-eg, zör-ög; tip-eg, top-og; kip-eg, kop-og; kity-eg, koty-og; lity-eg, loty-og; bek-eg, bak-og; nyif-eg, nyaf-og; rip-eg, rop-og, 'stb.

Bany, vagy is *banya*, szinte tiszta magyar gyök, mint *any*, ha csak valaki ebből, és a' *bő* melléknévből, úgy összeforrottnak nem tekintené, mint származhatott *napa* a' nő-*ipából*, jámbor a' jóemberből; egyéb-
iránt főnév, 's am. *vén asszony*, *anus*, *kofa*.

Bar, elévült magyar gyök, a' melly egyedül származékaiban él, 1.) keleti nyelvekben am. gabonaföld, termőföld, mező; így föltaláltatik az araboknál *bar* (20.) aram nyelvben *boro* (21.), a' honnan lehetett a' *bar-ázda*, a' mint szinte így föltalálni, a' heber nyelvben אֶרֶב בָּר (l. Gessenii Lexicon hebraicum a' *bar* szó alatt) ámbár *brázda* a' tótoknál is megvagyon; 2.) *bár* a' heber nyelvben annyit is teszen, mint fiú, filius, a' honnan *em-ber* szót is akarja Horvát István magyarázni, mert *em* anya, tehát mintegy *anya-fi*, szopó-fi (l. Élet és Literatura, Muzáron IV. k. 343. lap.) Azonban a' spanyolok az embert *hombre*-nek hívják, kétségkívül a' *homo*, és *ber*-ből. Ki tudja, nem származott-e innen a' *barát*, *bar*, *fi*, és *at* atya szóból összetéve: barát, atya-fi? mert ezzel egy a' német *Bruder*, tót *brát*, latin *fra-*

ter, angol *Brother*, wend *Brat*, görög *φρατερ*, persa *berader*, (l. Adelungot T. I. 1096. l.) ámbár a' legrégibb halotti beszédből úgy látszik, hogy eleink inkább a' *fél* mint *barát* szóval éltek: látjátok feleim 'stb.

Bács, Kresznerics szerint, számadó juhász, juhász-gazda, de közdivatban Dunán túl nem igen hallani: ott inkább, a' *báty* szóval cseréltetik föl: *bácsi*. 2.) Több helység' neve.

Bágy, elévült gyök, am. lanquor, taedium; de csak származékaiban él: *bágy-ad*, lanquet, taedet 'stb.

Báj, tiszta magyar gyök, főnév, am. magia, incantatio, veneficium, illecebrae, fascinum. A' törököknél egyedül származéka él: *baj-iggilyk*, Zauberkunst, (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 55. lap.)

Bál, régi magyar gyök, 1.) kötet, fűzet, egy kötet, egy bál széna, vagy fa; az arabok előlről hamzával toldották: *ebál* (22.), de a' gyök azoknál is *bál*. 2.) *Bál* táncz-mulatság, és így, a' franczia *bal*-tól kölcsönöztetett. 3.) *Bál*, régi magyar szó, de ma csak származékában él: bál-vány, és *bálván* már sz. István király' 1001. oklevelében elő fordul, (l. Tud. Gyűjt. 1819. XI. k. 94. l.) A' tót, és wend nyelv e' szót ugyan tulajdonának akarja tartani: de annyi bizonyos, hogy *Báál* (idolum) a' hebereknél egy időben általuk imádott hamis Isten volt. (L. Jahn Archaeologia Antiquitatum Hebraicarum circa finem.)

Bám, tiszta magyar gyök, azon hang, a' melly belölünk önként kitör, ha valaki szemeit álmélkodva reánk függeszti. Egyébiránt íróink csak származékaiban használják, p. o. bám-úl, bám-ít 'stb.

Bán, tiszta magyar gyök, 1.) cselekvő ige, am. valamit fájlal, valami miatt törődik: aegre fert, dolet, poenitet; 2.) *bán*-ik támadékkal közép ige, am. valamivel foglalatoskodik, valamire ügyel, gondot visel. 3.) *Bán* főnév, am. curator, custos, praefectus, fölvigyzó, fölügyelő, őr; nagy, 's egyedül a' historia által eldönt-

hető kérdés az: valljon e' szót illy értelemben a' tótoktól vették-e eleink? annyi azonban bizonyos, hogy a' török nyelvben szinte illy értelemben divatozik, (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 56. l.) E' szerint *bánság* annyit tenne, mint őrség.

Bár, indulat- és kötőszó, am. utinam! o si! etsi, etiamsi, esto, sane, facito. A' finnapp nyelvben: *bäre* (l. Sajnovics e. k. 77. l.) 2.) Több helység' neve; 3.) *bár*, kis juhocska, másként *bari*-nak is mondják, honnan lett bárány; föltaláltatik a' persa nyelvben is *barah*, 's azért a' tótok ezt sem tarthatják tulajdonuknak.

Bát, elévült, egyedül mint több helység' neve, és származékaiban él, p. o. *bát-or* 'stb.

Báty, am. öregebb férfi testvér, tágosb értelemben akárki idős ember; ezt szinte mint az *apa*, *anya*, *baba* szókat a' természet adja a' dadogó kised' szájába.

Báb, vagy kettőztetve *bábáu*, 1.) olly szó, a' melylyel illetjük azt, ki szemeit úgy reánk függeszti, mint-ha soha embert nem látott volna. 2.) Ezzel szoktuk a' gyermekeket ijesztgetni, a' mi az olaszoknál is szokásban vagyon: il *babau*; a' német ezt *Mummel* szóval jelenti.

Be, pusztá hangnév, (egyébként főlebb előadatott); innen *beg* vagy is *be-eg*, *bég* a' juh. Szép dolog tapasztalni, mint megegyeznek gyakran a' legtávolabb nemzetek is a' pusztá hangok' követésében, így a' franczia *be-eller*, olasz *be-lare*, latin *ba-lare*, német *blären*. De a' kis borjú is *be-eget*, azért *be-czének* is hivatik.

Beb, pusztá hang, mellyet az akadozva szólók adnak, innen *beb-eg*, am. hób-ög.

Bek, pusztá hang, a' melly a' kecske' kiáltását, és béka' bekegését követi; ma ugyan nálunk' brekeg a' béka; de a' melegebb éghajlat alatt lakó eleink azt gyengébben, lágyabban jelentették nyelvünk' természete szerint, melly a' tótos, és németes *br*, *fr*, *pr*-t nem szenved meg. Innen lett *béka*, a' mi a' persa nyelvben

pek, török (23.) *bagha*; 's innen lett *a' bek-eg* 'stb. (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 56. l.) sőt Schrevel is megjegyzi görög szótárában 137. l. *βα vocula ovium se mutuo inclamantium*. 2.) *Bek* több helység' neve is.

Ber, tiszta magyar gyök, értelme homályos; 1.) magában több helység' neve; 2.) *ber*, csak származékaiban él, magában annyit tehetett, mint vessző, fa, ligetes hely, lugos erdő, a' mi leginkább *a' ber-ke* kicsinyezett szóból (vesszőcske, fácska) és *a' ber-ek* származékból kitünik. 3.) *Ber*, puszta hangnév, honnan *ber-ka* (bir-ka), *ber-be* (görög *βελος*), *ber-bi-től*, blaterat, murmurat 'stb. 4.) *a' macska* szónak is egyik puszta hangja, honnan: *ber-nyáú*, *ber-nyáúl*, vagy *ber-nyáoz* *a' macska*; 5.) *a' haragra* lobbanónak is természeti hangja, honnan *ber-z-eg*, *ber-z-en*, *ber-z-en-kedik* 'stb.

Besz, vagy *besze*, elévült régi magyar gyök, de él ma is *a' persáknál* (24.) *besze*, honnan lett, szent *a' beszta*, (szentírás, szent beszéd); él továbbá *a' görög* nyelvben *βαζω loquor*, 's így nem kételkedhetni *a' gyöknek* régiségéről, *a' melly nálunk származékaiban él*, p. o. *beszé-d*, *beszé-l*, *besz-ke*, azaz: *beszédes ember* 'stb.

Bet, elévült homályos értelmű gyök, csupán származékaiban él, p. o. *bet-eg-es*, 'stb.

Bezz, puszta hangnév, származékaiban él, p. o. *bezz-eg!* *heu!* *eheu!* *bezz-ent*, 'stb.

Beß vagy *bib*, 1.) puszta hangja azon madárnak, *a' melly azért béb-icz*, vagy *bib-icznek* neveztetik. 2.) Több helység' neve.

Bér, főnév, tiszta magyar gyök, am. *dij*, *fizetés*, *szolgált jutalom*: *merces*, *pensio*, *salarium*; *tartozás*, *zsold*, *mulcta*, *per judicem adiudicata*; hasonlít ehhez *a' német Gebühr*, *a' mellyről Adelung* így ír: „Ehedem war auch das einfache *buren*, *bören*, in diesem Verstande üblich, welches in den Nieders. *bören*, in den Schwed. *böra*, in der Isslând. *byria*, und Dän. *bore* noch vorhanden ist; be könnyűen megmagyarázhatná Adelung

Wachterral, ki e' szót *Bur* várostól akarta származtatni, ha a' magyar nyelvhez folyamodtak volna.

Bib, főnév, am. sebecske, keléske, hatak, kék főt a' testen; ismét olly szó, mellyet a' dadogó kisdéd' szájába szinte a' természet nyújt, mert sebet ejtván magokon a' kisdedek így szólnak: *nini nyanya bibis*. Úgy látszik a' romaiaknál sem volt egyéb a' vib-ex; 2.) *bib* általában minden a' mi csekély, parányi; honnan bib-er-kél, bib-el-őd-ik, 'stb.

Bicz, pusztá hang, egyedül származékaiban él, bicz-eg, bicz-czen 'stb.

Bics, 1.) több helység' neve; 2.) a' mint származékai mutatják, am. kés; innen: bics-ke, bics-ak 'stb. így él a' török nyelvben is (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 57. lap.)

Bigy, pusztá hangnév, am. bulla, sonus aquae bullientis; honnan bigy-eg, bigy-gyen, 'stb.

Bik, vagy *bik-a*, főnév, am. taurus; megvagyon minden tatár népnél: *bige* vagy *buga*, lengyel *beik*, wend *bik*, török *bugha*, (l. Feszler, e. k. T. I. in fine és Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 57. l.) Kérdés, mi vettük-e más nemzetől vagy tőlünk azok? ilyen a' *bial* vagy *bivaly* név is, melly szinte több nyelvben is föltaláltatik, így a' görög *βουβαλος*, franczia *buffle*, olasz *bufolo*, német és belga *Büffel*, spanyol *bufalo*, lengyel *barwol*, angol *buffle*; latin *bubalus*, mellyről Calepinus, e. k. 172. l. megjegyzi. „Si Plinii aetate bubali solo tantum nomine erant noti, certe nomen a Romanis animal hoc accipere non potuit.“

Bill, pusztá hangnév, 1.) helység' neve; 2.) am. motus, oscillatio, 's csak származékaiban él, p. o. bill-eg, bill-en-t, 'stb.

Bincs, azon madárnak, a' melly így neveztetik, természeti hanga, (l. alább Pinty, vagy pintyü-ke.)

Bir, 1.) pusztá hangnév, honnan bir-bitel, bir-ka, 'stb. 2.) *bír* ige, am. tenet, possidet, habet.

Bizs, puszta hangnév, összetolódó sokaságnak hangja, egyedül származékaiban él, p. o. *bizs-eg*, *bizser-eg*, 'stb.

Biz, tiszta magyar gyök, 1.) főnév, am. certitudo, 's így csak származékaiban él, p. o. *biz-ony*; 2.) igehatározó, am. certe, vere, és így önállólag is divik, p. o. *biz* igaz ám, *biz* elment, *biz* itt van; 3.) *biz-ik* támadékkal közép ige, am. confidit, fidit, de használtatik mint cselekvő ige is a' határozott alakban, p. o. meg**bizta** Pétert ebben a' tárgyban maga helyett. Föltaláltatik a' finnlepp nyelvben is: *bizom*, firmiter confido, (l. Sajnovics e. k. 65. l.)

Bob, főnév, am. hatak, kiütés, pustula; de közdivatban csak származéka: *bob-orcs* él.

Bocs, helység' neve; 2.) elévült gyök, magában ritkán, csupán származékaiban használtatik, p. o. *bocs-ánat*, *bocsá-t*, 'stb. a' török nyelvben: *bocsát-mak* (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 57. l.) Innen lehet, a' bucsú is. 3.) *Bocs* főnév, am. medve-kölyök, (l. Kresznerics' szótárát l. k. 44. lap.)

Bod, elévült gyök, 1.) él mint több helység' neve; 2.) származékaiban, értelme homályos.

Bog, főnév am. csomó, csombók, tuber, nodus.

Bogy, főnév, 1.) több helység' neve; 2.) am. bacca.

Boh, magában elévült főnév, am. inanitas, vanitas, stoliditas, csak származékában él; *bohú* már Mozes' teremtese' könyvének elején, az első részben 2-dik versben szinte illy értelemben előfordúl: *vehaarecz*, *haje-ta*, *tohú*, *vahohú*, terra erat inanis, et vacua; tehát e' szó régiebb Mozesnél is, mert Mozes' könyvének első része már ő előtte régen iratott. (l. Jahn és Ackermann introductio in libros veteris foederis.)

Bok, főnév am. talus, láb' egyik része. Továbbá a' *bok-or* szónak is gyöke, de így értelme homályos.

Bol, elévült gyök, értelme homályos, egyedül származékaiban él nálunk, de a' török nyelvben föltalálta-

tik a' gyök is: *bol* 's am. szerencse, gazdagság, boldogság. (Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 57. lap.) Kresznerics szerint a' gyök *bód*, *felix*, *beatus*; de a' *bód* egészen más gyök, l. alább

Boly, régi magyar gyök, am. *rakás*, *csomó*, *csoport*, *cumulus*, *acervus*, (l. Kresznerics I. k. 46. l.); 2.) több helység' neve.

Bom, pusztá hang, a' mellyet az omlás, bomlás közt hallani; 's csupán származékaiban él, p. o. bomlik, néha az *m* gyökbetű a' rag miatt *n* betűre átalváltozik, p. o. bon-cz, bon-t, 'stb.

Bon, pusztá hang, am. *bombus*, a' melly vele rokon, de csak származékaiban használtatik: bon-og, vagy bon-g, innen bong, dong, bombilat; 2.) helység' neve.

Bony, tiszta magyar gyök, 1.) több helység' neve, 2.) am. *involutum*, tegumen, *volatile*, a' mi származékaiból kitetszik, p. o. bony-or, vagy bony-gyor, bonyol-ódik, 'stb.

Bor, tiszta magyar gyök, a' mellyről már az 1823. Tud. Gyűjt. VII. kötetében 27—32. l. megjegyezve olvasom: „Europának minden nemzetségei, még a' német és szláv eredetűek is, a' bornak nevét e' romai szóból vették: *vinum*, görög *οινος*, heber *join* (jó inni), bor névvel az egész világon csak a' magyar nemzet él;“ ha ez úgy van, ki fog kételkedni, hogy a' *bor* a' magyarnak tulajdon szava? Kétségesek a' *borz* és *bors* szavak valljon magyar eredetűek-e?

Bozs, pusztá hangnév, összetolódó sokaságnak hanga, származékaiban él: bozs-og 'stb.

Bosz, tiszta magyar gyök, de csak származékaiban él, a' mellyekből kitünik értelme is, am. *harag*, *háborodás*: *ira*, *indignatio*, *vindicta*. Úgy látszik, hogy a' haraguvónak hangát követve létesült.

Bot, tiszta magyar gyök, a' természeti hangot, melly az ütésben hallatszik, követi; és ezt így vette föl az olasz is *batone*, franczia *baton* (bot), és *battre* (ütni,

botozni) szovaikban; am. pálcza, vessző; 2.) helység' neve is; 3.) általvitt értelemben am. ostobaság, honnan *bota*, vagy *buta*, és *bot-or*, 'stb.

Boz, 1.) főnév, fának a' neme, a' lengyel nyelvben *bez*; 2.) kölesből készített kun ital. Kresznerics I. k. sz. 1.; 3.) több helység' neve.

Bód, elévült gyök, annyit tehetett, mint botlás, tévedés, bódulás, a' mint származékaiból mutatkozik, így: bód-úl, bód-it, 'stb. 2.) *bód*, vagy bóda, am. nyel, manubrium, capulus.

Bók, tiszta magyar gyök, 1.) helység' neve; 2.) *bók*, vagy bók-a, am. astragalus.

Ból, főnév, elévült gyök, am. sopor, szunnyadás, mert származéka, ból-ogat, ból-ínt, am. szundi-kál, szunnyadoz. Külömbözik ettől a' *ból*, *ből*, névmódosító rag, a' mi a' *be*, és *öl-ből* állott össze.

Bö, pusztá hang, olyan mint *be*, és valamint ebből lett: *be-eg*, vagy *bég*: úgy amabból: *bö-ög*, vagy *bög*, és *bö-cze*; így vette föl e' hangot a' latin is a' *boo* igében, a' honnan lett *bos*, a' finnlapp nyelvben: *biogom*, am. bő-gök, (I. Sajnovics e. k. 67. l.)

Böcs, vagy némellyek szerint *becs*, élő tiszta gyök, am. érték, méltóság, tisztelet, ár: *pretium*, *aestimatio*, *dignitas*, *honor*, *existimatio*, *valor*.

Böd, lúdak' hangjának követése, 's azért ez által szokták azokat behajtani: böd-be, böd-böd. 2.) Több helység' neve.

Bög, főnév, am. *bog*, *csomó*, *csombók*, *bimbó*.

Bögy, vagy mások szerint *begy*, főnév, szárnyas állatok' haseleje, melye; átvitt értelemben kevélységet is jelent, honnan: bögyökös, am. *kevély*, *turgidus*, *superbus*; bögyös, *tuberosus*, *elatus*.

Bök, tiszta magyar gyök, 1.) cselekvő ige, am. *szúr*, *pungit*, *figit*; 2.) főnév, am. *szúrás*, *pont*, *punctura*, *punctum*.

Böl, puszta hang, de csak származékaiban él, így *böl-ömb-öl*, more ardeae stellaris clamat, azért az erdei bika, vagy jávor, *böl-önynek* is hivatik. A' németek szinte a' puszta hangot követve *Rohr-dommel*-nek hívják. Kérdés alá jó itt, valljon eredeti gyök-e a' *bölcs*?

Böm, *bömb*, *bömm*, puszta hang, származékaiban különféle természeti hangok' jelentésére különféleképen használtatik. Illy módon jelenti e' hangot a' latin *bombus*, *bombilo*, francia *bourdonner*, *bourdonnement*, olasz *ribumba*, *ribumbare*, német *brummen*, görög *βουβόν*.

Bön, puszta hanga a' méh' döngésének, honnan: *bön-ög*, vagy *böng* 'stb. A' német innen vette nevét is *Biehne*.

Bör, *börb*, puszta hangnév, honnan: *bör-it-el* 'stb.

Böt, mások szerint *bet*, tiszta gyök, főnév, am. valami növénynek bimbaja, csomója, vagy tölgyfa' kiforró csomója, taplója, virágnak hagymája, bulbus, brustum, kicsinyezve *böt-ke*, finnlapp nyelvben: *put-ki*, (l. Sajnovics e. k. 115. l.)

Bő, vagy *bőh*, *böv*, társnév, tiszta gyök, am. amplus, copiosus, prolixus, largus; a' török nyelvben is, de egyedül származékában él: *böj-ük*, gross böggü-mek wachsen, (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 58. lap.)

Bör, főnév, tiszta gyök, am. corium, pellis, cutis, tergus, a' görög *βουσα* vele hasonlatos.

Bucz, főnév, tiszta gyök, am. csont, czomb, csomó, zomok.

Baf, am. *pof*. l. alább.

Bugy, a' forró víznek puszta hangja, vagy akárminő nedvnek, midőn valamelly szűkszájú edényből kiöntetik, honnan: *bugy-og-a* 'stb.

Bu, vagy *buv*, vagy *buj*, tiszta gyök, attól a' természeti hangtól kölcsönöztetett, a' mellyet okoz valamelly kiforró, fölemelkedő, és ismég leülepedő nedvesség, p. o. a' víz; értelme: *se occultat, exerit, elevat, deprimet, de loco in locum movet, abit* 'stb. (l. Debro-

czeni Gramm. 246. l.) Innen lett: *bo-ít* (mintegy *bu-ít*) vagy is *bojt*; *bo-r-ú-l* vagy is *bu-r-ul*, *bu-k* 'stb. *ború*, megvan a' török nyelvben is: *ború-mak*, obnubilari, (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 58. l.); 2.) *bu* azon pusztá hang is, melyet a' galambok adnak: innen *bú-g* a' gerlicze, azaz nyög.

Buz, pusztá hang, származékaiban él: *buz-og*, *buz-dít* 'stb.

Bú, tiszta gyök, főnév, am. *moeror*, *tristitia*, *dolor*: szomorúság, epedés, fájdalom, bánkódás. *Bús*, a' finnlapp nyelvben: *buse* (l. Sajnovics e. k. 67. l.)

Búb, vagy *bób*, főnév, tiszta gyök, am. *púp*, csúcs, *gibbus*, *tuber*, *avium crista*, vel *vitta turrita mulierum*, asszonyi tornyos főkötő.

Búz, (*buza*), tiszta gyök, a' vetemények' legnemesb, és hasznosb neme, *triticum*.

Bű, tiszta gyök, és főnév, am. bájolás, ördöngösség, *magia*, *incantatio*, *veneficium*; 2.) am. *foetor*, *putor*, rossz szag, de így egyedül származékaiban él, p. o. *bű-z*, *bű-sz*, *bű-dös* 'stb.

Bűr, (*bűrű*), főnév, am. hid; erről Adelung T. I. 1094. l. így ír: „*Brü-cke* ist das Diminutivum von einem alten Worte: *Brv*, oder *Bru*, so ehemals in allen nordischen Mundarten vorhanden war; das ungarische *berv*, *bro*, im Dual *berwe*, und in Plural *berwi*, eine Brücke, kommt mit der alten Endung *briva* genau überein.“ Honnan vette Adelung a' mi nyelvünkből, a' dualis (kettős) számot, holott nekünk ma csak egyes, és többes számunk van, nem tudom, de ő az által, hogy a' *bűrű* szót fölhozta, eléggé megmutatja ennek régiségét, a' melly a' német nyelvben egyedül kicsinyezve él.

Cz.

Cze, második mássalhangzó nyelvünkben, a' melly leginkább, a' fogak közül sziszegvén ki, fog- vagy sziz-

szegő betűnek is neveztetik, erősen hangzik, mint *esz*; gyengébben mint *cse*, 's a' heber *csadé*, német *z* betűvel tökéletesen egyhangú. Önállólág ugyan nem használtatik, de él, mint kicsinyező rag, és a' hangrend szerint *cza*, *csi*-re is átváltozva fűged a' főnevekhez p. o. út-*cza* (heber *chucz*), galambi-*cza*, tubi-*cza*, Na-*cza*, Man-*csi*, Pan-*csi*, Ju-*csi* 'stb. Különbözik ettől az *acz* rag (l. fölebb.)

Czaf, főnév, tiszta gyök, 1) am. locs, pocs, moes, sár; 2.) rongy, lefegő czérna, lemniscus; a' finnlapp nyelvben is él: *czaf-og* (l. Sajnovics e. k. 69. l.)

Czak, főnév, tiszta gyök, am. gólya, nem is kétkedhetni, hogy e' név azon természeti hangtól vagyon kölesönözve, mellyet a' *czak* madár czikákolva hallat, mire nézve nem kevés fölvilágosításul szolgálhat Adelung, ki T. II. 1692—1693. lapon a' *Köken* (köp-ni) szó alatt így okoskodik: „Es ahmet, den mit dem Speyen verbundenen Schall nach. Zum Beweise, wie genau in solchen Onomatopeisen oft die entferntesten Völker übereinstimmen, dienet das malabarische *kakkum*, es bricht, speyet von sich, daher der Reicher (kótyag) weil er das Gegessene gern wieder ausspeyet, in dieser Sprach *Kokku* genannt. Vermuthlich hiess um eben dieser Ursache willen der Storch (czakó, gólya) bei den Araber *al-kokó*, bei den alten Aegyptiern *κouxouφα*, und lat. *ciconia*,” és ime a' latin *cziko-nia* miként megegyez a' magyar *czakó*-val a' czikakolástól, 's innen mondatik: „könnyűen czikákol, a' czakó, ha teli van bögye.”

Czamm, puszta hangnév, 's így csak származékai-ban él, p. o. *czamm-og*, am. lassan megy, vagy medve módra ballag, fogai közt eszik; honnan átvitt értelemben: valakit kiczammogni, am. kicsufolni.

Czáf, tiszta magyar gyök, főnév, am. confutatio, refutatio; így ugyan nem használtatik, de származékai-ban bőven divatozik, p. o. *czáf-ol*—*ás*—*at* 'stb.

Czáp, am. kecske, gida, gödölyo. E' szót ismét a' tótok tulajdonuknak víni iparkodtak: de már a' heber nyelvben van *czebi* (צִבִּי), araboknál (25.) *czáb*, és az aram nyelvben *táb* (26.); 's így ha valaki állatni merné, hogy nem tiszta magyar gyök: szükséges volna ezt hiteles történeti kutatókból bevalósítani.

Czep, pusztá hangnév, a' teherrel menőnek hanga, honnan: *czep-eg*, *czip-el*, *czip-eg*, *czip-eg*.

Czer, pusztá hang, a' mellyet bizonyos nemű halász-madarak, midőn megijjednek, adnak, 's innen e' madarakat Szeged körül *czer-kó*, vagy *czer-kának* is nevezik.

Czib, pusztá hangnév, am. haj' meghúzása; 2.) bizonyos nemű leves' neve; 3.) sánta, bénna.

Czicz, pusztá hangnév, 1.) am. macska; 2.) *csecs*, 3.) általvitt értelemben: *cziczoma*, ékesség helyett használtatik.

Czik, 1.) azon pusztá hang, a' mellyet hallani, midőn valami valakinek torkán akad; innen „czikákol a' czakó,” l. fölebb! 2.) *Czik*, főnév, am. *csir*, *nj növés*, *hajlás*; 3.) játék' neme, a' mellyet futkozva a' leányok szoktak játszani; 4.) ékesség, ornamentum, czifraság. 5.) *Czik*, bizonyos osztály, íz, részecske, a' könyvben; 6.) több helység' neve.

Czim, főnév, am. név, jel, fölírás, titulus.

Czin, pusztá hanga az innen *czin-ge*, *czin-ke*, vagy *czin-eg-e* nevet viselő kis madárnak. 2.) *Czin*, bizonyos ércz' neme, 's így ismét vagy a' hangtól, vagy a' tót, és német nyelvből kölcsönöztetett. 3.) *Czincz*, egerhang, „ha nincs otthon a' macska, *czincz-ognak* az egerek.” 4.) *Czink*, bizonyos játék' neme.

Czip, szinte olly hangnév, mint *czep*, honnan: *czip-eg*, *czip-eg*, *czip-og*.

Cziv, úgy látszik, hogy ez is azon természeti hangot követi, melly a' *czivódók* közt hallatszik; egyébiránt a' gyök kiholt, 's csak származékaiban él.

Czir, főnév, am. czifraság, ékesség; kérdés: ha tiszta magyar gyök-e? Adelung, a' német *Zirade* szót a' görög *σαφειν, σεφειν*, reinigen, azután pedig a' heber (צורה) *czora* (die Gestalt) szavakból, akarja magyarázni; tagadhatlan, hogy a' német *Zier* a' mi *czir* szónkkal egyez, 's azért kételkedem, ha nem vettük-e e' szót a' németektől szinte, mint *czélt* a' *Ziel*-ből; *czérn-át* a' *Zwirn*-ből; *czéh-et*, a' *Zech*-ből. A' *czél* azonban minden szláv eredetű nyelvben *cyl* vagy *cil*, görögöknél *τελος*.

Czo, ébresztő, serkentő, elűző, hajtó, pusztá hangnév; honnan: *czo-föl*, *czo-ki*, *czo-na* 'stb.

Czom, vagy *czomb*, főnév, am. *bucz*, femur, femen, némellyek *czomp*-nak is mondják.

Czocz, hangnév, am. kis malacz.

Czók, kiholt gyök, am. *bagage*, bagazsia, bodgyász, csak e' mondásban él: „czókostól, mókostól,“ azaz mindenestől.

Czö, kiholt gyök, értelme homályos, innen lett: *czö-lönk*, *czö-löp*, *czö-ék* (Palóczoknál, és Vas vármegyében Stájerországi szélén) Szala vármegyében Göcsejben közönségesen *czö-ek*-nek mondják.

Czök, főnév, am. birság, büntetés, Kresznerics megjegyzi róla: „Alsó-Órs, és Lovas között való határlevél (de anno 1611 2. Martii) többi között így szól: valamellyik fél pedig a' megkötött dolgot fölbontja, száz forint a' *czöki*, mellyel megtartozzék.“

Czucz, főnév, am. nyalánkság, a' mit a' csecsemőnek, csecs helyett szopni adnak, a' pusztá hangtól kölcsönözve, azért a' német is *zuzeln* által jelenti; 2.) *Czucz*, édes szokott lenni, 's innen általvitt értelemben: *czuczá-m*, am. édesem! kedvesem!

Czup, 1.) hangnév, a' mit az ajkak' összeszorítása ad, honnan: *czup-og*, *czup-pan*; „úgy megcsókolta, szinte *czup-pant*;“ 2.) helység' neve.

Czüh, pusztá hangnév, honnan: *czüh-ej*, 'stb.

Cs.

Cse, harmadik mássalhangzó betű a' magyar nyelvben, szinte olly természetű, mint *cze*, de hanga erősb, és hasonlít a' német *tschi* hanghoz, e' szóban: *Kutsche*. Önállólag nincs szokásban, de mint névalkotó rag származékaiba kicsinyező értelmet olt, 's a' hangrend szerint *csa*, *csi*-vé is átalváltozik, p. o. szem-cse, tó-csa, leány-csa, Ter-csa, Mil-csi, Jul-csi 'stb. különbözik ettől az *öcs*, szinte kicsinyező rag, a' mellyről alább.

Csa, pusztá hangnév, az ökrök szólítatnak általa, p. o. Csa szőke, hajsza barna.

Csacs, pusztá hang, innen: csacs-og, csacs-ka, né-melleyek *csácsog*-nak is mondják.

Csah, a' vadat hajtó ebek' hangja, innen: csah-og, csah-ol; 2.) átvitt értelemben a' sokat, vagy nagyon ki-áltozó emberről is használtatik. Megjegyzésre méltó, hogy a' heber, és arab e' hangot szinte így követte nyelvében (צַהַל) *csahol*, (27.) *csahol*.

Csaj, pusztá hangnév, magában főnév, am. evet, mókus; származékaiban is bőven föltaláltatik, így: csaj-og, csaj-ka, 'stb.

Csak, igehatározó szócska, am. tantum, solum, dumtaxat, solummodo. Nem lett-e innen a' *csekély*?

Csal, tiszta magyar gyök, 1.) cselekvő ige, am. rá-szedi, fallit, decipit, fraudet, 's így él a' finn-lapp nyelvben is *schialom*, impono, decipio (l. Sajnovics, e. k. 60. l.); 2.) főnév, am. *csalárság*, *álnokság*, *hamisság*, *ravaszság*; egy ezen gyökkel a' *csel* név is.

Csamm, pusztá hang, mellyet a' fogak az evés közben rágás által hallatnak, honnan: csamm-og 'stb.

Csan, pusztá hang, származékaiban él, p. o. csan-og, vagy csang, am. rútúl hangzik.

Csap, 1.) ige, am. üt, vág, ver; 2.) főnév, am. boreregető, furt dugasz, *Zapf*; mind a' kettő a' pusztá

hangot követi. A' wend nyelvben *csep* (l. Kossics József, e. k. a' végén.)

Csat, hangnév, 1.) am. kapocs, horog; 2.) harcz, viadal, háború, ütközet; 3.) *csat*, azon puszta hang, a' mellyet magától bocsát, valamelly szétszaggatott, vagy magasról leesett, vagy kilőtt anyag, innen *csatt-og*, 'stb.

Csáb, tiszta gyök, 1.) Szala vármegyében előhegy' értelmében él; 2.) társnév, am. gyáva, esztelen, ostoba, honnan: csáb-ít, csáb-úl, 'stb.

Csács, 1.) puszta hang, honnan: csács-og, blaterat, (Káldi János, III. l. 1. 10.); 2.) több helység' neve.

Csák, tiszta magyar gyök, 1.) főnév, am. szeg, ék, valaminek hegye, hegyes eszköz; 2.) több helység' neve; 3.) nemzetségi név.

Csámm, puszta hang, a' fogak' zörgésétől kölcsönözve, honnan *csámm-og*, fogaival zörögve eszik.

Csár, puszta hang, am. lárma, zaj, honnan: csárma, vagy csár-om, csár-da, 'stb.

Csáv, azon nedű, mellyben a' timárok a' bőrt kikészítik; 2.) több helység' neve.

Csecs, mások szerint *csöcs*, sőt a' dadogó kisdedek' szájába *czicz* is. Ez a' szó igen régi, 's úgy látszik, hogy a' természet adta, az anyák' és kisdedek' nyelvére, azért számtalan nyelvben föltalálhatni csekély változással: a' németeknél *Zitze*, a' szászoknál *tittle*, az angolszászoknál *tit*, az olasznál *ciccia*, és *zizza*, az angoloknál *teat*, *tett*, a' sváboknál *disse*, *tisse*, a' francziánál *teton*, a' spanyolnál *teta*, a' szláv népnél *cecy*, *cye*, a' görög nyelvben $\tau\iota\tau\eta$, a' heberben $\tau\tau$ és $\tau\tau$, az aram nyelvben (28.), arab (29.), a' mellyeket Adelung általjában atyafiságosnak állat, l. T. V. 408. *Mamma* szó alatt; 2.) átvitt értelemben, mivel a' *csecs* az emőknek jól esik, a' kisdedek minden szép, és jóról használják; innen: „csecse neni, csecse bácsi,“ 'stb. 3.) *Csecs* is tán innen vette nevét, mert olly alakú buborcs, mint az emlő' gombja, vagy is a' *csecs*.

Cseg, régi magyar gyök, már IV. Béla' levelében de anno 1261. olvashatni róla: „Item villa *Nürem* per beatissimum Regem Stephanum donata in tributa . . . et duabus clausuris Titiae, *csege* vocatis, Tisza-püspöki cum clausura *Titiae*, *csege* vocata.“ (L. Katona Hist. Crit. T. VI. p. 338.) tehát főnév, am. vízrekesz, zsilip; 2.) több helység' neve.

Cseh, 1.) pusztá hang, olyan mint *csah*, honnan: cseh-eg, cseh-el; 2.) nemzet' neve, bohemus, talán mivel a' magyarok nem értették; „mit cseh-el itt e' cseh?“ Ez hihetőbb mint egyik írónk' véleménye, a' *morávokról*, hogy őket eleink marháknak nevezték volna. 3.) Több helység' neve; 4.) nemzetségi név is.

Csek, társnév, am. exiguus, exilis, minutus, parvus, paucus, modicus: parányi, piczi, kicsiny, apró; atyafiságos vele, sőt tán egy is a' *csak* szócskával, szinte mint a' *csal* rokon a' *csel*-lél; 2.) több helység' neve.

Csell, pusztá hang, származékaiban él, p. o. csell-eg, am. lézzeg, bolyong, szédeleg. *Csel*, egy a' *csal*-lal (l. fölebb.)

Csem, 1.) szinte olly pusztá hang, mint *csám* vagy *csámm*; honnan: csem-eg, csem-eg-e, csem-cs-eg, csámmog-va eszik; 2.) am. cyma, bimbó, új ág, új növés, hajtás; innen: csem-et-e.

Csen, 1.) pusztá hang, honnan: csen-eg, cseng. Innen cseng-et-tyű, a' mit a' törökök *ciang*-nak hínak, (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 59. l.); 2.) *csen*, önálló cselekvő ige, am. *lop*, tolvajkodik, eltulajdonít; 3.) *csen*, am. *csitt*, silentium, tranquillitas, honnan *csen-des*. De l. alább *csön*.

Csep, mások szerint *csöp*, hangnév, am. stilla, gutta, Tropfen; 2.) több helység' neve.

Cser, mások szerint *csör* is (l. ezt alább), pusztá hang, a' melyet a' kakuk ad, midőn mézet keres, (l. Unterhaltungen aus der Naturgeschichte von Gottlieb Tobias, zweiter Theil, Wien 1810. 215. l.) honnan *cserke*

a' mellről Kresznerics megjegyzi szótára' I. k. 75. l. „Ita videtur olim ab hungaris adhuc asiaticis designatus cucullus indicator ob repetitum eius sonum: *cser cser*, sicut ex *föcs*, quem sonum hirundo edit, provenit föcs-ke“ (föcs-ög, föcsöge, föcs-ge). Innen vagy a' csere-bogár, *cser-cse*, *cser-cse-lye*, *in-auris*; mert csereg. 2.) *Cser* főnév, am. tölgyfa' neme, quercus; 3.) *cser* vagy *csere*, permutatio, commutatio, 'stb.

Csesz, önálló cselekvő ige, a' természeti hangot követi, am. ferit, fricat, pectit, strigillat.

Cset vagy *csett*, 1.) pusztá hang, a' mellyet különféle eszköz, de leginkább puskán a' megeresztett sárkány ejt, honnan: *csett-eg*, *cset-ten*, 'stb. 2.) több helység' neve.

Csev, pusztá hang, származékaiban divatozik, p. o. *csev-eg*. Megjegyzést érdemel, hogy e' pusztá hangot a' heber és arab nyelv is hasonlólag követte, így (צֶוֶח) *czavach* vagy *csavach*, arab (30.); lásd Solii Lexicon arabicum, et Jahn Lexicon arabicum.

Csé, tiszta magyar gyök, értelme homályos, egyedül mint több helység' neve él. Illyen a' *cséb* is.

Csek, főnév, am. ökörbélnek egyik erős szíja, a' melly korbács gyanánt használtatik; 2.) több helység' neve.

Csém és *csény* gyökök egyedül mint több helység' nevei élnek, értelmök homályos.

Csép, hangnév, am. hibula, clava pendula, flagellum frugum, gabona szemet szalmájából kiverő eszköz.

Csi, pusztá hangnév, Kresznerics szerint (I. Szótár I. k. 81. l.) sonus, quo porci ad pastum vocantur, származékai: *csi-ap-al*, am. cseveg, *csi-get*, am. exstimulat, serkent, ösztönöz.

Csib, hangnév, tyúksiaknak hangát követi, a' honnan, csibéknek is neveztetnek.

Csics, pusztá hang, 1.) több helység' neve, 2.) él származékailan, p. o. csics-ke, csics-er-ke, csics-er-eg, 'stb.

Csig vagy *csiga*, főnév, am. concha, trochus, cochlea, ostreum, domiporta, purpura, turba.

Csik, puszta hang, honnan *csik-lik*, csik-landik, titillatur; 2.) több helység' neve; 3.) *csik-ó*, lófi, pulus equinus. Végre innen van: *csik-or-og*, 'stb.

Csill, elévült gyök magában, 's csak mint helység' neve él, de származékaiban buján tenyészik, p. o. csill-og, csill-ám, csill-ag; némineműképen ez is a' természet-ti hangot követi, a' mint a' nyelvhasznalásból egyenesen következtethetni, mert a' puszta hangok' ragait mind fölveszi.

Csin, régi gyök, 1.) am. ékesség, rendesség, tisztesség; 2.) tét, cselekedet, mivelet: ez utósó értelemben föltaláltatik a' szláv nyelvben is.

Csiny, czinege' hanga, csiny-csererere; 2.) am. fortély; honnan „csinya, binya a' dolognak“ vagy is fortély.

Csip, 1.) puszta madár-hang, honnan: csip-eg, pipit; 2.) hangige: *csip*, am. szúr, bök, harap, pungit, mordet, carpit, vellicat; 3.) *csip* vagy *csipa* átvitt értelemben, lippus, gramiae; mert az ilyen esetben a' szem olyan mintha megcsipték volna.

Csir, 1) puszta hangnév, am. csibe; 2.) *csir* főnév, am. bimbó, új növény, hajtás.

Csisz, 1.) puszta hangnév, csuszkálás, dözsölési hangnak követése, honnan: csisz-ol, csisz-ár, 'stb. 2.) helység' neve.

Csit, 1) halgatásra intő szócska, mint főnév, am. csendesség, halgatás, szótalanság. 2.) Bizonyos játék' neve, melyet *Wist*-nek hívnak angolúl, mert benne, a' játékok közt mindenkor csit vagy on.

Csiv, madár-hang, honnan: csiv-eg, vagy csiv-og, pipit, 2.) *csiv* egy a' *cső* szóval (l. alább.)

Csik, főnév, am. fluta, lacertus, lumbricus aquaticus; nem jött-e nevezete onnan, mert a' kézben csik-lik?

Csíz, bizonyos madár' neve, a' természeti hangot követi; fringilla, spinus, acanthis, németül *Zeisig*, szászul *Zies-ke*, angolul *Sis-kin*, lengyelül *Czyk*, vagy *cziz-yk*, csehül *Tschisch-ek*, mind a' magyarral együtt a' természeti hangtól kölcsönöztettek. (L. Adelung T. V. p. 355.); 2.) több helység' neve. Nem jött-e a' *csizma* neve is e' puszta hangtól? a' törökök *csizme*-nek mondják.

Csob, régi elévült gyök, főnév, Prágainál előfordul: „nagy csob-bal a' koporsóba hullanak“ (p. 756.) értelve homályos; ha vélekedni szabad, annyit tehetett mint *csoport*.

Csoh, *csok*, *csol*, homályos értelmű elévült gyökök, a' mellyek egyedül némi helységek' neveiben élnek; *csod* vagy *csuda* kérdés alá tartozik: valljon nincs-e a' szláv nyelvből kölcsönözve.

Csom, 1.) főnév, am. gomb, kötet; föltaláltatik a' finnlapp nyelvben is *csom*, hasonló értelemben (l. Sajnovics e. k. 76. l.); 2.) *Csom*, am. *cyma*, tavasszal a' torzából kinövő esira, 3.) több helység' neve.

Csont, főnév, régi magyar gyök, de a' melly a' szerezsen nyelvben is *csont* (l. Feszler Geschichte Ungarns, T. I. in fine.)

Cson, puszta hangnév, honnan: *cson-og*, olyan mint *konog*, 2.) több helység' nevében él, 3.) *cson* elévült társnév, csak kicsinyezve él: *cson-ka*, mutilus, mancus.

Csop, 1.) főnév, magában keveset, csekélységet jelent, és így csak e' mondásban él: „csippel, csoppal jött be“ azaz kicsinyenként; származékaiban pedig épen ellenkező értelemmel bír, p. o. *csop-ort* am. sokaság, sereg, sokadalom; 2.) több helység' neve.

Csor, elévült gyök, am. sereg, sokaság, a' mint származéka *csor-da* mutatja. Ez a' wend nyelvben *csrej-da*, német nyelvben *Horde*, angol *hoord*, közép latin nyelvben *orda* és *horda*. Adelung' véleménye szerint tatár eredetű szó: „Es ist, úgymond ű, in dieser Gestalt,

ein völlig tartarisches Wort, und dem gemeinschaftlichen Ursprung nach der entlegensten nordasiatischen, und europäischen Sprachen bestätigt. Schon Kero braucht *chorta* für eine Horde, Franz. *harde*, Lat. *cohors*,“ (l. T. II. 1047. és 1282 l.) a' finnapp nyelvben *csor-ra* (l. Sajnovics e. k. 63. l.) De más értelmének is kelle valaha lennie, mert a' *csor-ba*, *csor-búl* 'stb. szinte innen származtak.

Csó, vagy *csóv* 1.) főnév, am. lengő, ingó, pózna, tilalom-jel p. o. a' réten, vagy ijesztő váz a' kertekben; 2.) több helység' neve; 3.) puszta hang, a' honnan lett *csók*, osculum; mert ha Adelung T. II. a' német *Kuss* szót a' puszta hang' követésének állítja, mennyivel inkább elmondhatjuk mi ezt, a' természeti hangot nyomosban követő *csók* szavunkról? Továbbá *csó-ka* szinte mint *cser-ke* a' puszta hangot követi; a' francia is ezen madarat *chucas*-nak hívja, törökül pedig *csau-ka* a' *csó* vagy *csau* hangtól, valamint a' latin a' *gracus-t* a' természeti káromástól kölcsönözte.

Csócs, dajka szó, honnan: *csócs-á-l*, *pépet eszik*, pappat.

Csót, 1.) puszta hang, honnan: *csót-ol*, *csót-ol-og*, 2.) több helység' neve.

Csőg, főnév, olyan, és annyit teszen, mint *bög*; honnan mondatik: *csög-bög*, mint *ág-bog*.

Csők, 1.) puszta hang, mint *hök*; honnan *csök-ken*. 2.) főnév am. kovász, savanyító, élesztő.

Csöl, puszta hang, honnan: *csöl-ög*, *csöl-öng*, vagy *csöl-önk*, crepitaculum.

Csőm, elévült gyök, egyedül származékaiban él, p. o. *csöm-ör* 'stb.

Csőn, puszta hang (l. *cšen* fölebb.)

Csőp, hangnév, (l. *csep* fölebb.)

Csőr, puszta hang, mint *zör*, vagy *cser* (lásd ezt fölebb.)

Csőt puszta hang, (l. fölebb *cset*.)

Cső, vagy *csív*, *csév*, *cséve*, főnév, régi gyök, am. tubus, situla, syrinx, syringa, siphon, fistula canalis.

Csősz, vagy *csausz*, am. *őr*, mező-pásztor, szőlőleső; 2.) több helység neve.

Csu, pusztá hang, honnan: *csu-sz*, am. serpit, repit, labitur, elabitur, labat; vagy *csu-sz* főnév, am. török buza' torzsája; *csu-t* főnév, am. tusa, torzsa.

Csub, pusztá hang, a' mellyet ejt a' víz, midőn a' hajósok a' csónakon lapáttal eveznek, a' honnan: *csub-ol*, *csub-ok-ol*, 'stb.

Csuk, 1) pusztá hang, am. singultus, de így egyedül származékaiban él: *csuk-lik*, singultit; 2) cselekvő ige, am. zár, claudit, occludit; 3) hal' neme, *csuk-a*, *lucius piscis*.

Csup, 1.) főnév, am. apex, vertex, fastigium, de így tán inkább *csú* a' gyök, honnan: *csúp* és *csú-cs*. 2.) társnév, am. merus.

Csur, pusztá hanga a' víz' folyásának, a' honnan *csur-og* 'stb. Finnlapp is *Csor-om* (l. Sajnovics e. k. 82. l.); 2.) több helység' neve.

Csú, elévült gyök, annyit tehetett, mint *tuber*, *apex*: hegy, tető, domb, pinnaculum; a' mi származékaiból kiviláglik, p. o. *csú-p*, *csú-cs*. Ide tartozik *csücs* is, a' mi nem egyéb, mint az elrontott *csú-cs*.

Csúf, tiszta gyök, főnév; am. iocus, ioculator, nugator, sannio, scurra, mimus, ludibrium, deridiculum, illusor, irrisor, cavillator, ludificator; 2.) társnév, am. turpis, deformis, *csunya*, *szörnyű*, *iszonyú*.

Csuny, társnév, am. ronda, mocskos, tisztátalan, utálatos, csömörletes, rendetlen, éktelen.

Csúsz, főnév, vend nyelvben *csujz*.

Csű, elévült gyök, értelme homályos, annyit tehetett mint: languor, taedium, haesitatio, adhaesio mentis, a' mint származékaiból: *csüg*, *csű-n-ik* 'stb. könnyűen varázsolhatni.

Csűr, am. *pajta*, horreum; hasonlít hozzá a' német Scheuer.

D.

De, negyedik mássalhangzó betű nyelvünkben, 's mivel annak kiejtésére eszközül a' nyelv szolgál, azért nyelv-betűnek is mondatik. E' betű hajdan a' *gye*-vel gyakran fölcseréltetett, így lett a' *fed*-ből *fegy*; *sze-ligy*-ből *szelid*; *Friede*-ből *frígy*; *de* a' *gye*-ből 'stb. (l. Révai Antiquitates litt: Hung. j. 111 — 218 — 280. l.) Hangára nézve lágyabb a' *te* betűnél, és keményebb a' *gye*-nél. Értelmére nézve *de*, kötő szócska, am. *ast*, *sed*, *sane*, *profecto*; a' görög *δε* pontosan meg-egyez vele.

Dab, tiszta magyar gyök, értelme homályos, egyedül mint helység' neve él.

Dacs, szinte mint helység' neve találtatik föl.

Dad, élő régi gyök, 1.) puszta hanga a' kisdedeknek, honnan: *dad*-og 'stb.; 2.) főnév, am vén, öreg, agg, különösen *dada* am. banya, vén kofa. Ide tartozik *dád*, avus; *dáde*, senex.

Dag, elévült főnév, a' török nyelvben él: *dagh*, am. *mous*, *collis*, *domb*, *hegy*, (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 60. l.) Tehát valaha nálunk is annyit tehetett, mint puffaszkodás, domborodás, tuber, tumor; *de* ma egyedül származékaiban divatozik.

Daj, elévült személyes főnév, am. ápoló, nevelő leány, vel asszony, csak kicsinyezett alakában él nálunk: *daj-ka*; *de* föltaláltatik a' gyök a' heber (דַּיָּה) *dava*, vagy *daja*, nutrit; aram (31.) *dvo*, vagy *djo* szlovakban, 's így ámbár a' wend, és tót nyelvben is *doj-ka* megvagyon, innen azomban helytelenség volna következtetni, hogy nem tiszta magyar gyök.

Dal, főnév, am. *ének*; e' szóról, a' történeti kútfők is kezeskednek, hogy eleink Ázsiából magokkal hozták, hihetőleg a' hangnak követése.

Dam, bizonytalan értelmű kiholt gyök, több helység' nevében él.

Dan, kiholt gyök, származéka: *danol* mutatja, hogy valaha annyit tehetett, mint *dal*. 2.) Egy a' görög

daemon szóval, honnan mondatik: „dana verjen meg.“— Ide tartozik a' *dinom*, *dánom* is.

Dar 1.) puszta hang, a' mellytől így neveztetik egy bizonyos nemű madár: *darú*, latin *grus*, franczia *une grue*, olasz *gru*, német *Krey*, angol a' *crane*, mint a' természeti hangtól: grunnit *grus*, *dar-og*, a' *darú*; *gruit*, német *graschen*. 2.) *Dar* am. zurmolya, zuzmara, kása, apróra zuzott szem, innen van a' *dar-ab*, *dér*, átvitt értelemben azután a' *dérből*, melly reggel szokott lenni, *der-ű*, *derű-l*, 'stb. Hogy pedig a' *dar-ab* gyöke ismét a' természeti hangot követi, megmutatja a' *dir-ib*, *dar-ab* is, mert mint már főlebb megjegyzém, ilyen nemű változtatás a' puszta hangok' tulajdona.

Dáv, puszta hang, egyedül származékaiban él: *dávari-kol*, am. beszél, kurjogat, és e' szó ismét megvagygon a' heber nyelvben (דָּוָר) *davar*, locutus est.

Ded, 1.) főnév, am. *csecsemő*, a' honnan ezen összetétel: *kis-ded*, pleonastice, mintha mondanám: kis piczi. 2.) Így kicsinyező rag is; és a' hangrend szerint átváltozik *dad*, *ded-re*, p. o. apró-*dad*, kerek-*ded*; gyakran egyszerű csupa *d* betű is innen veszi kicsinyező erejét, p. o. apró-*d*, könnyű-*d*, 'stb. Ide tartozik, és ebből kölcsönöztetett a' *dí* társneveket kicsinyező rag is, p. o. akos-*di*, katonás-*di*, tolvajos-*di* 'stb. 3.) *ded* a' fázóból kitörő puszta hang, honnan: *ded-er-eg*, *did-er-eg*, *död-ör-ög*. 'stb.

Dél, főnév, am. *meridies*, a' görög nyelvben *δελη*, tempus pomeridianum, vespereae, (l. Schrevelii Lexicon 178. l.); magyar, vagy görögnél volt-e előbb?

Dév, elholt gyök, egyedül mint helység' neve él, származéka *dév-aj*, am. az olasztól kölcsönözött *tréfa*.

Dib, puszta hang, honnan: *dib-eg*, és *dib* *dáb*.

Dics, mások szerint *dücs*, tiszta gyök, 1.) főnév, am. gloria, laus, dicséret, dicsőség; 2.) ige, már 1592.

ról egy kéziratban olvasta Kresznerics: *Kyrt dichtes-sék az ű szent neve.*

Di, vagy *div*, vagy *dij*; 1.) ige, de a' melly *ik* támadékkal használtatik, 's am. aestimatur, valet, viget: értékben tartatik, becsültetik, használtatik, keletben, szokásban van; 2.) név, am. érték, ár, hatalom, zsold, jutalom: homagium, litrum, sacramentum submissionis, török, és arab nyelvben: (32.) *dijat*, litrum, (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 61. l.)

Dió, gyümölcs' neme, nux, Nuss; tudtomra Európában csak egyedül, a' magyar nevezi e' gyümölcsöt *dió* szóval, 2.) Több helység' neve innen vétetett.

Disz, főnév, am. decus, ornamentum, elegantia: ékesség, fényesség, tisztesség, bőség; honnan *diszlik*, am. bőven terem.

Dob 1.) hangnév, szanszkrit nyelvben *tup* (l. Tud. Gyűjt. 1833. XI. k. 32. l.) heber (תופ), *toph*, arab (33.) *doff*, török *duff*, angol *tip*; átvitt értelemben: *dag*, *domb*, *kevelység*, 's így divik több származékaiban. — 2.) Ige, am. *üt*, hagyít, *ver*, görög *τυπω*, vagy *τυπιω* igével egyez. Már ezekből is láthatni, miként követte minden nemzet, a' természeti hangot nyelve' alkotásában.

Doh, főnév, am. penész, putor; 2.) helység' neve is.

Dol, kiholt gyök, egyedül mint helység' neve él, így *Dol-honya*, falu Sáros vármegyében, mintegy: *dol*-og' honnya, és e' szerint *dol* magában is annyi volna, mint *mú*, vagy *mú-ka*, *munka*.

Dom, főnév 1.) am. hegy, dag, bércz, halom; megyez vele a' latin *tumeo*, *tumor*; mandschu *toma*, (l. Tud. Gyűjt. 1833. V. k. 119—121. l.); 2.) több helység' neve.

Don, pusztá hang, honnan *don-og*, bombilat, resonat; dongó légy, dong a' darázs.

Dor, pusztá hang, honnan: *dor-og-á-l*, *dor-om-b*, stb.

Döb, pusztá hang, honnan: *döb-ög*, *döb-ben*, stb.

Döcz, pusztá hang, honnan: *döcz-ög*, *döcz-czen*, stb.

Död, puszta hang, honnan: död-ög, död-ör-ög, 'stb.

Döf, puszta hangtól kölcsönözött ige, am. *üt*, *lök*, *szúr*, *taszít*, *bök*.

Dög, főnév, am. holt test, mirígy', pestis, méetely; megvagyón a' török nyelvben is, *dög-mek*, caedere. (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 61. lap.)

Dömm, puszta hang, honnan dömm-ög, am. dunnog, morog, dörmög.

Dön, puszta hang, honnan: dön-ög, am. don-g, dön-t, 'stb.

Dör, puszta hang, de a' melly önállólág is használtatik; mint főnév, am. tonitru, Donner, crepitus; származékaiban pedig buján sarjadozik; p. o. dör-ög, dörren, dör-öm-ög, dör-özs-öl, 'stb.

Dő, puszta hang, honnan: dő-it (dőjt), dő-ül (dő-l, dül), ruit, ruinat, stb.

Dőzs a' korcsmán, csárdán ivók' zsibogó hangja, honnan dőzs-öl-ő, stb.

Dud, puszta hang, honnan *duda*, lyripipium; megvan a' wend nyelvben is; *dudá-l*, fistula rauca ludit, tibia utriculari canit. Wend nyelvben is *duda*.

Dug, cselekvő ige, am. rejt, tál, obturat, obstruit, abscondit, occultat, stipat; honnan *dugó*, obturaculum; megvagyón a' finn-lapp nyelvben is *tuckol* (l. Sajnovics e. k. 115. l.) és *dug dang* (l. u. ott 74. l.)

Duh puszta hang, innen *duh-og*, am. magában dörmög, morog, dunnog.

Dunn, puszta hang; honnan *dunn-og*, am. orrából beszél; orrán szól, muginatur.

Dur vagy *durr*, puszta hang, sonus explosionis; a' honnan lett: durr-og, durr-an stb.

Dut, puszta hangja a' babutának, hasonlít tudniillik a' du-du-dut, a' bu-bu-buk-hoz, honnan: *dut-ka*, am. bűdös babuk, upupa.

Dú, főnév, am. ragadomány, zsákmány; egyéb-iránt a' természeti hangtól vagyon kölcsönözve, honnan: *dúl*, *fúl*, *dúló*, *fúló*. stb.

Dúc vagy *dúz*, 1.) főnév, am. *púp*, *halom*, *domb*, *dag*, *hegy*; 2.) *dúz*, ige, am. *dag-ad*, *puffaszkodik*, *pu-posodik*; 3.) *dúzz*, pusztá hang, innen: *dúzz-og*, am. magában morog, dunnog stb.

Dús, társnév, am. gazdag, kincses, bőbirtokú; 2.) *dús* valaha annyit is tett, mint vendégeskedés, lakozás, örvendezés, honnan *duska ivás* ma is szokásban vagy on, 's illy értelemben a' keleti nyelvekben is föltaláltatik, így heber (דּוּשׁ) *ducz*, arab (34.) *dus*; aram (35.) *ducz*, am. exultavit, epulatus est; 3.) több helység' neve is.

Dű, főnév, am. rabies, furor, mania: másként *dűh*; 2.) *dű* egy a' *dő* gyökkel, l. fölebb.

E.

E, a' harmadik hangzó nyelvünkben, a' melly majd világosan, majd homályosan, de mindenkor röviden hangzik, p. o. *ember*, itt az első *e* világos, a' másik homályos hangú, és az *ö*-höz közelít; — sokan nyelvtanítóink közül ohajtanák e' két hangot megkülönböztetni pont által: de megfelelkeznek, hogy a' jegy-tudomány (semiotica), olyan jeleket a' nyelvtudományba hozni, a' mellyek kevés hasznót, és tömérdek alkalmatlanságot okoznának, tilt, 's így elég az *e* betűnek kétféle hangát megjegyezni, annyival is inkább, mivel a' jegy nem hang, és a' hangot csak annak kiejtéséből, tanulhatja meg a' nyelvben járatlan; a' született magyar pedig a' világos, és homályos *e* között a' különbséget minden nehézség nélkül megtalálja. El továbbá az *e* hang önállólag, és 1.) kérdező szócska, am: *an*, *anne*, *utrum*, *necne*, *num*, és mindenkor a' szó után, előtte álló kapcsoló-jellel tétetik, p. o. látod-e? tudod-e? stb. E' kérdező szócska egy az aram אָ (e, vagy ej), heber (אֵ), arab (36.), szócskával, azzal a' különbséggel, hogy a' keletiek e' szócskát, a' szó elébe teszik. (l. Joan. Nagy, Gramm.

in Parall. 27—28. l.); 2) *e* tiszta gyök, jelent actum edendi; a' mi hozzá járúl, mind származtatásbeli végezet. (l. Debreczeni Gramm. 249. l.) Azomban igen régen, és korán kelle az *esz* ragnak hozzá járulnia, és *esz-szé* változnia *e'* gyöknek; mert majdnem minden nyelvben, illy, vagy hasonló alakban él ma; így Adelung az *Atz* szó alatt következőket írja: „Die *Atz* ein im Hochdeutschen veraltetes Wort, welches ehemals *Speise* bedeutete, und noch in der Rechten für *Atzungs-Recht* vorkommet. *Az* von essen kommt bey ältesten fränkischen, und alemanischen Schriftstellern für *Speise* vor.“ (l. T. I. p. 1824.) tovább T. II. p. 424. folytatja: „*Essen*; dieses Zeitwort lautet bey den Otfried *ex-en*; alle übrigen Mundarten haben statt Zischlautes ein *t*, oder *d*, ('s így igaz, hogy az *e* a' gyök, a' melly változatlan maradt, midőn az *sz* nálunk is *t*-re változott, p. o. ét-el, e-d-degél. stb.) wie das Nieders. *e-t-en*, das Schwed. *ae-t-a*, das Dän. *ä-d-e*, das Englische *to e-at*, das Lat. *e-d-ere*, vel *e-s-se*, und das Griechische *ἐ-θ-ειν*“; még is a' görög *ε-σι-ω*, speisen, (l. T. II. 424. l. *Gast* szó alatt.) 3.) *e* pusztá hang; honnan lett *e-ít*, vagy is *ejt*, mint a' *le-ből*, *le-jt*; *dő-jt*, *se-jt*, *fe-jt* stb.

Eb, tiszta magyar gyök, am. kutya, canis.

Ecz, kiholt gyök, csupán származékaiban él, p. o. *ecz-et*, szláv *ocz-et*, latin *acet-um*, német *Ess-ig* hasonló hozzá: vallyon mellyik nemzetnek volt először eczete? —

Ecs, kiholt gyök, csak helységek' neveiben, és az *ecs-el*, *ecs-et* szavakban él.

Ed, kiholt gyök, 's nálunk *egy*-re változott; valaha annyit tett, mint *hajlék*, *templom*, a' honnan a' mai *ed-ház*, *egyház*; régi alakában él, a' keleti nyelvekben, így a' heber: *עד* (edah), aram (37.) *ed-to*, latin *aed-es*, a' mellyről így ír Calepinus: „*aedes* pro templo, vel sacrario“, az olasz il *tempio*, franczia *temple* által magyarázta: továbbá Servius megjegyzi: „*aed-es* ab *ed-o*, quod in ea sacrificantes edere consueverint“; de hogy

aedes a' romaiaknál *templum* vagy *sacrarium* értelemben használtatott, Varróból is (l. 4. de lingua latina) kitünik, mert szerinte *aedilis* am. egyház' fija: „eo, quod aedes sacras, et privatas procurarent“; 2.) ezen *ed* egy-szersmind azon névalkotó rag, a' melly helységek' neveiben bőven uralkodik, 's így értelme: *lak*, *ház*, *hajlék*, a' mellyet a' gyökbe önt, p. o. Bő-d, Bő-ed helyett am. bő-lak; Erdő-d, erdő-lak; Him-od, him-lak; István-d, István-lak.

Eg, kiholt gyök, csak mint helység' neve él, valaha annyit tehetett, mint *integritus*, honnan a' származéka: *eg-ész*, totus, integer, sanus, valens, incolumis; 2.) *eg* valaha annyit tett, mint: *ismét*, *megint*, a' mi a' göcsei, és palócz szólásmód-ból: *es-eg* (*et iterum*) kiviláglik, 's így ma igealkotó rag, a' melly a' hangrend szerint *og*, *eg*, *ög*-re átalváltozva gyakorlatos értelmű, középrendű igéknek tulajdon raguk, többnyire a' puszta hangokhoz fűged, 's azokba az *iterum* értelmet önti, mert belőlök többször történt hangot jelentő igéket alkot, p. o. bicz-eg, bill-eg, csatt-og, patt-og, rop-og, csör-ög, dör-ög stb.

Egy, élő gyök, a' mellyet nyelvtanítóink külömb-féleképen fejtegetnek; a' debreczeni Gramm. 263. l. az *eg* kiholt gyökből akarja származtatni, mások a' heber *echad* (עַחַד), arab *achad* (38.), syrus *chad* (39.) szóból húzzák; ismét mások, a' tót *jeden*-hez folyamodnak: illy külömböző vélemények közt valami bizonyost nehéz határozni. Legtanácsosabb állítás az, melly az előszámlált szovakat a' mienkhez hasonlónak isméri ugyan: de azokból származottnak nem hiszi, hanem velök egy kutfőből eredettnek véli.

Ej! indulatszó, a' csudálkozó, és álmélkodva so-hajtónak fölkiáltása.

Ek, vagy *Eke*, élő gyök, főnév, am. aratrum, némellyek a' német *Egge*-ből akarják származtatni, de sokkal egyszerűebb e' gyök, hogy sem idegen jövevénynek állithatók.

El, élő tiszta magyar gyök; 1.) igehatározó, am. *ab*, *a*; 2.) am. principium, *el-ementum*, *El-ement*; *el-ement*, commencement de toutes choses, olasz *el-ementi*, spanyol *el* tökéletesen egyez vele, am. principio materiale, deque algum cosa se compone (l. Calepinus 469. l.) a' heber nyelvben *el* am. primum omnium rerum principium, prima causa, Deus; *ul* (לול) ige, praecessit, antecessit; arab (40.) *aul*, primus fuit, honnan (41.), primus, a' mi *el-ső-nk*; honnan *el-ű*, vagy *el-v*, principium, fons, origo; 3.) *el* második személyt jelentő névmás, és a' hangrend szerint, *ol*, *öl*, *ál*, *el*-re változva az igéknél személyragúl szolgál, így is föltaláltatik a' keleti nyelvekben. (l. Révai, és Nagy Gramm. de pronomibus personalibus); 4.) *el* igealkotó rag is, am. initium, incipit (l. Tud. Gyűjt. 1828. II. k. 54—56. l.), általváltozik a' hangrend szerint *ol*, *öl*-re, és majd ik-es, majd ik-telen igéket alkot, (l. bővebben Nyelvtudományi pályamunkák 1. köt. 130—132. l.) p. o. gyú-l, fő-l, vá-l, szó-l, szó-l stb. szinte egy ezzel az *ül*, *ül* rag, a' melly középrendű igéket alkot, és az *initium*, *incipit*, értelmet a' gyökbe hiven beléoltja, mert kezdő igéket képez részint néma, részint pusztá hangokból, részint élő, kivált *as* ragú társnevekből, p. o. csend-ül, zörd-ül, pír-ül, nedves-ül stb. De különbözik ettől az *ül*, *ül*, névmódosító, és *ól*, *öl*, *úl*, *ül* igehatározókat alkotó, a' mellyekről alább.

Em, régi tiszta gyök, am. *szop-ik*, egy régi kézirat' bizonyítása szerint, a' hol Idvezítőnkről mondatik: „*az ő szentséges anyjának tejét emte*“; a' heberben *em* térszen any-át; Ázsiából hoztuk e' szót, de ma már tulajdonképen nem használjuk, egyedül részesülőjével élünk: *csecs-emő*, am. *csecs-szopó* kisdéd. (l. Debreczeni Gramm. 251. l.); megvagyon a' török nyelvben is *em-mek*, lac sugere (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VI. 62. l.) Hasonlit hozza a' latin *mamma*, *csecs*, és a' kis-dedek ha anyjoktól csecset, vagy eledelt kérnek, ma is úgy mondják: *mám*, *mám*. Továbbá ma is él az *eme*, mater, anya, fennella,

femineum animal értelemben; innen mondatik: „*eme disznó, eme állat*. Innen *em-le* vagy *em-lő*, am. csecs., ubera stb. 2.) *Em*, főnév-alkotó rag, olyan mint *any*, *materia*, mely a' hangrend szerint *am*, *om* és *öm-mé* is átváltozik, p. o. *el-em*, am. első anyag, első *materia*, *sik-am*, am. sik-anyag. stb. Innen lett az *em-ber* is anyafi, (l. Élet és litteratura, Muzarion IV. k. 343. l.)

En, elveszett gyök, csak származékaiban él; Dugon. 1. R. 72. l. használta *te-hen* helyett, melyet a' csordára ki nem hajtának, hanem otthon tartanak az istállóban. „A' mint tartod enédet, úgy ihatod tejedet“ (l. Kresznerics szótár: I. k. 125. l.) Így *ene* egynek látszik az *ünő* szóval. A' debreczeni Gramm. 252—253. l. hibáson véli egynek az *eny* gyökkel.

Eny tiszta gyök, a' mely azomban ma csak e' szóban vagyon meg: *eny-hely*, *enyhe*, és ebből kitetszik, hogy ezt tette: lágy, kellem, könnyű: lenis, placidus, mollis. (l. debreczeni Gramm. 252—253. l.) Molnár Ádám az *iny* szóval egynek írja, de hibásan, mert *eny* és *iny* között nagy a' különbség. 2) *Eny* társnév-alkotó rag is, 's így eredeti értelmét oltja a' gyökérbe, melyhez fűged, hogy tudniillik az könnyűen, minden fáradság nélkül, kellemesen (facile, leniter, molliter) történik, p. o. termék-eny, könnyűen terem; töredék-eny, könnyűen törik; dűledék-eny, könnyűen dűl; hajlék-ony, könnyűen hajlik. stb. Külömbözik ettől az *any* főnév-alkotó rag, a' mellyről fölebb szólottam.

Ep, főnév, am. *fel*, tiszta gyök, föltaláltatik a' finnlapp nyelvben is *épe*, *fel* (l. Sajnovics e. k. 62. l.)

Er, régi magyar szó, am. *vir*, maritus, mas; meg-vagyon a' török nyelvben is (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 62. l.) Szabó József ezzel egynek tartja, a' heber ~~78~~ szót, (l. Tud. Gyűjt. 1825. IV. k. 42. l.) Görög nyelvben *αρετος*, vel *αρενος*, am. mars, *αρετη*, virtus. Így tehát az *er-ény* szónak, melyet Baróti kezdett, gyöke nem *er-ő*, vagy *er-ű*, mely a' mandschu nyelvben *er-u*,

erou (I. Tud. Gyűjt. 1833. V. k. 119—121. l.), hanem *er*, vir, a' honnan származtatott *er-ény*, virtus, 's így azon észrevételek' egyike, mellyeket a' Tudománytár' VII. k. 8—9. l. Guzmics előhoz: „Közönségesb törvénye nyelvünknek, hogy a' gyökszó a' származékokban épen tartassék“ megszűnik; a' többire nézve pedig véleményem szerint jobb *er-ény*-t megtartani, mint az *é* miatt, mellynél az *ő* keményebbnek, és férjfiashnak látszik, *er-öny*-t használva különködni. Azt sem hiszem, hogy, ha bár Barótinak *er-öny* jutott volna is eszébe, hogy őt, mi után *er-ény*-nek gyöke nem *erő*, vis, hanem *er*, vir, — az utóbbiság' tévedésében megne javítaná. 2) *Err* pusztá hang, honnan: *err*-eg az *eb*, morog, midőn fölbozontják.

Es, pusztá hangtól kölcsönözött ige, a' melly *ik* támadékkal divatozik, am. *cadit*, *labitur*, *labat*, *hull*. Innen lett az *es-kű*, vagy *es-kő* is. (I. Tud. Gyűjt. 1817. II. k. 53—60. l.); az 1383-dik évi bibliában már előjő: Habakuk III. VIII. 17. „és hazug *est* ne szeressetek“ (I. Tud. Gyűjt. 1833. V. k. 118 l.); 's így az *es* am. iuramentum, *es-kő*. Ide mindent följegyezmem a' hely nem engedi, csak utóbb a' Társaság teheti nagy szótárában, és egyébiránt, a' származékokról, a' föltett kérdésben nincsen szó.

Ev, főnév, élő gyök, am. genettség, nedv: pus, sanies; honnan: *ev-es* 'stb.

Esz, kiholt főnév, egyedül e' szóban él: *esz-kőz*, 's innen következtethetni, hogy tulajdonképen, am. instrumentum, medium. 2) *Esz* névalkotó rag, melly a' gyökbe tulajdon értelmét oltja, 's majd élő, majd holt gyökökből főneveket, a' mellyek *esz*-t vagy is *esz-kőzt* jelentenek, alkot, p. o. *re-kesz*, *tám-asz*, *dug-asz*, *kap-asz*, *er-esz*, *vál-asz*. (I. Vörösmarty. Tud. Gyűjt. 1828. II. k. 56. l. és Horvát István Tud. Gyűjt. 1833. I. k. 82—86. l.) kik mind a' ketten róla értekeztek.

Et, kiholt tiszta magyar gyök, és csak megfordítva *te*, él a' *tesz* igében, mellyről alább; föltaláltatik

a' török nyelvben is: *etmek*, am. cselekedni, facere (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 63. l.). 2) Él több helység' nevében. 3.) Révai szerint hajdan önálló főnév vala, 's tárgyat (obiectum, vel subiectum) jelentett; a' heber nyelvben *eth* (עֵת) szinte mint nálunk szenvedő rag, de azoknál, mint főnév is divatos, ugyan csak *tárgy* értelmében; egyébiránt, hogy a' névbe, melly általa módosul, valóságos szenvedő értelmet olt, tagadhatatlan, p. o. ur-at, kert-et, öröm-öt, bot-ot. stb. mert ez a) ugyan cselekvő, vagy cselekedtető igéket alkot, p. o. pattan-t, apasz-t, hor-dat, kopog-at, alk-ot, főz-et, stb.; b) de alkot szenvedő igéket is, minthogy a' szenvedő ige magában nem egyéb, mint *ik*-kel támogatott cselekedtető ige, p. o. ír-at-ik, kér-et-ik. Továbbá c) az igékből is csak ugyan elvont értelmű főneveket (Substantiva absoluta) alkot, mellyeket Verseggy az *ás és* ragú nevekhez képest szenvedő főneveknek (Substantiva passiva) nevez, p. o. ír-at, scriptum, vel scriptura, ad-at, datum, vel thesis; kel-et, ortus; csodál-at, mirum, midőn ellenben: ír-ás, scriptio, ad-ás, datio, kel-és, surrectio; csudál-ás, admiratio. stb.

Ez, élő tiszta magyar gyök, és névmutató, melly a' hangzón kezdő szovakra mutatván elveti *z* betűjét, 's hiányjellel pótolja; és mindenkor, a' közelebb levő tárgyat mutatja; él a' keleti nyelvekben is, és olly régi, mint maga a' magyar nyelv, (l. Révai elab. Gram. és Nagy J. Gramm. in Parallelismo.)

É.

E, a' negyedik hangzó nyelvünkben, közép hang ugyan az *e* és *i* között, de mind a' kettőtől különbözik a' kimondásban, és nem is mondhatni tulajdonképen hosszú *e*-nek, mert az *e* bár órákig húzva ejtessék is ki, soha *é* hangot adni nem fog: a' versben azomban a' fején lévő vessző, vagy is ékezet miatt közönségesen hosszúnak tartatik. Önállólág birtok-ragaszték, (l. róla

Nyelvtudományi pályamunkák 1. köt. 28—30. l.) p. o. övé, Pál-é, fá-é stb.

Éb, elévült gyök, értelme homályos, egyedül származékában él: *éb-er*, am. viligans; már Pázmán Pred. 298. és 869. lapon így szól: „legyetek éb-rek a' halgatásban, és tanulásban.“

Écs, kiholt gyök, csak egyedül mint helység' neve él, Győr és Veszprém vármegyékben; svavitas, gratia.

Éd, élő magyar gyök, am. dulcor; föltaláltatik a' keleti nyelvekben is, így heber *adid* (אֲדִיד), aram *ado* (42.), arab *ad* (43.), édes, kedves, szerelmes volt, szerette, kedvelte; a' görög ἡδύς tökéletesen egy e' mi *édes* társnevünkkel.

Ég 1.) ige, am. ardet, flagrat, uritur; így divik a' keleti nyelvekben is; heber *ag*, vagy *agag* (אָג vel אָגָג), aram *ag* (44.), arsit, flagravit; ez lehet gyöke a' latin *ig-nis* (tűz) névnek, és wend *oig-n*. 2.) *Ég*, főnév, am. coelum, atmosphaera; így a' keleti nyelvekben épen megfordítva találtatik: heber *go* (גו), arab, és aram *gau* (45., 46.), finnlapp nyelvben *gau*, vagy *ge*.

Éh, 1.) főnév, am. famēs, ieiunium; 2.) társnév, am. famelicus, ieiunus; épen ellenkező értelemben van az *e* gyökkel.

Éj, főnév, am. nox, törökül *jai*, a' finnlapp nyelvben *ye* (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 65. l., és Sajnovics e. k. 65. l.)

Ék, főnév 1.) am. cuneus, németül *Ecke*, mellről Adelung így ír: „Die erste Bedeutung dieses Wortes ist *scharf, spitzig*; in dieser Bedeutung gehört es zu einem sehr zahlreichen Geschlechte von Wörtern, welches sich durch alle ältere, und neue Sprachen ausgebreitet hat; dergleichen sind: der Dän. *Eg*, und das *Edge* Angels. *Ecge*, die Schärfe; das Griechische ἀκμή die *Spitze*, das Lat. *ac-us*; 's innen kitetszik, hogy e'

szó igen régi, a' melly annyi nyelvekben mindenütt egyszerű alakban, és a' miénkkel egy értelemben föltaláltatik; 2.) *ék* am. *disz*, czifraság, szépség: ornamentum, decus, venustas, elegancia; 3.) *ék* változatlan homályos értelmű névalkotó rag is, melly nevekből ritkábban, de leginkább igékből elvont értelmű főneveket alkot, p. o. akad-ék, marad-ék, töred-ék stb.

Él, 1.) ige, am. *vivit*; Adelung T. I. p. 207. a' régi német *alt*, senex, *éltes* nevet nem kételkedett innen származtatni; a' Debreczeni Gramm. 249. l. az *e* (esz-ik) gyökből akarta származtatni; mások az *el* (principium, initium) gyökkel egynek vélik: egyszerűbb mind ezek mellett az *él* szó, hogy sem azt tiszta gyöknek tartani ne lehetne; 2.) *él* főnév, itt már aligha meg nem állhat a' Debreczeni Gramm. véleménye, hogy tudnillik átvitt értelemben használtatik mint főnév, mert a' késnek, kardnak, stb. ereje, jósága, *él-et-e* az éliben áll, és nem él a' kés, ha nem éles, mert nem metszhetni vele; kivált, ha még azt is megjegyezzük, hogy a' keletieknél ékes mondás ez: *cum ore gladii, a' kard szájával*; e' helyett: *a' kard élével*.

Em, régi gyök, közép ige, *ik* támadékkal ritkán használtatik, am. *vigilat*, ebren van, nem alszik, őrködik, vigyáz; 2.) *ém*, mint főnév, valaha annyit tehetett, mint *csömör*, nausea, a' minő értelemben már származékai divatoznak, p. o. ém-ely, ém-ely-eg, ém-ely-ed-ik. stb.

En, személyes névmás, különösen az első személy, am. ego, szinte így megvagyon minden keleti nyelvben; heber *ani* (אני), arab *anu* (47.), aram *eno*, és *ana* (48.) et (אנא); olyan régi gyök ez, mint a' magyar nyelv.

Ény, elévült gyök, értelme homályos, egyedül mint főnév-alkotó rag divik, a' hangrend után *ány*-ra is átváltozik, p. o. törv-ény (heber *tōrah* תורה), arab *taura-t* (49.); lep-ény, ed-ény, er-ény, már-vány

(persa *marah*); köt-ény (heber *ketonet*, arab *katán*, aram *ketono*) stb.

Ép, élő gyök, társnév, am. *columis*, *incolumis*, *integer*, egész, egészséges; 2.) valaha annyit is tett, mint *structura*, *aedificium*, honnan a' mai *ép-ít*, *ép-ül*, *ép-ül-et*, stb.

Er, jelenti a' földben lévő vizek' csatornájit, *ramus*, *rivus*, az állatok' testében pedig a' vér' csatornájit, *vena*, *αῖμα-τὴν*; mivel pedig mind a' földben a' víz, mind az erekben a' vér elhat, elterjed, még pedig bizonyos határtól fogva, bizonyos határig: innen 2.) *ér*, cselekvő ige, am. *tangit*, *pertingit*, *contingit*, *valet*, *meretur*, *dignus est*; honnan *érdem* is lett, a' melly a' mandschu nyelvben is megvan: *erdemon* (l. Tud. Gyűjt. 1833. V. K. 119—121. l.); 3) *ér-ik*, közép ige, átvitt értelemben am. *maurescit*, mert a' gyümölcs mikor bizonyos időt, vagy határt ér el, akkor lészen jó, valamit érő. E' gyöknek nyelvünkben számtalan különbféleképen módosult származékai vannak, de a' mellyeket itt fölfordani a' hely nem engedi.

Es, kötő szócska, am. *ac*, *etiam*, *quoque*.

Ész, főnév, am. értelem, okosság, lélek, elme, bölcsesség. 2.) Ige-alkotó rag a' hang-rend szerint átváltozik *ász*-ra is, és a' látható dolgot, vagy tárgyat jelentő nevekből származtat cselekvő igéket, a' mellyek valamelly személy által bizonyos *látható* tárgygyal való bánást, arra ügyelést, gondviselést, és vele foglalatosságát jelentenek, p. o. vad-ász, hal-ász, csig-ász, csik-ász, tyuk-ász stb. (l. Nyelvtudom. pályamunkák 1. köt. 139—140. l. és Tudománytár VII. k. 10. l.); Vörösmarty (Tud. Gyűjt. 1828. II. k. 56. l.) úgy mond: bány-ész, rév-ész, hal-ász, a' kinek a' névbeli dologhoz, hal-fogáshoz esze van.

Év, főnév, am. *annus*, különbözik ettől az *ev*, *pus*, *sanies*, *genettség*, 's azért hibázott Endrődy, midőn (az 1822. Tud. Gyűjt. III. k. 88. l.) az *év*-et az *ev*-től származtatá, mert úgy mond a' testet eszi. Jobban érte-

kezett erről Horvát István (l. Tud. Gyűjt. 1833. I. köt. 82—86. l.) hol Kresznericsnek azon kérdését, melyet szótárában I. k. 142. l. teszen: nem a' diák *aevumból* származott e? *nem*-mel felelve eldöntötte. A' debreczeni Gramm. származtatása pedig az *e* gyökből ilyen: „harmad-negyed-füvet éve“, honnan a' harmad-negyed-fű hasonlóságából húzza ki a' harmad-évit és negyed-évit, stb. De mit adunk illy egyszerű gyöknél a' származtatásnak helyet? Valljuk meg, hogy e' szónak eredetét kikutatni nem tudjuk, 's azért ismérjük mind addig tiszta gyöknek, míg valaki az ellenkezőről alaposan meg nem győz.

F.

Ef, vagy a' keleti kimondás szerint *fe*, ötödik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében az ajak szolgál leginkább eszközül, azért aj-betűnek is tartatik. Hangúra nézve erősb, és keményebb a' *ve*-nél, de lágyabb a' *pe*-nél.

Fa, főnév, am. lignum, arbor; a' Debreczeni Gramm. 255. l. a' legegyszerűbb gyököket: *fal*, *fagy*, *faj* stb. innen iparkodik származtatni, de minden okoskodása erőtlen véleményen épül. *Fa* Afrikában is *Takele nyelven*, Holz, és Baum (l. Tud. 1833. V. köt. 119. l.)

Facs, puszta hang, olyan mint *föcs*, *fecs*, 's egyedül származékaiban él.

Fagy, 1.) közép ige, am. a' hidegtől meg keményedik, galescit, jegesül, glaciát; 2.) főnév, am. kemény, hideg, gelu, alor, albus. Főltaláltatik a' finnlapp nyelvben is: *fodye* (l. Sajnovics e. k. 74. l.)

Faj, főnév, am. species, genimen, stirps, progenies, prosapia.

Fak, kiholt gyök, am. propululat, manat, patet, erumpit, solvitur, disrumpitur; és a' keleti nyelvekben p. o. heber (פֶּקַח) *fakach*, arab (50.) *fakk*, szinte

olly értelműek, mint *fak* a' fak-ad származékban; valaha tehát főnév lehetett: pullulatio, eruptio, emanatio értelemben.

Fal, 1.) élő ige, am. mohón nyel, sublabat, glutit; 2.) *fal*, élő főnév, am. paries, de valaha annyit is tehetett, mint: sereg, *csoport*, honnan kicsinyezve él: *fal-ka*, p. o. egy fal-ka ökör, vagy tinó. stb. Innen jöhet a' *fa-lú*, villa, név is.

Fan, élő, de ritka divatú főnév, am. pubes, és prima adolescentis lanugo.

Fany, kiholt gyök, pusztá hang, egyedül származékaiban él, p. o. fany-al-og, fany-ar stb. hasonló a' *fony* gyökhöz, mellyről alább.

Far, élő tiszta gyök, 1) főnév, am. *seg*, hátulsó rész, nates, clunis; 2.) pusztá hang, honnan *far-ag*, scalpit, secát, scindit; így él ez az arab (51.) *fa-rach* igében is.

Faty (fatty), főnév, am. gyermek, kised, spurius, zab gyermek; Besse János utazónknak IVdik jelentése szerint a' Kaukaszus körül lakó népnél is élő szó: *fitsu*, (l. Tud. Gyűjt. 1830. II. k. 91.) Főltalátatik az arab nyelvben is; *fatju* (52.), puer, spurius; nálunk a' *fa* gyök-ereiből a' *tó* mellett felnövő hajtások is fattyúknak neveztetnek, 's innen vélekedik a' Debreczeni Gramm. a' *fa* gyök-ről, honnan lett volna: fa-tyú.

Fáj, közép ige, am. dolet, a' természeti hangot követi.

Fár, kiholt gyök, értelme homályos, egyedül származékaiban él, p. o. fár-ad, fárad-oz-ik, stb.

Fáz-ik, közép ige, am. friget, alget, frigescit; megvagyon a' finnapp nyelvben is: *fáz-ed* (l. Sajnovics e. k. 74. l.)

Fej, vagy *fő*, vagy *fe*, am. caput, apex, különösen: 1.) *Fej*, caput, az emberi testnek legfőlső része, 's így főnév; 2) *fő*, társnév, am. praecipuus, superior, supremus; 's így már az eredeti gyök, átvitt

értelemben használtatik; 3.) *fő*, vagy is *fe*, am. super, supra, 's így egyedül származékaiban él, p. o. *föl*, *fel*, *fönn*, *fenn*, stb.; 4.) *fej*, cselekvő ige, 's így ismét az előbbtől egészen különböző gyök, am. mulget, a' tehén', vagy más állat' csecséből a' tejet kinyomja.

Fegy, kiholt ige, 's csak ritkán használtatik, am. *fedd*, a' mi fegy-ből lett; hogy itt a' *fegy* (reprehendit, corripit, animadvertit) régiebb gyök, mint a' *fedd*, a' régi *fegy-ver* összetett szó, am. *arma*, megmutatja: de a' *fedd*-nek is jó réginek kell lennie, mert már az arab nyelvben előjő: (53.) *fadd*, reprehendit, obiurgatus est, clamavit.

Fek, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, p. o. *fek-sz-ik*, *fek-üd-ik*, *fek-vő*, stb. 2.) *Fek* mint főnév, am. *ulcus*, *fene*, innen lett: *fek-ély*, *fek-ete* (*fek-ette*) stb.

Fen 1.) ige, am. acuit, atterit, allidit; 2.) *fen*, vagy *fene*, társnév, am. acutus, ferus, teter, trux, truculentus; 3.) *fene* főnév, 's így átvitt értelemben vagyon, 's *rák*-nak is nevezett *seb'* neme, *gangraena*, *carcinoma*, mert ez a' testet átfeni, áteszi; 4.) a' *fen* ige maga is átvitt értelemben használtatik: am. comminatur, 's így az *n* gyök-betű *ny*-re is lágyúl, p. o. *fen-eg-et*, vagy *feny-eget* stb; (lásd bővebben Debreczeni Gramm. 255—256. lapon.)

Fes, pusztá hang, olyan mint *fosz*, és értelme is ezzel majdnem egy, am. solutio, ruptio, foszladás, szakadás, de egyedül származékaiban él, p. o. *fes-el*, vagy *fes-l-ik* stb.

Fesz, pusztá hang, sonus fissionis, 's a' latin *fiss-io* hasonlatos vele, am. mint. angustia, constrictio, szorosság, német *Fest*; de csak származékaiban él; p. o. *fesz-es*, *fesz-eg*, *fesz-eget*, *fesz-el-eg*, *feszít*, *fesz-ül* stb.

Fék, főnév, am. zabolya, tőr: froenum, laqueus, camus; a' keleti nyelvekben is megvan, így heber *foach*

(𐤒𐤔), aram *focho* (54.), és arab *fach* (55.), vele egyértelmű.

Fél, 1.) ige, 's így a' természeti hangot követi, am. fürchten, timet, formidat, metuit, pavet, trepidat, pavescit; 2) *fél*, főnév, am. dimidium, pars dimidia; 3) *fél*, társnév, am. dimidius; 4) átvitt értelemben *fél*, am. amicus, coniux, barát; innen a' hallottas beszédben: látjátok *feleim*; 5.) *fél*, am. species, *Fach*, latin *plex*, innen: egy-fél-e, két-fél-e, három-fél-e, stb. *Fél*, dimidium értelemben megvan a' finnlapp nyelvben is: *fele* (l. Sajnovics e. k. 77. l.)

Fény, főnév, am. csill-ám, csín: splendor, fulgor, nitor, iubar.

Fér, közép ige, hasonlatos vele a' *tér*, *ér*, am. van helye, eltér, elér: habet locum, accessum, capitur a capacitare.

Férj, am. vir, maritus, mas, de a' közszokásban a' j-betű, a' melly hihetőleg nem tartozik a' gyökhöz, hallatlan, p. o. *fér*-hez ment (e' helyett *férj*-hez ment).

Fész, kiholt gyök, egyedül származékaiban él: *fész-ek*, és kicsinyezve: *fész-ke*, vagy fész-ecs-ke stb. am. nidus; — megvan a' finnlapp nyelvben: *feisze* (l. Sajnovics e. K. 63. lap.)

Fi, főnév, tiszta gyök, am. *fi*-lius, mas, masculus, pullus.

Ficz, pusztá hang, egyedül származékaiban él, p. o. ficz-eg, ficz-amod-ik stb.

Fics, kiholt gyök, egy a' *fity* gyökkel, am. pipere, cziczoma, ékesség; a' honnan: fics-eg, fics-er-e, fics-ez stb.

Figy, kiholt gyök, am. vigilantia, attentio, observatio, innen: figy-el-em. stb.

Fin, kiholt társnév, csak egyedül: *fin-om* származékban él. Számtalan más nyelvekben is föltaláltatik, így a' német *fein*, angol *fine*, franczia *fin*, olasz *fino*; görög φαεινος; latin *ven-ustus*, *vin-ulus*; arab

funn (56.), *praestans*, *elegans*; — mellyik nemzet' tulajdona a' sok közül?

Fincz, főnév, am. ugrás, tánczolás, ugrálás, bak-fincz, innen: *fincz-og*, *fincz-ot rug* stb.

Fing, hangnév, am. *bombus*, *crepitus ventris*, másként a' szebb nyelvben *szél*, *ventus alvi*.

Fir, cselekvő ige, am. kotor, csunyan ír, de csak származékaiban él, p. o. *fir-ká-l* stb.

Fit, kiholt gyök, származékaiból méltán gyaníthatni, hogy valaha annyit tett, mint: *apertum*, *apertura*, *ostentatio*, *patens*, *patulum*; honnan: *fit-os*, *fit-it* stb.

Fity, pusztá hangnév, am. a' német *Psiff*, *medius sextarius*. 2) *Fity*, *talitrum*; *előtte a' biró is csak fity*. Számos származékai vagynak, p. o. *fity-eg*, *fity-ma* stb.

Fod, kiholt gyök, egyedül származékaiban *divik*, értelme tulajdonképen homályos; innen *lett: fod-or os*, *fod-or-oz*, stb.

Fog, 1.) ige, am. *kap*, *cap-it*; 2.) főnév, am. *dens*, mert a' fognak főmunkája a' megfogás. 3.) *Fog* társnév, am. *captivus*.

Fogy, közép ige, am. *flu-it*, a' melly latin ige vele tökéletesen egyez, de föltaláltatik a' finnlapp nyelvben is: *folyó*, *faule* (l. Sajnovics e. k. 70. l.)

Fon, cselekvő ige, am. *net*, *filat*, *nectit*, *textit*.

Fony, kiholt gyök, származékaiból (*fony-ad*, stb. *flaccet*, *marcescit*) kitünik, hogy értelme am. *flauedo*, *marcor*.

For, közép ige, a' pusztá hangot követi, am. *ex-candet*, *bullit*, *bullat*; a' keleti nyelvekben is föltaláltatik; így a' heber *fur* (פּוּר), arab *far* (57.), *ex-canduit*, *aestuavit*; latin *fer-beo*, vel *fer-veo*; hasonlít továbbá hozzá a' görög *φερ-μος*, régi latin *for-mus*, utóbb *fur-nus*. Ide tartozik továbbá: a' német *Feuer*, angol *fyre*, tűz. Egy ezzel, a' *för* gyök is, honnan *för-dő*, vagy *für-dő* stb. 2) Mivel pedig a' mi *for*, az szinte *for-rog*, innen több származékaiban a' *verto*,

versio értelem találtatik, p. o. for-d-úl, for-d-ít stb. Hibásan iratik tehát a' *for* helyet *forr*, ha csak a' természeti hangot nyomásban kijelenteni nem akarjuk; de több mássalhangzót összevejni nyelvünk nem igen enged, hol (mint ezen esetben is) elkerülhetni.

Fos, hangnév, am. forium; szebb nyelvben: lágy emésztés, lágy szék; 2.) *fos-ik*, közép ige, am. forit, szebb nyelvben: lágyan emészt, lágy széke van, laxat alvum, laxam habet alvum.

Fosz, pusztá hang, egyedül származékaiban él, p. o. fosz-ol, foszol-ány, fosz-lik, stb. Tulajdonképen tehát értelme: spoliium, filum solutum.

Fót, főnév, am. plica, assumentum, frustum, portio, appendix; a' chaldaei nyelvben *fat* (פֶּת) hasonlított.

Föcs, vagy *fecs*, pusztá hang, egyedül származékaiban él, p. o. fecs-eg, föcs-ke, föcs-csen stb. a' honnan kitetszik, hogy a' gyök tulajdonképen önállóság am. *csep*.

Föld, vagy némellyek' kiejtése szerint *föld*, régi gyök, am. terra, solum, campus, ager, ditio, regio, humus, tellus. Egyez vele a' német *Feld*, longobard *Feld*, dán és sváb *Felt*, angol-szász: *Feld*, *Faeld*, *Fild*, angol *Field*, esthi *pöld*, a' phrégiai *βελτη*, Hesékh szerint tartományt (ditio) jelentett. Fisch pedig: Lilienfeld, Birken-feld stb. effélékből mutatja meg, hogy a' középkorban *föld*, és *falv* egymással fölcseréltetett; a' minek nálunk is vagyon nyoma, p. o. Him-földe (Him-falva helyett), Döme-földe, Pörde-földe, Bonczod-földe, stb. Ismét kérdés tehát, a' *föld* melyik nemzetnél volt előbb? — A' németnek van *Erde*-je is, a' mi a' keleti arab, heber, 's aram nyelvben is föltaláltatik: nekünk pedig nincs más illy értelmű szovunk; ki higye tehát, hogy ez nyelvünkben eleve mindjárt meg ne lett volna?

Fös, kiholt gyök, származékaiból: *föst*, föst-ék stb. kitetszik, hogy am. tinctura, color; szín, fösték.

Fő, puszta hang, melly a' fölésben hallatszik, és élő közép ige, am. coquitur, innen *föl*, *föz*. stb. Külömbözik ettől a' *fő*, *fe*, caput, principalis (honnan fő-öd, vagy fő-d), lásd fölebb a' *fej* alatt.

Fű, puszta hangtól vett közép ige, másként *fúj*, vagy *fuv* is, am. flat; különös, és figyelemre méltó, hogy e' hangot több nemzet így követte, p. o. a' heber *fuach* (פּוּחַ), arab *fach* (58.), aram *foch* (59.), német *weh-en*, cseh *wjti*, latin *ven-tus*, és *flat*, német *Wind*; úgy hozza föl ezeket Toëpler is (l. Tud. Gyűjt. 1833. XI. k. 31. l.); innen lett azután a' *fut*, fugit, szalad stb. 2.) *Fű*, madár' neme, am. fulica, anas sylvestris, erdei récze, tovi récze, ismét a' hangot követve.

Fúr, ige, am. for-at, terebrat, bohren.

Füg, tiszta gyök; 1.) ige, am. pendet; itt is hibásan kettőztetik a' *g* betű. 2.) Név, am. *ficus*, mert ez a' fán *füg*, 's így föltaláltatik majdnem minden nyelvben, p. o. latin *ficus*, olasz *fico*, franczia *figue*, spanyol *figua*, angol *fig*, szláv, és wend *figa*, vagy *fik*, dán *fige*, sváb *fikon*, lengyel *figa*; heber nyelvben, csak a' többes számban él: *fagg-im* (פּוּנִים).

3.) *Füg* vagy *füge*, madár' neme, am. sycalis; azért neveztetett így, mert nagy fáról lelóggó fészekben, függő fészekben lakik. 4.) *Füge* átvitt értelemben: a' hüvelyknek a' mutató, és közép uj közti *fitye*, midőn csufolódás végett mutattatik; innen a' közmondás: „köpönyeg alatt mutat fügét, vagy háta mögött“, am. hatalmas pajkos, csufolódó, de csak mikor senki sem látja. 5.) Innen több helység is vette nevét.

Fül, am. auris, a' fejnek egyik része, halló érzék. Külömbözik ettől a' *fül* ige, (lásd alább, a' *fű* gyök alatt.)

Für, mások szerint *fürj*, am. pitypalaty, cothurnix, ortyx; 2.) átvitt értelemben: fris, gyors. Innen lett a' *für-t* is azon hasonlatosságból kölcsönözve, mellynél fogva a' für fijaival seregesen jár, és seregesen indul el őszkor a' meleg tartományokba, 's ismét fűrtösen jó vissza tavaszkor.

Füty, hangnév, olyan mint a' német *Pfif*, *Pfeife*; honnan: füty-ög, füty-öl, füty-tyen stb.

Fű, közép ige, természeti hangtól kölcsönözve (sonus concalescentis corporis), innen lett: fű-l, fű-t, fű-st, stb. 2.) *Fű*, főnév, am. herba, gramen, olus. Ebből lett talán a'

Fűz, 1.) cselekvő ige, am. köt, sző, plectit, scirpat, textit; 2.) *fűz*, átvitt értelemben fa'neme: salix; mert a' fának levelei úgy állanak ágain, mintha fűzve volnának, és zöldek mint a' fű; (l. Debreczeni Gramm.)

G.

Ge, hatodik mássalhangzó nyelvünkben, melly minthogy a' gégeből, vagy is torokból ejtetik ki, azért torok-betűnek is mondatik. Önállólag *ge*-nek értelme nincs, de divik mint fő, és társnév-alkotó rag; értelme azomban így is homályos; ez által származtak, p. o. ür-ge, für-ge, vizs-ga, gyen-ge, zsen-ge, hall-ga, föcs-ge, len-ge, iz-ga, nyúz-ga, stb. Hajdan a' *ka* betűvel gyakran fölcseréltetett, p. o. göny, köny, gör, kör, stb.

Gab, kiholt gyök, értelme homályos, egyedül származékaiban él, p. o. gab-os, gab-on-a, stb.

Gacs, kiholt gyök, csupán mint helység' neve, és származékaiban divatoz, p. o. gacs-os, am. horgas, görbe.

Gag, vagy *gag-ó*, am. gólya, czakó, hihetőleg a' természeti hangot követi.

Gagy, pusztá hang, am. *dad*, innen: gagy-og, am. dad-og.

Gaj, 1.) puszta hang, honnan; *gaj-dol*, am. tombol, örömében kiált, énekel, innen: *gaj-dúl* átvitt értelemben, am. részegül. 2.) *Gaj*, főnév, am. bucz-kó, csoport, gleba, grumus, gajas bot, buczkós fenyű tuskéből készült bot.

Gal, kiholt gyök, értelme homályos, számos szarmazékai vannak.

Galy (mások szerint: *gally*), élő gyök, am. ág, vessző, ramus, frondes.

Gaz, 1.) főnév, am. ganéj (a' mi egy a' lengyel *gnoj* szóval), trágya, szemet; a' heber nyelvben *gez* (גז) pabulum pecudum. 2.) Társnév, am. rossz, hiú, hibás, fogyatkozott. 3.) *Gaz*, am. vagyom, kincs; de így nálunk egyedül szarmazékaiban él, föltaláltatik azomban a' persa nyelvben, honnan Schrevel (Lexicon graeco latinum 156. l.) a' görög *γαζα* szóról mondja: vox persica, opes, divitiae, unde γαζοφυλακιον; nálunk a' *gaz-da*, és *gaz-daságban* él; innen lett a' *gáz-ol*, a' minnek gyöke ismét a' heber *gáz* (גז), arab *gaz* (60.) szóval egyez, am. vadat, it, transit.

Gág, lúdszó, a' mellyet több nemzet hasonló módon utánzott, így a' lengyel: *geg-am*, latin *gingrio*, német *gack-ern*, angol *to cack-le*, olasz *cha-calare*, franczia *caqu-eter*, heber *gág-ach* (גַּחַךְ), aram *gá-go* (61.) stb.

Gát, élő főnév, am. folyóvízi töltés, rekesz, zsilip, sövény, akadály, ellentétel; impedimentum, agger, obex, obstaculum.

Ged (mások szerint: *gid* vagy *göd*), élő főnév, am. kecskefi, göd-ölye, egyez vele a' heber *gdi* (גְּדִי), angol *kid*, német *Kitze*, cseh *koza* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. XI. k. 38. l.)

Gegy, puszta hang, olyan mint *gagy*; honnan *gegy-eg*, stb.

Ger, kiholt gyök, csupán származékaiban él, értelme homályos, és származékai szerint különbféle lehetett; ma a' *gerj* gyökkel élnek íróink *indulat*, *föllobbanás*, *fölgyűladás* értelmében, 's így egyez vele a' német *Gier* gyök, melyről Adelung (T. II. p. 694.) a' többi közt így ír: „*Gier*, welches überhaupt für Begierde, d. i. sinnliches Verlangen üblich war, und auch in gutem Verstande gebraucht worden. Jetzt kommt es nur von einer sehr heftigen, und ungeordneten Begierde grösstentheils in hartem, und verächtlichen Verstande vor, besonders in den Zusammensetzungen *Rach-gier*, *Blut-gier*, *Ehr-gier* u. s. w. Nur in dem Worte: *Neu-gier*, oder *Neu-gierde* hat es seine alte gleichgültige Bedeutung noch behalten.“ 2) *Ger* vagy *gir* puszta hanga az innen *ger-liczének*, vagy *gir-liczének* (mások szerint: *gi-licze* is) neve, mert *ger-eg*, *gir-eg* a' *gerlicze*, azért mondja róla a' német is: *girren*, (l. Adelung T. II. 687. l.) Durch Nachahmung des scharrenden Lautes der *Turtel*-Tauben.

Gég (gége), élő magyar hangnév, am. iug-ulus, bronchus, aspera, arteria; mit a' franczia és a' német szinte a' puszta hangtól: *gorche* és *Gurgel*-nak nevezték.

Gém, tiszta magyar gyök, de a' melly egyedül származékaiban: *gom-oly*, *gom-b*, sbt. él, a' honnan kitetszik, hogy eredetileg gömbölyűséget jelentett. Fölaláltatik több nyelvekben is, így a' latin *gom-plus*, német *Knopf*, angol *Knob* (l. Adelung T. II. 1656.) „*Knolle*, *Knäuel*, ein runder, oder ründlicher Körper, welcher aus übereinander gewundenen Fäden bestehet, *glomus* (*gom-oly*), Heber *golam* (גלם per metathesim), Italis *gomi-tolo*, *ghियो*, *gom-iscello* (l. Calepinus 620. lap.)

Gon, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, p. o. *gon-d*, *gon-osz* stb. értelme tulajdonképen homályos.

Gócz 1.) hangnév, am. récz-e, rucz-a; 2.) kemen-cze, kuczik, góg, a' melly alatt tüzelnek.

Göb, vagy *geb*, főnév, am. gibbus; valaha mást is kelle jelentenie, mert innen lett: *geb-ed* stb.

Göcz, pusztá hangnév, am. egyenetlenség, lyuk az útban, a' mi ma is élő *göcz-ke* kicsinyezett szóból kiviláglik; egyébiránt származékai: *göcz-ög*, *göcz-czen*, stb.

Göcs, szinte olyan mint *göcz*.

Göd, egy a' *ged*, vagy *gid* gyökkel (l. fölebb); de *göd* magában valaha annyit is tett, mint: *árok*, *lyuk*, *verem*, honnan a' régi származék: *göd-ör*, melly már, a' heber nyelvben: *gedera* (גִּדְרָה), fossa, radix, fundamentum muri; arab *gadar* (62.)

Gögy, pusztá hang, olyan mint: *gagy*, *gegy*, (l. fölebb.)

Göm, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, am. kerekdedség, gomoly, egy természetű a' *göm* gyökkel.

Göny, egy a' *köny* gyökkel (l. ezt alább), a' német *gön-nen*, über jemanden sich erbarmen, heber גִּן, misereri, köny-örülni; atyafiságos vele (l. Adelung, T. II. 750. lap.)

• *Gör*, egy a' *kör* gyökkel, (l. ezt alább) innen *gör-be* *gir-be*, *gör-be*, stb. A' finnlapp nyelvben: *göre* (l. Sajnovics, e. k. 70. l.)

Göb, kiholt gyök, egyedül származékában él: *gö-böly*, a' miről már Béla király' névtelen jegyzője emlékezik (T. III. p. 20.) és Pázmánnál: *gö-bö-lyös*, custos armenti.

Gög, főnév am. kevélység, fölfuvalkodás. Szabó József a' heber *ge* (גֵּ), kevélység, szóhoz hasonlítja. (lásd Tud. Gyűjt. 1825. X. k. 1825. lap.) Így a' gyök, a' heber nyelv szerint: *gé* vagy *gő* volna; 2.) egy a' *gég* szóval, (l. fölebb.)

Gőz, főnév, am. vapor; hasonlatos vele a' *gas*, *göz*, *levegő*.

Gub, főnév, am. *pup*, latin *galla*, *gub-acs*; 2.) bizonyos ruházat' neme, *szűr*; 3.) *gub*, am. görb, innen: *gub-ad*, *gub-adt*, stb.

Gug, 1.) több helység' neve; 2.) a' nyakon támadó daganat, kelevény; 3.) *gug* vagy *gugg*, főnév, am. meggömbülés, a' testnek lefelé hajlása, innen: *gug-ol*, vagy *guggol* stb.

Gul, főnév, am. szarvas-marha-sereg, mezei csorda; már Béla király' névtelen jegyzőjénél előfordul. (T. III. 20. l.) sőt már a' heber nyelvben: *gul* (גול), arab *gúl* (63.), am. armentum, grex boum, vel vaccarum.

Gur, egy értelmű gyök a' gör, és kör-rel, am. cylinder; ezzel atyafiságos a' latin *cur-vus*, francia *cour-be*, innen: *gur-ul* stb.

Gúny, főnév, am. csúf, satyra, nevetség, deridiculum, ludibrium.

Gúzs, főnév, am. virga, ramentum, vesszőből font kötel, vimen tortum; már a' heber nyelvben *gús* (גוש).

Güb, főnév, am. örvény; innen *güb-öl*, am. a' vizet zurbolja, zavarja a' halászatkor.

Gügy, pusztá hang, olyan mint: *gagy*, *gegy*, *gögy*, (l. főlebb) honnan: *gügy-ög*. stb.

Gy.

Gye, hetedik mássalhangzó, mellynek kiejtésében fő eszközül az iny szolgálván, azért inybetűnek is mondatik; közép hang a' *ge* és *je* között, de keményebben hangzik a' *jenél*, és lágyabban a' *genél*. Hajdan a' *d* és *j* betűvel gyakrabban fölcseréltetett, így p. o. *de*, *gye*, így lett az *Ed*-ből egy-ház, a' *Friede*-ből *frigy* stb. De a' kimondásban Vas vármegyének Szent-Gottárd kerületi némi helységekben, ma is fölcseréli a' nép a' *j*-et *gye*-vel, így mondja p. o. *gyár*, a' jár helyett, *gyó* a' jó helyett. stb. Ezt már a' Debreczeni

Gramm. is észre vette (lásd 258—260. l.) Ehez képest *gye* ön állólag: am. *de*.

Gyagy, hangnév, bizonyos madár' neve; a' szová-
ról így neveztetik.

Gyak, 1.) ige, am. bök, szúr, döf; 2.) főnév,
am. tör, *pugio*, *sica*, *stylet*, *Dolch*. 3.) Innen lett:
gyak-or, 's így valaha a' gyöknek más értelme is volt.

Gyal, 1.) puszta hang, honnan lett: *gya-ú*, *gyal-úl*,
stb.; 2.) kiholt gyök, am. pedes ivit, 's így nálunk egyedül
származékaiban él, de föltaláltatik a' keleti nyelvek-
ben, úgymint a' heber *gúl* (גול), és *ja-lak* et (ילק),
arab *gyal* (64.); 3.) több helység' neve.

Gyan, főnév, am. suspicio, de a' gyök tulajdon-
képen csak származékaiban él, p. o. *gyan-ú*, *gyan-ít*,
stb.

Gyap, kiholt gyök, és származékaiból: *gyap-or*,
gyap-ot, stb. kitetszik, hogy valaha kétféle értelemmel
birt: 1.) lana, 2.) copia, augmentum, accrementum,
incrementum. Ide tartozik a' *gyar-ap* is, a' mi nem
egyéb mint betűugratással változott *gyapor*. Nehéz azom-
ban bizonyosan meghatározni: *gyar-e*, vagy *gyap* a'
valóságos gyök? de a' számtalan helységek' neveiben
divatozó: *gyar-mat*, colonia, inkább *gyar*, mint *gyap*
gyökre látszik mutatni.

Gyám, élő főnév, am. *tám*, segítség.

Gyár, a' perzsáknál élő főnév, nálunk az újabb
írók által ismét *fabrica* értelemben életre támosztatott;
a' Debreczeni Gram. (258—260. l.) egynek véli a' *jár*
gyökkel, és méltán, mert régi szovaink: szij-gyártó,
kötél-gyártó, kerék-gyártó, közönségesen így is használ-
tatnak: szij-jártó, kötél-jártó. stb.

Gyász, mások szerint *jász*, főnév, am. luctus, tris-
titia funebris, halotti szomorúság; megvagyon a' török
nyelvben is hasonló értelemben: *jás* (l. Tud. Gyűjt.
1833. VII. k. 11. lap.) Horvát István, a' Jászokról írt

értekezésében, az *ij* gyökből származtatja: de fölhozott okai elégtelenek a' tökéletes meggyőződhetésre.

Gyáv, (gyáva), élő társnév, am. hiú, féltékeny, gyenge: iners, inanis, timidus; hasonló hozzá a' heber *gáva* (גָּוָה).

Gyep, élő főnév, mások szerint *gyöp*, am. fű, füves hely, miveletlen szántó föld. Ide tartozik: *gyop*, *gyop-ár* stb.

Gyesz, pusztá hang, sonus adtritionis, detritionis; honnan *gyesz-el*, *atterit*, *deterit*.

Gyer, társnév, am. ritka, fogyatkozott; épen ellenkező a' *gyar* gyökkel. Magyar gyök-e a' *gyermek*? Finnlipp nyelvben: *gyerme* (l. Sajnovics e. k. 65. l.)

Gyil, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, p. o. *gyil-ok*, *pugio*, *sica*; *gyilkos*, *sicarius*, *homicida* stb.

Gyík, vagy mások szerint: *gyék*, am. *lacerta*; a' gyök' régiségéről nem kételkedhetni, mert már a' régi egyiptomi nyelvben: *gecko*, am. *gyík* (l. Debreczeni Gramm. 334. l.)

Gyom, és *gyim* is; honnan: *gyim-gyom*, am. hiú, hasztalan fű, de egyéb értelme is volt hajdan, honnan van a' mai *gyom-or*.

Gyor, kiholt gyök, értelme lehetett: *hamarság*; honnan a' mai *gyor-os*, egybe huzva: *gyors*, stb.

Gyó, régi gyök, egy az élő *jó* szóval; a' honnan lett: *gyó-gy*, *gyógy-ít*, *gyógy-úl*, stb.

Gyón, közép ige, a' melly *ik* támadékkal él, de cselekvőleg a' határozott alakban is használtatik, am. *vall*, *confitetur*.

Gyök, régi kiholt szó, mellyet igen helyesen támasztottak életre, az újabb írók; bizonyítja régiségét a' török nyelv, hol *kiök*, am. *radix*, (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 63. l.) Helyes észrevétel továbbá az is, a' mit (az 1825. Tud. Gyűjt. V. k. 47. l.) Guzmics Iszidor tett, más tudniillik a' gyök (*Stamm*) és mások

ismént a' gyök-nek crei. Továbbá (az 1817. Tud. Gyűjt. XII. kötete szerint 28. l.) a' gyök szóval a' palóczok mai napiglan is élnek. De az is bizonyos, hogy már a' keleti nyelvekben *gyök-ér* összetéve találtatik, így a' heber *ghek-er* (עקר), aram *ghkoro* (65.), arab *ghakar* (66.), am. radix, stipes, stirps. Mások a' győ-től származottnak tartják (l. Tud. Gyűjt. 1820. II. k. 107—108. l. és Horváth Ádám, magyar Mágog pátriárkáról.)

Gyön, mások szerint *gyen*, kiholt gyök, a' melly egyedül származékaiban: *gyen-ge* stb. él, am. fiatal, egyez ezzel a' német *jung*, franczia *jeune* (*zsön*, nálunk is *zsön-ge*), perzsa *geron*, latin *iun-is*, *iun-iór*, (l. Adelung T. II. 1449. l.) *Gyöngy* kérdés: magyar gyök-e?

Gyöny, kiholt gyök, egyedül származékaiban *divik*, mellyekből, p. o. *gyöny-ör-ű-ség*, stb. kitetszik; hogy *gyöny* tulajdonképen am. voluptas, iucunditas, delectatio, stb.

Gyöt, pusztá hang, honnan: *gyöt-ör*, am. kin-oz, torquet, cruciat, stb.

Győ, kiholt gyök, egyedül két helység' nevében: *al-győ*, *föl-győ* 's származékaiban: *győ-z*, *győ-r*, stb. (*győ-öz*, *győ-ör-ből* összehúzva) él; régisége annyival inkább bizonyos, mert *győz* már az arab nyelvben előjő, (67.) *gyáz*; sőt *Geyza*' nevében is előfordúl. E' gyök olyan, mint *gyú*, *gyű*, stb.

Gyü, kiholt gyök, ige, am. accenditur, ardet; él az *ál-gyú*, *fagy-gyú* szovakban, és származékaiban: *gyú-l*, *gyú-jt* stb.

Gyúr, cselekvő ige, am. deponit, commiscet, massat.

Gyül, kiholt gyök, származékai szerint főnév volt hajdan, és annyit tett, mint odium; honnan *gyül-öl*, odit, irascitur alicui, stb.

Gyű, kiholt gyök, am. collectio, collectaneum, collecta, Sammlung; él egy helység' nevében, és származékaiban, p. o. *gyű-l*, 's így a' keleti nyelvekben is föltaláltatik; heber *gíl* (גיל), arab *gyíl* (68.), agmen,

coetus hominum, stb. Ide tartozik: gyű-jt, gyűjt-öget, stb.

Gyűr, am. kerekdedség, kerekded, gömoly, gomoly; egyez vele a' görög γυρ-ος, és latin: gyr-us; 2.) *gyűr*, cselekvő ige, am. plicat, complicat, convolvit, gyrat, curvat, in gyrum agit.

H.

Ha, nyolczadik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel e' hang a' gégeből tör ki, azért torok-betűnek is mondatik. Némelly nyelvtenítők csupán leheletnek állíták; ma már azomban közönségesen megismerik iróink, hogy a' *ha* nálunk valóságos mássalhangzó betű. Egyéb szolgálati közt sokszor közbevető gyanánt használtatik, p. o. por-h-any, bűz-h-öd-ik, bűn-h-öd-ik stb. Önállólá *ha* 1.) indulat szó, am. oh, vah! 2.) kötőszócska, am. si, verum; 3.) időt is jelent, 's am. *quando*, honnan: *haj*, néhai, *quando*, aliquando; *vala-ha*, siquando; minden-ha, semper; *né-ha*, aliquando; minden-hai, sempiternus, stb.

Hab, régi tiszta gyök, és főnév, egy az *ab* gyökkel (l. fölebb), am. *unda*, fluxus, spuma; a' perzsa nyelvben is föltaláltatik, de a' heber nyelvben csupán származéka: *chabar* (habar, חָבַר) él. Ide tartozik a' *háb-or-ú* is, de a' heber nyelvben *cheber* szinte annyi mint: *hábor* (l. Calepinus 541. l.)

Had, főnév, am. háború, csata, harcz, hadi sereg: proelium, pugna, mars, bellum, exercitus.

Hagy, (hágy), cselekvő ige, am. enged, rendel, parancsol: sinit, omittit, mandat, iubet, destinat, relinquit.

Hah, indulat-szó, 1.) am. oh! ah! 2.) *hah*, nevetőnek hanga, honnan: hahota, hah og, stb.

Haj, 1.) indulat-szó, am. heu! eheu! hei! 2.) főnév, am. szőr, capillus, pilus, capillamentum, és mivel a' haj-

nak tulajdonsága, hogy mindenfelé könnyen tekerhető, innen a' származékokban az általvitt értelemben, p. o. haj-lik, haj-ol, haj-it stb. Továbbá *haj* átvitt értelemben teszi valaminek külső födözőjét, millyen a' *haj* a' főnek, 's így másoktól *héj*-nak is mondatik: cortex, p. o. ház-haj vagy *héj*, fa-haj vagy *héj*, kenyér-haj vagy *héj*, stb. Így vette föl ezt a' Debreczeni. Gramm. 297. l.

Hal, 1.) ige, am. audit, *hören*; innen általvitt értelemben: moritur, mert a' ki megszűnik élni, az örökre *hal*, vagy is hal-gat. Innét, mivel a' *hal* a' vízben soha hangot nem ejt, hanem mindég *hal*, vagy hal-gat, innen kapta nevét. Így vélekedett már a' Debreczeni Gramm. 260. l. és Guzmics Iszidor egyházi tárában: *Eden*, az ember nem' bölcsőjéről irt értekezésében.

Ham, kiholt gyök, értelve homályos, egyedül külömbféle értelmű származékaiban él, p. o. ham-ú, ham-is, ham-ar, stb.

Han, puszta hang, olyan mint a' német *Klang*, latin *clan-go*, görög *κλαγγω*, angol *clank*; így lett a' *hang* név és hang (han-og) ige. stb.

Hany, főnév, am. mocsár, peshedt víz; 2.) *hany*, am. supinus, innen: hany-att feküdni.

Hap, puszta hang, innen: *haps*, *haps-ol* stb.

Har, puszta hang, — mert ha Adelung a' német *Zorn-t* a' hangtól kölcsönözi, mennyivel inkább onnan vehetjük mi a' *har-ag*, *har-ap* stb. szovakat? Régisége a' gyöknek tagadhatatlan, minthogy már a' heber nyelvben (חרר) *charar*, am. haragszik, irascitur; a' francziánál is: *har-gneux* am. *haragos*. De *har* valaha magában annyit is tett, mint: *hegy*, erdőség, 's így él a' heber nyelvben (חר); a' németeknél pedig *Harz* am. sylva, quercetum, dumetum, nálunk csak e' származékokban: *har-aszt*, am. erdő, erdőség (l. Adelung T. II. 983. l.); a' *har* puszta hangtól kölcsönözött gyökről minden kétséget eloszlat továbbá a' *har ang*, *har-s*, *har-cz* stb.

Has, 1.) főnév, am. venter, alvus, uterus; 2.) pusztaság hang, melyet a' fának ketté repedésénél hallani, innen: has-og, has-ít, *has-áb*; ez utósó az arab nyelvben hasonló értelemben föltaláltatik (69.). De I. Debreczeni Gramm. 298. lap.

Hasz, elévült főnév, am. utilitas, emolumentum, commoditas, a' mint származékából: *hasz-talan* kitetszik.

Hat, 1.) közép ige, am. potest, penetrat, pertingit; innen lett a' *hat-ár*, mert közönségesen a' régi időkben a' vizek voltak a' határok; 2.) *hat* számnév, am. sex; valamint a' *hat* számnév egy a' *hat* igével, úgy a' *hét*, vagy *het* is egynek látszik, honnan lett: het-ven; 3.) *hat* a' hangrend után *het*-té is változva tehetős igéket alkotó rag, p. o. ír-hat, irat-hat, olvas-hat, stb. Ide tartozik *hattyú*, madár' neve, a' pusztaság hangtól *hat* és *tyú*-ból összetéve.

Haz, kiholt gyök, hajdan értelve lehetett: mendacium, a' mint származékaiból: haz-ug, haz-ud stb. kitünik.

Hág, cselekvő ige, am. scandit, ascendit; megvan a' finn-lapp nyelvben is: *hagom*, scando, gradior, (lásd Sajnovics e. k. 71. lap.)

Háj, főnév, am. zsír, szekérkenő, halzsír: arvina, axungia, adeps.

Hák, pusztaság hang, honnan: hák-og, screat, stb.

Hál, közép ige, am. aluszik; a' *hal* igéből hihetőleg, cum somnus sit imago mortis. 2.) *Hál*, főnév, am. grates, gratia, dicséret, dicsőség; a' heber nyelvben él a' *hálál* ige, am. dicséretet mond, és a' *hal-lelujá*-ban is megvan; egy ezzel az *ál*, honnan: ál-adás, ál-ad, vagy is *ál-d*, ál-domás stb. (I. főlebb *ál* gyököt.)

Hám, főnév, am. helcium, epirhedium, averta, froenum, zabolya. De e' gyöknek is valaha más értelme szinte volt, a' mit származékaiból: *hám-lik*, *hám-oz*, stb. bizton következtethetni, 's e' szerint annyit is tett, mint: cortex, haj, héj: cutis, crusta, putamen.

Hány, 1.) cselekvő ige, am. elicit, proicit, abii-cit, vomit, iactat. stb; 2.) *hány*, számnév, am. quot? quotitas.

Háp, récze-haug, kácsaszó, olyan mint *sáp*; honnan *háp*-og. stb.

Hár, 1.) puszta hang, honnan: *hár*-og, *hár*-fa (herpya); 2.) kiholt gyök, értelme homályos, de különféle származékai vannak, ú. m. *hár*-ít, *hár*-úl, *hár*-om stb.

Hás, mások szerint *hárs*, főnév, fa' neme, am. tilia.

Hát, 1.) főnév, am. tergum, dorsum; 2.) kötőszócska, am. ergo, igitur, tum, deinde stb.

Ház, főnév, am. domus, egyez vele a' német *Haus*, melly az alsószászai, dán, svéd, tatár nyelvben *Hus*, angol *House*, tot és wend *Hisha*, horvát *Kuzha*, latin *casa*, (l. Adelung T. II. 1019. l.). Kérdés: mellyik nemzet' tulajdona?

Heb, puszta hang, mint *hőb*, innen: *heb*-eg, *hebe*-burgya, stb.

Heg, kiholt gyök, értelme homályos, csupán származékaiban különfelén van szokásban, p. o. *heg*-ed, *coalescit*; *heg*-e-*dű*, muzsika-eszköz, stb.

Hegy, élő főnév, am. domb, bérctz; ha Adelung' vélekedése a' német *Hög-el*-ről áll, hogy tudniillik az *el* e' szóban kicsinyező rag, így a' magyarok nem vehették a' német nemzettől, (l. T. II. p. 1362.) hol a' többi közt ezt is följegyzí, hogy a' közép időkorban: *haga* a' latin nyelvben bérctet, hegyet, jelentett;) 2. átvitt értelemben *hegy*, am. cuspis, acumen: vég, csucs, púp.

Hej, indulatszó, az örvendezőnek, intőnek, parancsolónak szova, azért Révai a' j parancsoló mód' tulajdonos ragát innen magyarázta (L. elab. Gramm. T. II. 709. l.)

Hely, lásd *ho* alább.

Hm, vagy *höm*, puszta hang; honnan *hem-pe-ly-eg*, *hemzseg*, stb.

Hen, kiholt gyök, értelve homályos, származékaiban bőven használtatik, p. o. *hen-t-es*, *hent-er-eg*, stb.

Her, 1.) élő gyök, am. vir, mas, masculus, fucus; így egyez vele a' német *Herr*, vir, dominus, mas. 2.) *Her*, főneme, mellyet a' ló eszik, innen *ló-her*, és mivel csak hervadva adatik neki (a' lónak), innen *her-vad*; így egyez vele a' latin *her-ba*; 3.) puszta hang, mint *hör*, innen *her-eg*, vagy nyomásban: *herr-eg*, latin *hirrit*.

Hé, vagy *hév* vagy *hő*; ez a' szó (úgy mond a' Debreczeni. Gramm. 265. l.) azon természeti hang, mellyet ad az ember' szája a' melegben; társnév, am. *fervidus*, *calidus*; többek innen származtatják a' *hős*, *hölgy* szavakat is, mások ismét *hűs*, vőlegényt hihetőbben a' *hű-ből* veszik, mert ma is hitves társának mondjuk, azt a' kit eleink *hűs* társnak mondtak. Egyéb származékai számosak többnyire megtartják a' gyök' értelmét. *Hős* mások szerint heber *isch*-ből lett, am. *heros*, per antonomasiam vir.

Hi, 1.) főnév, am. fogyatkozás, defectus; 2.) társnév, am. *vanus*, *cassus*, *inanis*; ebből lett a' *hiba* is, a' mi a' keleti nyelvekben is megvagyon, így a' heber *ib* (עֵיב), aram *ejib* (70.), arab *uib* (71.), vitium, macula, mendum, defectus.

Him, 1.) főnév, am. tüvel kivart munka; 2.) *him*, am. *tricae*, *variola*, 's így kiholt, egyedül származékaiban él, ú. m. *him-lík*, *spargitur*, *dispergitur*.

Himt, vagy *hint*, *spergit*, *dispergit*, stb.

Hiny, puszta hang, olyan mint *viny*, honnan: *hiny-og*, am. *viny-og*, nevetkezik, nevetgél, stb.

Hip, puszta hang, olyan mint *hop*, 's am. *iubilum*, *evoc*; innen: *hipét*, *hopot* emléget.

Hí, vagy *hiv*, cselekvő ige, am. vocat.

Híg, társnév, am. liquidus, fluidus, udus.

Hím, főnév, am. férjfi, mas, masculus.

Hír, főnév, am. rumor, fama, nuncium.

Híz, közép ige, *ik* támadékkal, am. saginatur, impingatur.

Ho, 1.) indulatszó, innen: „ho ho legény, nagy fát mozgatsz te!” 2.) *ho*, helyet, és időt is jelent, innen lett: ho-l, he-l, (ma *helynek* iratik), ho-vá, ho-n, a' mi annyit is teszen mint *Heim*, innen: hol-nap; *hol* mások szerint, am. aurora, tempus matutinum, (l. Kresznerics Szótár I. k. 242. l. és Debreczeni Gramm. 267. l.)

Hogy, kötő szócska, am. quod, ut; 2.) módot is jelent; innen: *hogyan*?

Hom, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, ú. m. hom-ály, hom-ok, hom-lok, stb.

Hop, puszta hang, mint *hip* (l. fölebb.)

Hor, tulajdonképen homályos értelmű kiholt gyök, származékaiban bőven használtatik, p. o. hor-d, hor-og, hor-pad, stb.

Hosz, főnév, annyi mint: longitudo, innen: hosz-ú, hosz-ít, stb.

Hoz, 1.) cselekvő ige, am. fert, producit, portat, vehit, adfert; 2.) névmódosító rag, különösen, közelítőnek hivatik, mert a' hangrend szerint, *hez* és *höz-zé* is általváltozva a' gyökbe közelítő értelmet olt, p. o. el-hez hozta, ah-hoz, vitte, stb.

Hó, 1.) főnév, am. nix; 2.) luna; a' perzsa nyelvben él, nálunk *hó-d*, vagy hold; a' finnlapp nyelvben: *hald*, (l. Feszler Geschichte Ungarns T. I. in fine); 3.) *hó* átvitt értelemben, mensis, (l. bővebben Nyelvtudományi pályamunkák 1. köt. 124. l.). Továbbá: *hold* annyi mint: Jugerum.

Hón, főnév, am. axilla, ala.

Höb, puszta hang, sonus balbutientis, honnan: hűb, ög, stb.

Hök, puszta hang, honnan: hök-ög, hök-ken, stb.

Höm, egy a' kiholt *hem* gyökkel (l. fölebb).

Hör, puszta hang, a' hanyatt fekvőnek, és nehezen léleklzőnek, mezei egérnek, és szörcsölőnek hanga, honnan: hör-ög, hör-csök, hör-pent, stb.

Höss, puszta hang, mint *hess*, mellyel a' tyukokat szokták űzni.

Hú, vagy *huh*, puszta hanga a' kakuk és bagoly madárnak, innen: hu-hog, ululat, heulen, *cucubare*, *huyer*, *comme un hibou*, *huh-ol*, stb.

Huj, indulat-szova a' bámulkodónak, örömszova az örvendezőnek, ebből: huj-og-at, stb.

Hul, a' puszta hangot követő ige; nyomásban *hull* is, innen: hul-ad, hul-ajt, hul-aszt, hul-og vagy hull-og, stb.

Hup, puszta hang, honnan: hup-og, hup-pan, stb.

Hur, köhögőnek hanga, honnan: hur-ut, hur-og, stb.

Husz, az ebet ösztönöző puszta hang, sőt maga az ösztönzés is, innen: huszítani; *Hetz-en*, úgymond *Adelung* e' szóról (T. II. 1153. l.) „in den Finnischen: *hasitan*, schon in Arabischen ist: *hazza*, antreiben, und in Heber: *úcz* (ץח), sowohl eilen, als eilen machen; bey den alten Finnen, und Lappen war: *Hyse*, der Gott der Jagd.“

Húg, főnév, am. soror minor natu, és ellentételen áll az *öcs* gyökkel.

Húgy, 1.) főnév, am. lotium, urina; 2.) *ik* támadékkal ige, am. urinat, mejat, mingit.

Húny, közép ige, am. dormit, obdormit, alu-szik, szemeit beteszi, szuny-ik; átvitt értelemben: meghal.

Húr, 1.) puszta hang, honnan: húr-cz, húr-os madár stb; 2.) főnév, am. chorda, nerviae, fides.

Hús, főnév, perzsa nyelvben: *guschr*, indiai és bengaliai nyelven: *gusch*, tatár *hús*, am. caro, (l. Feszler Ungarische Geschichte. T. I. in fine.)

Husz, számnév, am. kétszer tíz, viginti, innen lett a' *husz-ár*, mert minden huszadiknak kelle a' hazáért árul adatni, azaz katonáskodni.

Hú, pusztá hang, honnan: hú-z, cselekvő ige, am. trahit, von.

Hü, vagy *hi*, szinte olyan pusztá hang, mint *hő*, vagy *hé*, *hév*; am. frigidus, innen lett: hi-d-eg, hü-s, hü-l; *hül* megegyez a' német *Kühl*, angol *Chill*, heber קִיל szóval (lásd Adelung T. II. 1475. és 1820. l.); 2.) *hü*, disznót ölba hajtószó; hü be hü, vagy hücs be hücs, 3) Indulatszó valakinek megvetéséül: hü hü bá!

Hüm, pusztá hang, innen: hüm-ög, nyomásban: hüm-mög.

Hű, vagy *hi*, vagy *hűv*, *hiv*; társnév, am. fidus, fidelis; innen lett: hi-sz (hüsz), hi-t, hit-es, hit-ü-és, vagy hit-ves, hit-el, hű-ség, hiv-ség, stb.

I.

I. Ötödik magány-hangzó nyelvünkben, és visíto, vagy is rövid, közép hangzónak tartatik a' magas és mély hangzókhoz képest. Önállólag is divatozik; 1) tiszta gyöke az *i-sz-ik* igének, mint az *e* az *eszik* igének gyöke; a' honnan lett: i-t-al, i-t-at, i-v-ás, i-cze, melly a' német nyelvben: *Jez*, cotula, media, stb. (l. Adelung T. II. 1397. l.). 2) Többes rag, de a' melly csak a' személyragos nevekben a' birtok' többségének jelentésére használtatik; egyébiránt hogyan, és mikor jött így nyelvünkbe, bizonytalan; Révai és Nagy szerint ennek nyoma van a' heber nyelvben is, honnan régiségéről nem kételkedhetni; 3.) *i* társnév-alkotó rag is, a' melly szinte a' keleti nyelvekben megvagyon (l. Nagy Joh. Gramm. in Parall. §. 4. p. 16.), leginkább helységek' neveihez járúl és értelmét: *beli*, *való*, a' gyökbe hiven belé-oltja, p. o. buda-i, bécs-i kert-i, stb.

(lásd Nyelvtudományi pályamunkák' 1. köt. 128. lap); 4.) mutató szócska, am. ecce, en; a' honnan lett *i-hol*, *i-hon*, stb.

Ib, kiholt gyök, egyedül mint helység' neve, és származékaiban él, p. o. *ib-rik* stb. értelme tulajdonképen homályos.

Id, főnév, 1.) mindennemű idő általán: tempus, így egyez vele a' török *aehl* (l. Tud. Gyűjt. 1833. VI. k. 65. l.), latin *aet-as*, heber *ed v. et* (עד vagy עת v. את), olasz *et-a*, spanyol *ed-ad*, görög *ει-ος, αι-ωq* (l. Adelung T. V. 356. l.); 2.) *id* különösen *festum*, így egyez a' heber *id* (יד), arab *id* (72.). 3) *Id*, vagy *ide*, helyet jelent, am. *huc*. 4.) *Id*, *idv*, főnév (mások szerint: *üdv*, kik az *idő* helyett is *ü-d-öt*; in-nep helyett ünnepet írnak), am. *salus*, *adiutorium*, *auxilium*, 's így egyez vele a' heber *idav* (אִידָב), arab *ada* (73.), *iuvit*, *adiuvit*, opem tulit, salvavit *adiuvando*. 5.) *Id* am. *így*, *mód*, *rend*, *modus*, *ordo*; itt tudniillik a' *d* fölcseréltetett a' *gy*-vel, mint ezt a' *de* — *gye*, szóban is láttuk; innen vagy on az *id-om*, ma is élő származék.

Ig, 1.) Hajdan élő főnév, am. terminus, határ, limes, ma névmódosító, különösen határvető rag, p. o. ház-ig, kert-ig, stb. 2.) Társnév, am. nagy, ingens, magnus, nimius, vehemens; honnan *ig-jó*, satis bonus; *ig-rosz*, satis malus; *igen*, valde; 3.) *ig*, am. *jog*, *ius*, Recht, *le droit*; honnan: *ig-az*, *iustus*, stb. E' gyökből lett az *ige*, verbum, terminus, melly szinte a' latin nyelvben is *terminus*; 1.) meta, határ, mint a' mi *ig-ünk*; 2.) verbum, vox, honnan: *terminus technicus*. Mások *ig*-ből akarják az *így*, *így-ek-ezet*, *nisus*, *conatus*, szókat magyarázni; (l. Tud. Gyűjt. 1835. X. k. 93. l.)

Ih, 1.) puszta hang, a' víg kedvűnek, örvendezőnek kiáltása; honnan: *ih-og*, am. *iubilat*, *exultat*, *huj-og-at*. 2.) *Ih* egy a' *juh* szóval: *ovis* (l. alább);

3.) *ih*, inspiratio, flatus, afflatus, honnan: *ih-lés*, *ih-l* (*ih-el*), inspirat, afflat.

Ik, tulajdonképen hajdan főnév vala, 's annyit tett, mint *status*, (lásd Tud. Gyűjt. 1828. II. k. 57. l.); Beregszászi szerint az Élet és Litteraturában, am. tám, támasz, támadék; Révai szerint névmás. Én egynek vélem az *ék* szóval, mellyet, a' köznép' szájában *ik*-nek, és ékez-ni helyett *ikez-ni* számtalanszor hallottam. De bár minő legyen tulajdonos értelme? a' következők tagadhatatlanok, hogy 1.) mint nyomosító, és különböztető rag járúl a' kitüntető nevekhez (Comparativa), és a' rendes számnevekhez, p. o. nagyobb-ik, szebb-ik, harmad-ik, ötöd-ik stb. 2.) A' szenvedő igéknek tulajdonos raguk, mellyeket, miveltetőhöz fűgédvén, bőven teremt; sőt némi mivelőkből egyszerre szenvedőket nemz, p. o. irat-ik, olvastat-ik, tel-ik, tör-ik stb. 3.) Bélyeges raga a' kezdő, viszonyos, és társas igéknek; végre olly erő is rejtezik benne, mellynél fogva néhány nevekből egyenesen középrendű igéket alkot, p. o. higy-ik, div-ik, lak-ik, stb.

Il, kiholt főnév, am. jó szag, bonus odor; odorem; de ma csak származékaiban él: *ill* (*il-el* helyett), odorem spargit, halat, spirat. 2) *Il* ismét elévült főnév, am. decor, decentia, honestas; a' melly *ill-ik* származékában él.

Ily, (ma közönségesen: *illy*), visszahozó névmás, mellynek megfelel *olly* vagy *oly*; Révai, és Nagy a' keleti nyelvekben is föltalálták.

Im, élő gyök, am. ecce; a' heber nyelvben is *im* (םי); ebből lett *im-lik*, ('s ebből némellyek szerint az *im-t*, azután *in-t*), stb.

In, kiholt gyök, úgy látszik a' pusztá hang' követezése; honnan *in-og*, movetur; *in-g-er*, elater, motivum, (mert *ösztön*, stimulus); *in-ká-bb*, potius, magis; *in-en* (nyomásban *inn-en*) hinc, cis; ebből lett az *ing*, vagy imeg. Adelung a' német *Hemd* szóval egynek véli a'

heber *amam* (אַמַּם), sich bekleiden, görög *εἶμα* szókát. (I. T. II. 1100. l.) A' görög a' mienkhez is hasonlít.

Ip, főnév, szinte olyan gyök, mint *ap*, a' chaldaeei nyelvben (אַיבָּא) *ibba*, socer; finnlappoknál: *appa*, socer, (lásd Sajnovics, e. k. 110. l.)

Ir, 1.) puszta hang, honnan *ir*-eg, szüntelen moz-og, for-og; *ir*-am-odik stb. így megvagyon a' német nyelvben *irren*, latin *errare*, franczia *errer*, görög, *εἰ-ρομαι*, ich komme; heber *ar-ach* (אַרַּח), reisen (lásd Adlung T. II. 1397. l.); 2.) *ir*, kiholt gyök, csak származékában él, tulajdonos értelmé előttem ismételten; ide tartozik: *ir*-igy-ked-ik. Nem tartozik ide az *irt*, melly egy a' *rit* gyökkel (l. alább.)

Is, 1.) kötőszócska, am. *és*, et, etiam, quoque; 2.) gyöke az *Isten* névnek, a' mellyről nyelvtanítóink külömbféleképen vélekedtek; így Szabó József a' heber שַׁת, szóból huzza ki a' görög *ἱερ*, *ἱεως*—*θεος*, *θιος*, *σιος*, neveket, és innen megyen által az *Isdan*, *Histie*—*Vesta Isis*, *αἰθιωσις* (*ag-Isten*, mater Deorum) magyarázására (lásd Tud. Gyűjt. 1831. XI. k. 60—73. lap.); Calepinus *ιστην* 2. aoristusától akarja az *εστιν*-ből elővenni, és nevetségessé teszi magát az által, hogy a' szentháromság' fogalmát is e' szóban rejti. Horváth János veszprémi kanonok (az 1817. Tud. Gyűjt. II. k. 32—38. l.) fölhord minden más véleményt, és utoljára az övét is, a' minél helyesbet eddig nem tudok, előterjeszti illy renddel: „E' nevet honnét vették légyen eleink, külömböznek a' vélekedések; némellyek úgy gondolkodnak, hogy azt hihetőképen a' Kazuloktól (perzsáktól) vették légyen eleink, és az *izdán*-ból, vagy *jizdán*-ból faragták, melly a' régi Kazuloknál a' jó Istenségnek neve vala. Mások e' nevezetet a' Chaldaeusok' *estájából* származtatják, mert tüzet tesz. A' honnét a' görögök is az örökös tüzet nem csak *ετιαν*, vagy *εστιην*, hanem *Ιστην* néven is, melly a' magyar Istenhez hasonló, nevezik.

Találni olyat is, a' ki ekképen okoskodik: az egyiptomi *Isis*nek, ennek a' közönséges istenségnek tisztelte, mellyből kétség kívül a' perzsiai *Izíd* vagy *Jezdán* lett, régenten olly messze kiterjedt, hogy ahhoz egy Istenséget se lehetett hasonlítani. Ezt még az éjszaki tartományokban is tisztelték, és a' mai lapponiai mágusok' *dobjai* az *Isis*' régi papjaival egészen meg-egyeznek. Mi csuda tehát, ha e' híres nevet a' magyarok is fölvtették a' fő valónak kifejezésére? Továbbá más bizonyos úgymond, hogy az *Isten* a' magyaroknak tulajdon szovuk, 's egy jó, 's egyetlen egy Istenségnek a' neve volt, innét az anyaszentegyházba lett bevattatásuk után is megtartották. Annak a' perzsiai *Atesch*, vagy heber *Ksch* szóból való származása sem-mivel nem hihetőbb, mint az indiai *Ischana* (úr), vagy *Vischnu* (az egész világot átható lélek) nevezetekből való eredete.“ (Ez az egy bizonyos, *Feszler* a' magyar történeteiben T. I.). Végre Révai Miklós' fejtegetése szerint az *Isten* név egy-értelmű a' *Jehova* nevezet-tel. Vagyon t. i. a' heber nyelvben *jesch*, (ens, lény), ugyan' annyi a' chaldaiknál: *ita* vagy *its*. Ez a' szova az eredeti nyelvnek más nyelvekben is külömbféle sziszegéssel föltaláltatik, úm: az arabiai, *eszthá*, perzsiai, és magyar nyelvekben, 's ebből lett a' fő valóság' magyar neve. *Isten* már tudniillik a' hebereknek úgy hirdettetett: a' *kí vagyon*, valamint ezekhez, úgy más nemzetekhez is azon forrásból jutott. És én is 'ezzel tartok, mert el nem hitethetem magammal, hogy vallásuk lévén, már akkor a' fővalót tulajdon nyelvükön nevezni ne tudták volna elejlik, vagy hogy olly fő tárgy-nak a' nevét egy könnyen elcserélték volna.“

Isz, gyöke *i*. (l. fölebb); innen lett az *isz-ony-ú* is, mint a' mer-ít-ből: merít-hetetlen, de csak átvitt értelemben használtatik; és *tenger* is *iszonyú* helyett szokott használtatni.

Itt, ige-határozó, atyafiságos az *ott* szóval; ez

tudniillik a' távolfekvő, amaz a' közellevő tárgyakról használtatik, am. hic, hier, ici.

Iv, főnév, am. progenies, soboles, foetus, és ebből lett az *iffi* (iv-fi), foetus masculus, nem pedig az *ív*-ből: ív-fi, filius arcus; 2.) *ív* szorosán: hal-ikra, tojás, honnan lett az *ív-ik* ige; idevaló az *ív-adék* is; 3.) *ív*, jobban *üv*, puszta hang, mint *sív*, *süv*; honnan iv-ölt, üv-ölt, stb. Horváth István csehi ref. pap e' szóból akarván év—évet magyarázni, ezt esztendő helyett használhatatlannak állatja. (Lásd Tud. Gyűjt. 1835. VI. k. 96—100. l. és főlebb év 188. l.)

Iz, főnév, am. tag, részecske, ág; innen átvitt értelemben az atyafisági ág' jelentésére használtatik. Külömbözik ettől az *üz* (mások szerint *íz*, iz-en) üz-en, (l. alább), 's azért *üzében* (cito) helyett helytelenül használtatik az *íziben*; 2.) *iz* puszta hang is, a' melly *prűsz* helyett divatozik; innen: *íz-ik*, sternutat, singultit, oscitat; 3.) *iz*, vagy nyomásban *izz*, hangnév, am. *ardor*, *candor*, *forróság*; de csak mint ige él: *izz-ik*, sudat, candet, fervet, *heisz*; a' heber nyelvben: *ez*, (עז), sudor, fervor; *azza* (74), szinte annyit teszen.

Í.

Í. Hatodik visító, hosszú közép magánhangzó nyelvünkben. Ez nyelvünkben azon betű, melly alatt a' *j* gyakrabban, sőt a' *v* is nyugszik; (l. Nyelvtudományi pályamunkák, 1. köt. 109—115.) hajdan *gye*-vel fölcseréltetett, p. o. *jó'—gyó*, *jer'—gyer*, stb. önállólag kiholt gyök: *j*, de a' melly alatt *j* betű nyugszik: *ij*, 's egyedül származékaiban él, úm: *i-ed*, vagy *ij-ed*, *i-edés*, vagy *ij-edés*, stb. Kérdés, nincsen-e az *éj*-ből véve: *éj-ed*? mert az *éj* magában olly rémületes, és az *éj*-től minden ember rémül; sőt a' heber nyelvben: *ejd* (עיד), terrefit: *ejjed*, terrefacit? — már illy alakban találtatik.

Íg, vagy *íg-a*, főnév, am. *jugum*, angol *yoke*, német *Joch*, olasz *giogo*, franczia *jong*, cseh *gho*, perssa *juk*, finnapp *juco*, dán *aog*, svéd *ok*; a' Debreczeni Gramm. 268. l. úgy hiszi, hogy előbb birták eleink e' szót, mintsem a' latin nyelvet hallották volna.

Így, ma igehatározó szócska, hajdan főnév vala; egy az *id* névvel (honnan a' mai *id-om*) 's annyit tett mint: *modus*, mód, *rend*, szer, honnan: *így-en*, *hoc-modo*. Innen lett az *így-en-es*, *rectus*; *ordinatus*, a' mit ma közönségesen *egyenesnek* helytelenül írnak.

Íj, vagy *ív*, am. *arcus*; régi szó, a' honnan a' *jász* nemzet is vette nevét, (lásd erről Horvát István' értekezését a' Jászkokról 1833. Tud. Gyűjt. stb.)

Ím, régi gyök, a' mellről ismég különfélen okoskodának nyelvtanítóink; a' többi között Horváth János veszprémi kanonok (az 1817. Tud. Gyűjt. II. k.) így ír: „Az Isten' neve a' Cseremiseknél, Csuvasoknál, és Vottyákoknál *Juma*; ezzel a' névvel, hogy eleink megismérkedtek közöttük laktokban, nem kételkedhetni, és valamint a' magyarok' szájában a' *juk*, *ih*; *juhar*, *ihar*; *juhász*, *ihász*; úgy a' *Juma* is könnyen *imává* lett, melyből az *im-ád* származott, és annyit tett mint: *isten-lem*, *im-ának*, Istennek vallom.“ De l. Sándor István Sokféle X. darab 86. oldal, 52 l. Hogy *im* valami különös egyenesen az Istent illető tárgyat jelentett, az arab *im-an* (hit, fides) is valósítani látszik: nehéz azomban, a' régiség' homályában tiszta valóságra jutni.

Ín, főnév 1.) am. *nervus*; 2.) *ín*, am. *nyomorúság*, *vészontagság*, *szükség*; de így nálunk csak származékában használtatik: *ín-ség*; él azomban a' tőlünk elveszett gyök a' heber nyelvben: *on* (ןו), am. *miseria*, *angustia*, *fames*.

Íny, főnév, am. *gingiva*, *palatum*.

Ír, 1.) cselekvő ige, am. *scribit*, *schreiben*; 2.) *ír* főnév, 's nem ez-e a' gyöke az *or-vosnak*? mert annyi mint orvosság, *gyó-szer* (tán jobb mint *gyógy-szer*) Kresz-

nerics e' szóról nem is teszen említést. De *ír* valaha más értelemben is divatozott; a' honnan jött a' mai *ír-ó*, és *ír-ós*-vaj.

Ít, kiholt gyök, am. facit, cselekszik; él a' török nyelvben: *ít-mek*, facere; egyéb tulajdonságairól bőven értekezik Révai (antiquitates litt. hung. §. 149. pag. 155. §. 144. pag. 265—267.) nálunk magában változatlan cselekvő igéket alkotó rag, p. o. bőv-ít, tan-ít, nagy-ít, stb. 's így tulajdon értelmét oltja a' gyökbe, (l. Nyelvtudományi pályamunkák' 1. köt. 154—155. lap.) Innen lett az *ít-él* ige is, mert *ít* factum, *el* (honnan el-me), ceneset, imputat, seu factum iudicat.

Ív, arcus; egyez *ív* gyökkel, (l. fölebb). Horváth István csehi ref. pap, erről bőven értekezik, és az *ívik* egészen más gyökkel egybe zavarja, (lásd Tud. Gyűjt. 1835. VI. k. 96—100. l.)

Íz, főnév, am. sapor, condimentum; a' Debreczeni Gramm. 245. l. *éz*-nek írja, és az *e* (eszik) gyökből származtatja; de egyszerűbb a' gyök, hogy sem további származtatást megengedne, és ha ez áll, akkor az *i*-(szik) gyökből jőne *íz*, mint *éz* az *e*-ből; annyi-ből elfogadható, mert egyik az *étel' éze*, másik az *ital' íze* lenne.

J.

Je, kilenczedik mássalhangzó nyelvünkben, hangjára tekintve *gye*-nél lágyabb, természete egészen keleti, egyéb tulajdonsági bőven kifejtve olvashatók a' Nyelvtudom. pályamunk. 1. köt. 112—115. l.; mivel pedig kiejtésében inyünk szolgál eszközül, azért inybetűnek is mondatik. *Je*, önállólag 1.) a' paracsoló mód' bélyeges raga; 2.) bírtokos személy-rag a' hangzón végző nevekben, és személy-rag a' határozott alakú igékben; 3.) kiholt gyök, egyedül származékaiban él; ilyenek: *je-l*, *je-gy*,

signum; nevetségesen származtatá ezt egy valaki a' heber *ja-el* (úr - isten) szóból; (lásd Tud. Gyűjt. 1826. IV. k. 40. l.)

Jaj! 1.) indulatszó, am. *vae!* 2.) főnév, am. baj, nyomorúság, viszontagság; innen *jaj-dúl*, ejulat; *jaj-gat*, stb.

Jár, cselekvő ige, am. it, vadit, ambulat, gradi-tur; egy ezzel a' *jer*, *gyer*, *gyár* (l. fölebb.)

Ját, 1) főnév, am. azon-egy-nevű, drusza, (lásd Kresznerics szótár I. k. 275. l.) 2) kiholt gyök, am. *lusus*, honnan: *ját-ozik*, *ját-zik*, *ját-ék*, stb. hibásan íratik: *ját-sz-ik*, mellyet a' *t* gyök, és *oz* származék-betűk' egybevonásából eredő: *tz-ik* szült.

Jég, főnév, am. *glacies*, *gelu*; Kaukaszus' mellékén: *jeglva*, am. hideg; (L. ó Gyallai Besse utazási levelét Tud. Gyűjt. 1830. II. k. 91. l.) török és perzsa: *Jaech* (l. Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 12. l.); finnapp *Jaeae* (l. Sajnovics e. k. 112. l.)

Joh, vagy *juh*, vagy *gyuh*, 1.) az a' keresztfa a' szekérben, melly a' szekér-rudat fönttartja, hogy le ne billenjen; 2.) átvitt értelemben: *bögy*, *gyomor*, máj, *jecur*; innen: „*Teli már a' juh-ám, vagy gyuh-ám*“; 3.) *juh* egy az *ih* szóval, am. *ovis*; innen: *juhász*, *jász*, és *jász-ol*, avagy *juhász-ol*, azon hely, hol a' *juhász* fekszik. 4.) *Joh!* indulat-szó, am. *eheu*.

Jó, társnév, ezzel egy a' *gyó* gyök, (l. fölebb), am. *bonus*, *rectus*; a' heber nyelvben *jaah* (יָאָה), am. *pulchrum*, *decens*, *bonum fuit*.

Jö, közép ige, am. *venit*, *advenit*.

Juj, indulatszó, rémülés közt bámulkodónak fölkiáltása, p. o. *juj!* be ijesztő!

Jut, közép ige, am. *venit*, *pervenit*, *adsequitur*, *obtinet*.

K.

Ka, tizedik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel a' gégeből ejtetik *kj*, torok-betűnek is mondatik; atyafiságos vele a' *ge* betű, 's ezzel többször föl is cseréltetett hajdan, p. o. *gör*, *kör*, *göny*, *köny*, stb. Önállólag magában mint különös szó elveszett, de él a' *ka*, *ke* kicsinyező ragban, és a' perzsa, török, tót, vend nyelvben is föltaláltatik; majd fő, majd társnevekhez szövetkezvén a' gyökérbe kicsinyezett értelmet olt, p. o. bór-ke, csir-ke, föcske, tő-ke, Ter-ka, stb. Nem ez-e a' *ki-s*, *ki-csi-nek* gyöke? — Ámbár *kics*, *kücsük*, a' török nyelvben is föltaláltatik (I. Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 15. l.) Tagadhatatlan, hogy a' *ke* eredetileg a' kicsinyező rag, honnan a' ma is élő *ker-es*.

Kab, főnév, 1.) ragadozó madár' neme, talán hasonlatos a' *kap*-pal. 2) Több helység' neve.

Kacz, a' nevetőnek puszta hanga, honnan: *kaczog*, *cachinnatur*, heher *czach-ak* (קצח) által jelenti a' puszta hangot; innen: *kacz-aj*, *kacz-ér*, stb.

Kacs, a' gyermekek' nyelvén am. *kész*, kezecske.

Kad, kiholt gyök, egyedül származékában él: *kadar*, am. fekete; *kad-ar-ka*, fekete szemű szőlő.

Kaff, puszta hang, mellyet a' fogak' összeütése ad, honnan: *kaff-og*, *kiff-eg*, *kaff-og*, stb.

Kah, puszta hang, mint *köh*; honnan *kah-og*, am. *köh-ög*; *kah-ácsol*, *köh-écsel*.

Kaj, puszta hang, olyan mint: *gaj*, *zaj*; honnan: *kaj-og*, *kaj-dúl* stb. *kaját*, Pest és Heves vidékin *kiált* helyett; 2.) *kaj* egy a' *haj* gyökkel is, honnan: *kaj-ol*, am. *haj-ol*; *kaj-la*, am. *haj-ló*, *gör-be*: innen a' *kaj-la* fülű, *kajla* szarvú ökör.

Kak, puszta hang; innen 1.) *kaka*, am. merda, *stercus*, *oletum*; *kak-ál*, *cac-cat*, *käckeln*; 2) *kak*, a' *kak*-asnak, honnan nevét vette, hangát is követi, 's azért

több nyelvben így neveztetik a' *kak-as*, p. o. angol *cock*, franczia *coq*, görög *kokka* és *kokkos*, lengyel *kok-ot* vagy *kur*, mert kukorikol. 3.) Innen van a' pusztta hangot követve, *kakuk* is, német *Gauch* vagy *Guck-guck*, angol *Gawk* és *cockon*, latin *cucullus*, franczia *cocu*, cseh *kukacza*, lengyel *kukulka*, görög *Κοκκυξ*; innen a' *kukorikol*, német *Kauteren*, franczia *coqueter*, *comme*, quand *le coq* appelle les poules. „Cucurire solet gallus, gallina gracillat“; a' köznép' szájában: *kukuk*.

Kal, pusztta hang, innen lett a' *kal-l* vagy is *kal-ol*; *kal-ap-ál*, *kloffen*, görög *κολαππω*, franczia *claboder* és *clapir*, latin *colaphus*, *colaphizo*, heber *kelapot*, (*כֵּילְפוֹת*), kalapács, stb.

Kam, elévült gyök, csupán származékaiban él, értelme tulajdonképen homályos; 2) *kamm* pusztta hang, honnan *kamm-og*, olyan mint *czamm-og*, stb.

Kan, főnév, am. *hím*, mas, masculus; különösen: *kan-disznó*.

Kuny, kiholt gyök, am. *gör*, *kör*; honnan: *kany-ar-ú*, *görbe*; *kany-ar-ít*, *görbit*, stb.

Kap, cselekvő ige, am. *capio*; arab *kapp* (75.), *aprehendit*; heber *kap* (*כָּפַח*), am. *tenyér*, *vola*, *manus*, mert ezzel szoktunk valamit elkapni; török *kap-mak*, *capere*; *kap-gi* (kap-zsi), (l. Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 14. l.). 2.) *Kap*, vagy *kap-a*, ligo; mert a' földet, midőn bele ütik, megkapja. Innen lett a' *kap-ar* is; heber nyelvben hasonló mód' föltaláltatik: *chapar* (*חָפַר*), arab *khapar* (76.), aram *kpar* (77.), stb.

Kar, főnév, am. *brachium*, *cubitus*; a' szanszkrit nyelvben: *kara* (l. Tud. Gyűjt. 1833. XI. k. 36. l.); a' német nyelvben: *kar-niffeln*, am. *mit der Faust*, *durchprügeln*. Adelung a' német igének eredetét nem tudta megmagyarázni, holott a' mi *kar* nevünkől kölcsönöztetett (l. T. II. 1005. l.) 2.) *Kar*, állapot, *status*; jó karban van; az az: nincs ok féltetni, mert

jó kar védi. 3.) *Kar*, *chor*, a' latin *chorus*-ból. 4.) *Kar* tyukszó, innen: *kar-al*, *gracillat*; *kar-op-ol*, csörög stb.

Kas, főnév, am. kosár, és csak ugyan ez is a' *kas*, vagy *kos* gyökből lett; perzsa nyelvben *kusar*.

Kasz, vagy *kaszu* (Erdélyben *kasz-or*), főnév, am. szénát vágó kés; a' heber nyelvben: *gaza*, vagy *kaczach* (קצח vagy קצץ), succidit, et instrumentum, quo herba succiditur.

Kat, vagy nyomásban is: *katt*, pusztá hang; honnan lett: *kat-akol*; nagy hétben a' harangozás helyett kerepel; *katt-og*, fogával csattog-at stb.

Kav, kiholt gyök, úgy látszik egy a' *zaj* pusztá hanggal, mert ebből a' nyelvhasznosság szerint, szinte úgy lett *kav-ar* (kaj-ar helyett), mint a' *zaj*-ból: *zav-ar* (*zajar* helyett) stb.

Kaz, kiholt gyök, értelve tulajdonképen homályos, egyedül származékaiban, él p. o. *kaz-al*, *kaz-úl*, stb; 2) él, mint helység' neve is: *Kaza*, falú Borsod vármegyében.

Káb, elévült főnév, am. butaság, tompaság, ostobaság; de él mint társnév, am. buta, ostoba, botor, stb.

Kács, pusztá hang, mint *káty*; honnan *kács-a*, am. recze, rucza; 2.) *Kács* helység' neve Borsod vármegyében.

Kád, főnév, majd-nem minden nyelvben megvan; heber *kád* (קד), cseh *kad*, latin *cad-us*, görög *καδος* (l. Tud. Gyűjt. 1833. XI. k. 36. l.)

Kám, 1.) helység' neve; 2.) am. csufolódó, a' régi *Kám* Noe' fiától, ki apját kicsúfolta; innen: *kám-po-ló-dik* stb. valamint *Kain*-tól az irigy *kaján*-nak nevezetett; 's ezek történeti adatok, melyeket csak akkor hozhatni kétségbe, ha a' történetíró hitelt nem érdemel; a' szent írásból bizonyos, hogy *Kain* irigységből testvérét megölte, *Kám* pedig atyját kicsúfolta; de megfordítva,

mintha *Kain* kajánnak azért hivatott, volna mert testvérét megölte, helytelen lenne az okoskodás; (I. Élet, 's Litteratura, Muzáron IV. k. 343. l.) a' hol Horvát István megfordítva okoskodik. Én mindig azt tartom, hogy előbb volt *Kain* irígy, 's azután neveztetett az irígy kajánnak; előbb volt *Irus* szegény, *Croesus* gazdag, *Aurelius* nagy tekintetű császár, *Nero* kegyetlen stb. Azután neveztettek a' gazdagok *Croesus*oknak, *Irus*oknak a' szegények, *Aurelius*oknak a' széplelkű főlések, *Neró*knak a' kegyetlenek, zsarnokok stb.

Kán, régi tulajdonnév, 's nálunk helység' neve Baranya vármegyében.

Kány, madár' neme, hihetőleg a' hangtól: ká-ká-ká; 2.) helység' neve Abauj vármegyében.

Kár, 1.) főnév, am. *damnum*, *iactura*, *detrimen-*
tum, *incommodum*; 2.) a' varjunak, és kányának puszt
ta hanga. *Kár* (nyomásban *kárr*) *Krähen*, angol *to-*
ron, heber *kara*, görög *καρ*, latin *crocio*, szanszkrit
krat, francia *crier*, *crousser*, (lásd Tud. Gyűjt. 1833.
XI. k. 33. lap.) Minő szép tanuságul szolgálhat egy
nyelvvizsgálónak a' nyelv' eredetét tekintve, midőn lát-
ja, hogy a' legtávolabb földön egymástól messze lakó
nemzetek is, majdnem egészen egy módon követték a'
természeti hangot nyelvük' alkotásában. A' *kár*-ból lett
kár-og, vagy *kárr*-og; *kár*-om-kodik stb.

Kás, főnév, 1.) helység' neve Somogy vármegyé-
ben; 2.) *kása*, am. törött köles, rizs, koptatott hajdi-
na, darásan megőrlött török-buza stb. Vend nyelvben:
kász.

Kász, kiholt gyök, származékából: *kász*-oló-dik,
úgy látszik, hogy egy a' *gáz* gyökkel, honnan: *gáz*-oló-
dik stb.

Káty, 1.) falu a' csajkások' vidékén; 2.) főnév, am.
kácsa, *récze*, *rucza*; a' réczének *káty*-*káty* hangától.

Ke, pusztá gyök, a' mellyből lett *ke-cs*, *ke-gy*, *ke-dű* (ked-v), *gratia*, *favor*, *blandimentum*, *svavitas*, *laetitia*, *gaudium*, *cupiditas*, *appetitus*,

Keb, kiholt gyök, egyedül e' származékaiban él: *keb-el*, am. bögy, mely, sinus; *keb-es*, bögyös, mely-es.

Kecz, főnév, am. zsák-alakú halászháló; 2.) pusztá hang, a' *keczkéről* mondatik, hogy *kecz-el*, az az ugrándozik, czikázik.

Keh, hangnév (mint *köh*), am. *tussis*.

Kel, *kél*, közép ige, am. *oritur*, *surgit*, *excrecit*, *adsurgit*, *adnascitur*, *pergit*, *pretium habet*, *fermentat*, *tuberat*; ebből lett a' *kel-el*, rövidítve: *kell*, tulajdonképen am. a' tárgy, vagy dolog kelendő, kezd vagy szokott kelni, *opus est*, *oportet* stb. 2.) *Kel* pusztá hang, mint *kal*, innen *kel-ep*, *crepitaculum*; *kel-ep-el*, glótorat, *crepitat*.

Kem, kiholt gyök, értelme tulajdonképen homályos; ide tartozik: *kem-ény*, *kem-en-cze*, stb.

Ken, cselekvő ige, am. *ungit*, *linit*, *fucat*; a' gyök' régiségéről annyival inkább nem kételkedhetni, mert a' régi heber nyelvben egyedül származéka él: *kanat* (kenet, כָּנַת), *balsamavit*, *unxit*, *condivit*, és ez is tulajdonképen egyiptomi szó.

Kep, (kepe), élő főnév, egy a' *kap* gyökkel; tulajdonképen egy *kepe* gabona, am. egy kapat.

Ker, kiholt gyök, ebből lett: *ker-eng*, *ker-es*, stb. (lásd alább *kör*.)

Kes, kiholt gyök, értelme tulajdonképen homályos, a' mellyet különneü származékaiból is nehéz kikutatni; innen lett: *kes-er-ű*, *keser-eg*, *kes-keny*, *kese*, stb.

Kety, pusztá hanga az órának, honnan: *kety-eg*.

Kev, olyan gyök mint *kav*; honnan: *kev-er* am. *kav-ar*, *zav-ar*. 2.) *Kev*, valaha annyit is tehetett, mint *parum*, *exiguum*; innen *kev-es*, *exiguus*, *modicus*. —

De hát a' *kev-ély*? — (l. főlebb *ka ke*), és ez tulajdonképen a' valódi gyök.

Ké, szinte olyan puszta gyök, mint *ke*, innen lett: *ké-j*, libentia; török nyelvben *kejf* (Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 15. l.); *ké-ny*, libentia, delictum. Kresznerics innen veszi a' *kin-cs*, vagy is *kény-cs* szót is. De a' perzsa nyelvben is megvan *kendsch*, chaldeai *ginzim*, heber *gnazim*, (lásd Tud. Gyűjt. 1833. XI. k. 40. lap.)

Kék, társnév, am. caesius, caerulatus; a' török nyelvben: *giök* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 15. lap.)

Kém, főnév, am. explorator, spion.

Kén, 1) kiholt gyök, a' heber nyelvben (קֵן) *ken*, arab *kán* (78.), sicut; 's így él a' *ként* származékban, melly a) hasonlító módosító rag, p. o. Péter-ként, Pál-ként; b) osztó számnév-alkotó rag; de így megkívánja előtte az állapító: *en*, *on*, *ön* ragot, p. o. egy-en-ként, kettő-n-ként stb. 2) *Kén* főnév, am. sulphur.

Kép, 1) főnév, am. imago, effigies, simulacrum: szobor, ábrázolat, alak, bálvány, stb. 2) Névmodosító, módmutató rag, p. o. „Péterkép' megtagadja mesterét is.“ Föltaláltatik a' finnapp nyelvben is: *kop* (l. Sajnovics e. k. 74. l.). Kresznerics' észrevétele: *kép-ben* helyett *képpen* használt módmutató ragról nem helytelen: így Péterkép-pen (Péterkép-ben, in imagine Petri, iuxta Petrum) tagadta meg mesterét.

Kér, 1) főnév, 's így csak mint több helység' neve él; ebből lett azután a' *kér-eg*, latin *cortex*, német *Gor-k*; angol *cor-k*; dán *kor-ke*; olasz *cor-teccia*. 2) *Kér*, cselekvő ige, am. rogam, petit, precatur, poscit, implorat, stb.

Kés, 1) főnév, am. culter; így a' török nyelvben: *kes-mek*, scindere. (l. Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 15. l.) mandschú nyelven *khuesi* (lásd u. ott. V. k. 119—121. lap).

2) *Kés*-(ik) támadékkal) közép ige; am. moratur, tar-

dat, *commoratur*, *moras trahit*; és pedig különösen *in eundo non pergit*; innen azután: *kés-ér*, *comitatur*.

Kész, társnév, am. *paratus*, *promptus*, *expeditus*, *elaboratus*.

Két, 1) számnév, am. *duo*; 2) főnév, átvitt értelemben am. *dubium*.

Kév, egy a' *kéj* szóval, honnan lett: *kév-án*, ma *ki-ván*, (kéj-van) l. alább; 2) *kév-e*, am. *merges*, *manipulus*, talán: egy *kéz-vé*-tel-ből *ké-ve*, *manipulus*? —

Kéz, főnév, am. *manus*: a' finn-lapp nyelvben *kaesi* (lásd Sajnovics e. k. 112. lap.)

Ki, visszamutató, és kérdő névmás, am. *qui*, *quis*? olly régi, mint a' nyelv; különbözik ettől a' *kü* ige-határozó (l. alább.)

Kiált, (vagy a' köznép' szájában *kált*), pusztá hangot követő gyök; szánszkrit *kal*; görög *καλεω*; latin *calo*; német *gallen*, arab *kála* (79.), heber *kol* (קול) *vox*, (lásd Tud. Gyűjt. 1833. XI. k. 32. l. és az 1825. Tud. Gyűjt. VII. k. 42. lap.)

Kies, l. főlebb *ké* alatt, a' melly a' gyök; honnan: *ké-j-es*, elrontva: *ki-es*.

Kij, egy a' *kév* és *kéj* gyökkel, am. *delicium*, *voluptas*, *oblectamentum*, *lubentia*, 's innen: *kij-van*, vagy a' *j* betűt nyugosztalva: *ki-ván*; *ki-j-es*, vagy *ki-es*; *kij-etlen*, vagy *ki-etlen*, stb. *kéj-es*, *kéj-etlen* helyett.

Kil, *mensura frumenti*; törökül *kile*, arab nyelvben *kila* (80.), heber *kül* (כול), aram *kulo* (81.), *mensura*, *mensuratus est*. Ebből lett tán a' *kilencz* is. 2) *Kil*, pusztá hang, honnan: *kilincs*, *Klinge* von dem natürlichen Schalle: *Klin-gen*; *κλαγγω*, *λινγω*, *clango*, franczia *clenche*, *clinche*; lengyel *klin*, cseh *klicka*, (l. Adelung T. II. p. 1634.); török *Kilid* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 15. lap.)

Kin, (kina), elévült főnév; csak a' köznép' szájában hallható: „köszönöm kináját“, *gratias pro oblato*.

Kir, puszta hang, olyan mint *kor*, honnan: *kir-eg*, *kor-og*.

Kis, l. fölebb *ka* alatt.

Kit, (kita), főnév, am. csomó, kötelék, nyaláb.

Kígy, kiholt gyök, ige, am. serpit, mász; a' honnan *kígyó*, *serpens*.

Kín, főnév, am. planetus, tortura, tormentum, cruciatus; heber *kinah* (קִינָה), l. Calepinus p. 1099.

Kisz, egy a' *kész* gyökkel, honnan: *kisz-t*; 2) valami *kis* hal' neve.

Koákk, a' bőcsőben rivó *kis* gyermeknek hanga; *koax* béka-hang, *coaxure*, olasz *coazzare*.

Kob, puszta hang, innen: *kob-oz*, v. *kobz*, 1) főnév, am. lyra, pandura; 2) ige, am. confiscare; *kob-zás* stb.; *kob-orcz*, am. tob-orcz.

Kocz, puszta hang, honnan: *kocz-og*, *kocz-czant*, stb.

Kocs, helység' neve Komárom vármegyében, a' hol a' hintó föltaláltatott, mellyet elsőben *kocsisze-kérnek*, utóbb *kocsinak* neveztek, és ezt Kresznerics Windisch ungr. Magazin-ra (T. I. p. 15. et T. III. p. 221—253.) hivatkozva állatja. Német *Kutsche*, török *kocsi*.

Kod, tyúkszó, innen: *kod-kod-ákol*, *kod-ács-ol*.

Koh, am. ustrina, ércz, olvasztó kemencze, a' honnan *koh-ol*, *koh-ács-ol* stb. 2) Puszta hang is, ebből: *koh-og*, *koh-han* stb.

Kol, puszta hang, mint *kal*; innen: *kol-om-p-ol*, Klampfen, klempern, klampen.

Koly, 1) helység' neve Bóhar vármegyében (bü, vagy b ő-har, am. sok erdő, har-aszt, hegy, 's — hihetőleg innen vette nevét); 2) am. carpentum, acerra, essedum.

Kom, kiholt gyök; értelme homályos; *melancholia* helyett használhatnók, mert *kom-or*, *melancholicus*, *morosus*, *tetricus*.

Kon, puszta hang, innen: *kon-og*, *kon-d-úl*, *kon-d-ít* stb.

Kony, szinte olyan gyök, mint *kany*, am. *gör-be*, *kajla*, tekervényes; honnan *kony-ít*, am. *görb-ít*, *kanyar-ít* stb.

Kop, 1) puszta hang, honnan *kop-og*, *kop-pan-t*, stb. 2) *Kop* ige, a' melly *ik* támadékkal használta-tik, 's am. *vás-ik*, innen: *kop-asz*, *levásott hajú*; *kop-ár*, *puszta*; *kop-or*, *vásít* stb.

Kor, 1) puszta hang, mellyet az üres *has* ad, innen: *kor-og* a' *has*; 2) *kor*, főnév, am. idő, aetas, tempus, spatium temporis, 's így egyszersmind névmódosító időrag, p. o. tavasz-kor, hatóra-kor, éjfé-lkor, est-kor, stb. Egyéb értelmek elvesztek; a' mely-lyeket származékaiból: *kor-mány*, *kor-om* stb. gyanít-hatni. Ide tartozik a' *korty*, hangnév, am. egy ital, egy hörpöntés; a' torok' zörgésétől, melly ivás közben hallatszik, vétetett.

Kos, főnév, am. aries; a' török nyelvben: *koc*, (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 18. lap.)

Kosz, főnév, am. sordes, scabies; török nyelvben: *kasz-mek*, *scabere*; arab *kosz* (82.), sordes, mocsok, porrigo, ophiasis.

Kot, puszta hang, honnan: *kot-ag*, *kot-lik*, a' mit a' német: *glucken* által jelent; *kot-or*, már a' heber nyelvben: *chotor* (חֹטֵר), stb.

Koty, puszta hang, mint *kity*, *kety*; honnan *koty-og*, *glocit*, *glocitat*, stb.

Kó vagy *kov*, egy a' *kő* vagy *köv* gyökkel, am. lapis igniarius, stb.

Kób, puszta hang, innen: *kób-og*, *vagatur*; *kób-or*, *vagator*; *kóbor-ló*, *kób-oly-og*, stb.

Kócz, főnév, am. *szösz*, csöpü, stupa.

Kócs, 1) helység' neve a' kis kúnságban; 2) kiholt gyök, és egyedül a' *kócs-ag* szóban él, am. ardea garzetta, fehér géim.

Kór, 1) főnév, am. nyavala, betegség, lankadtság; 2) társnév, am. lankadt, nyavalyás, innen: *kór-ság*.

Kót, az ütés' verés' pusztá hanga; innen; *kót-og*, zör-ög, üt, pulsat.

Köb, főnév, am. cub-us; török *kaeb*, (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 18. lap.)

Köd, főnév, am. nebula.

Kög, főnév, am. *Kug-el*; heber *chug* (חג), görög *κύκλος*, latin *cic-lus*.

Köh, hangnév, am. tussis, olyan mint *keh*.

Köd (mások szerint *kögy*), főnév, am. umbiculus, de csak származékában él: *kő-dök*, török *kuduk*, (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 18. lap.)

Kök, kiholt főnév, am. szilva, egyedül származékában él: *kök-ény*, és hihetőleg a' *kek* színétől vette nevét.

Köl, egy a' *kel* gyökkel; honnan *köll*, költ stb. (1. főlebb.)

Köm, kiholt gyök, egyedül származékában él: *köm-ény*, német *Kümmel*; angol *cummim*; dán *kummen*; svéd: *kummin*; lengyel *kmin*; olasz *cumino*; latin *cuminum*; görög *κυμων*, heber *kammon* (כמון), arab *kammon* (83.), aram *kmuno* (84.), stb.

Köny, egy a' *göny* gyökkel; indosthi nyelvben *kunji* (lásd Feszler e. k.); finnlapp *kyne* (lásd Sajnovics e. k. 112. lap.); heber *kín* (קין), (lásd Élet's litteratura, Muzárion IV. k. 328—352. lap.) De honnan lett a' *könyv*? — és *könny-ű*? —

Köp, 1) hangige, am. *pök* spuit, exspuit, lásd erről a' *Czakó*-nál fölhordtakat főlebb. 2) *Köp*, am. izom, zomok; innen *köp-cz-ös*, am. zomokos, vaskos, izmos, husos. 3) *Köp* egy a' *kop* gyökkel; innen *köp-ed*, am. *kop-ad*, fejlík.

Kör, főnév, am. circus, cir-culus, orbis, gör; számtalan neveknek gyöke, és *kar*, *ker*-ré átalváltott, p. o. ker-eng, ker-ék, kar-ima, kar-ika, kör-ül, kör-tő, kör-t stb. (Tud. Gyűjt. 1827. II. köt. 50—53. lap.) Egyez ezzel a' német *Kreis*; lengyel *kres*, latin *cir-cus*; finnapp *kierre*, görög *γῆρ-ος*; heber *kor* (כּוֹר), arab *kar* (85.), aram (86.), stb.

Kösz, kiholt homályos értelmű gyök, egyedül különféle származékaiban él, p. o. kösz-ön, kösz-örű, kösz-vény, stb.

Köt, cselekvő ige, am. ligat, obligat, vincit; bizonyítja régiségét a' heber *chut* (חָטַת), német *Kette*; latin *catena*; ebből lett a' *köt-ény*, *χίτων*, heber *ketonet* (כֶּתֶנֶת), lengyel *kitel*; német *Kittel*; küt-től, stb.

Köz, 1) főnév, am. medium; már Constantinus Porphirogenitánál: *Atelkuzu*, etel-köze (viz-köze) így magyarázza Kállay (Tudománytár V.k.171. l.) Így fordítja Horvát István *Mesopotamia* nevet: *atel-köze*, és ezt véli a' magyarok' hajdani lakhelyének. 2) *Köz* egyszerűs mind *ik* által támogatva, és a' hangrend szerint *koz-ik*, *kez-ik*, *köz-ik*-re változva, társas igealkotó rag, és a' *Köz* főnév' értelmét a' gyökbe hiven beoltja, p. o. barát-koz-ik; üt-köz-ik; azaz, a' barát és *üt* több személylyel *köz-ik*, köz-ös léssen.

Köv, kiholt homályos értelmű gyök, származékából: *köv-ér*, kitetszik, hogy annyit tehetett hajdan, mint *köpecz*, izom, tag; honnan: *köpecz-ös*, iz-mos, tagos, husos; *kövér*, vagy *zsir*, zsir-os, stb. 2) *Köv* annyit is tehetett, mint küldés, honnan: *köv-et*, legatus, és sequitur. 3) *Kő* vagy *köv*, am. lapis, lapillus, lithos.

Kuh, pusztá hang, honnan: *kuk-og*, róka módra szól.

Kuk, 1) pusztá hang, honnan: *kuk-kuk*, *kuk-orkol*; 2) kiholt gyök, egyedül származékaiban él: *kuk-ucs-ál*, *kuk-kan* stb.

Kul, vagy *kull*, puszta hang, honnan: *kull-og*, stb.

Kun, 1) nemzet' neve; 2) ige, *kun-ik* a' bujós-játékban egy *kunik* a' másik bujik.

Kup, főnév 1) am. pohár, *Becher*, *scyphus*, 's így számos nyelvekben föltaláltatik, um: olasz *coppa*, franczia *coupe*, Hesychiusnál görög *κυββα*, wallisi *cup*, arab *kub* (87), aram *kubo* (88), perzsa *kub*, vagy *kobba*. Ide tartozik a' magyar *kob-ak* is és török *kopa* (89.), sőt Adelung (T. II. 1713. lap.) a' latin *cav-us*, *cap-ut* szókat is ehhez hasonlítja. 2) *Kup* am. *csúcs*, *cupula*, *Girbel*. Így ismét Adelung (T. II. 1715. lap.) a' következőkhöz hasonlítja: franczia *gab-le*, német *Gib-fel*, woran der Aetna bey den Sicilianern nach *Mont - Gibelo* heisst, und auch *Gib-raltar* Mohrisch *Geb-el Tarif* seinen Nahmen hat. Arabisch *gib-el* heisst Hügel, Hebr. (גִּבְעָה und גִּבְעָה), ein Hügel, arab (90.) Franz *coup-eau*, im gemeinen Leben *kuppe*, *koppe*; nem átvitt értelem-e a' *cap-ut*-ból, *Kopf*, olasz *capo*? mert a' fő, *la tête* (tető), testünknek *kup-ja*, *pup-ja*, *csucs-a*, legmagosabb része, (lásd Adelung T. II. 678.) sőt a' görög nyelvben is κεφαλη.

Kur, puszta hang; innen *kur-og*, vagy *kurr-og*, *kur-uty-ol*, stb.

Kus, elcsendesítő hang, honnan: *kus-ol*.

Kusz, közép ige, *ik* támadékkal, am. *repi*t, *serpi*t, *csusz*, mász.

Kuty, főnév, am. eb, kölyök.

Kut, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, um. *kut-at*, am. keres, fürkész stb.

Kút, főnév, am. fons, puteus; török nyelvben *kuj-u*, (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. köt. 18. lap.)

Kü, (mások szerint *ki* vagy *kiv*), *küv*, igehatározó, am. extra, foris, foras, exterum, stb. ennek igen számos származékai vagynak, um: *kül*, *kün*, *küld*, *kü-szöb* stb. Jól veszi észre Guzmics, (Tudománytár'

V. köt. 14. lap.) hogy a' *kü* helyhatározó igen is különbözik a' *ki* visszamutató névmástól.

Küsz, vagy *küz* főnév, am. *lucta*, harcz, csata, vetélkedés, *víjás*, víta, stb. de így elholt, 's egyedül származékaiban él: *küz-dik*, *küsz-köd-ik* stb.

L.

El, tizenegyedik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében eszközül a' nyelv szolgál; azért nyelv-betűnek is mondatik. *El* önállólág is él; am. principium (lásd fölebb az *e* betű alatt.) Egyébiránt semmi különösséggel a' nyelvben nem bír. Tulajdonképen *le*-nek kellene mondani.

Laf, eb-nyalási pusztá hang, vagy rongyos ruhában járónak hanga; honnan: *laf-og*, *laf-ol* stb.

Lagy (lágy), társnév, am. tepidus, mollis, indulgens: puha, engedelkeny, sem hideg sem meleg; szinte olyan hangnév, mint: *loty*, *poty* stb.

Lajh (lajha), társnév, am. tunya, fáradt, rest, tehetetlen; föltaláltatik a' heber nyelvben is: *lahah* (לָהָה), defatigatus est, deses, iners est; a' mi régiségét bizonyítja, atyafiságos vele a' *lomha*.

Lak, főnév, am. ház, *hajlék*, habitaculum, domicilium; 2) közép ige, *ik* támadékkal, am. habitat, degit, incolit; 3) *lak-ik*, am. eszik, 's így egyez vele a' latin *lingo*; német *lech-en*; görög *λειχω*; francia *licher*; olasz *leccare*; heber *lak* (לָק), l. Calepinus p. 814. 4) Kiholt gyök, egyedül származékaiban él; um. *lak-at*, francia *locquet*; de föltaláltatik a' gyök is a' finnlapp nyelvben: *lok*, am. *sera* (lásd Sajnovics c. k. 75. lap.)

Lam, főnév, am. víz, sár, locs, mocs, pocs; innen lett: *lam-ogy*, egybehuzva: *langy* stb.

Lan, kiholt; értelme tulajdonképen homályos, egyedül származékaiban él; úm. *lan-ka*, am. fáradt, languidus; nem lett-e a' latin *lan-gueo* igéből? —

Lant, hangnév; am. *dal*, ének; innen több nyelvekkel is közös, úm. német *lallen*, *linden*, *lant*; latin *laus*, *lallare*; arab *alaud*; svéd *lulla*; angol *lull*; heber *olal* (ללל), görög *λαλεω*, *λαλαγω*, loquor, cano. (lásd Schrevel e. k. 528. lap. 's Adelung T. II. p. 1852.)

Lany, kiholt főnév; am. *lam*, víz; azután *lajhaság*, lomhaság; a' 'mint származékai: lany-ha, lany-ház stb. mutatják.

Lap, főnév, am. *sik*, és a' könyvben: pagina; de hajdan más értelemmel is birt; mint a' *lap-pan*, *lap-og* stb. származékokból gyaníthatni.

Las, puszta hang, honnan *las-ú* (lass-ú), *lus-ta* stb. finnlapp *liesso* (lásd Sajnovics e. köt. 75. lap.) német *leise*; svéd *lisa*; francia *loisir*; angol *leisure* „Es ist ohne Zweifel (úgymond Adelung T. III. pag. 168.) eine Nachahmung des Schalles leiser Gang, *las-ú lépés*; leise Stimme, *lasú hang*.“

Laty, hangnév, olyan mint: loty, poty, mocs, stb. de csak származékaiban: *laty-ak*, *laty-ak-os*, stb. használtatik.

Lá, élő tiszta gyök, am. en, ecce, vide; innen lett a' *lút* ige, görög *λαω* vagy *λω*; a' szász nyelvben *laten*, góth és angolszász *whitan*; sőt Adelung T. I. pag. 354. a' latin *vultus-t* is ezzel egynek állatja, az *Antlitz* szó alatt.

Láb, főnév, am. *pes*, *Fuss*, pus.

Lád, főnév; él 1) mint több helység' neve; 2) *láda*, am. arca, cista, armarium, gazophilaceum.

Láng, főnév, 1) am. *lob*, flamma, 's a' hangot követi, mint lob; 2) *láng* a' lisztben az, a' mi legfejébb, és a' lisztnek jova.

Lány, vagy *leány*, személyes főnév; am. nő gyermek, puella; de különbözik ettől az orosz-*lány*; a' hol orosz lett az *or* puszta hangból (l. alább), *lány* pedig egy a' görög *λῶν*, franczia *lion*, latin *leo*, német *Löwe*, heber *lebi* (לֵבִי), a' mit Adelung T.

III. pag. 267. a' puszta hangtól kölcsönözöttnek tart; angol *lowe*, dán *love*, cseh *lew* stb. szovakkal.

Láp, főnév, am. pelyva, szalma, széna, töredék, mellyet az árvíz hordani szokott; azután tó, tócsa, és így nincs-e a' *lap*-ból alkotva? —

Láz, főnév, am. zürzavar, zendülés, tumultus, motus populi; hangnév, és mivel a' hideglelésben az embernek minden erei szinte megrendülnek, föltámadnak, lázadnak; innen a' mai írók a' hideglelést *láz*nak nevezték.

Le, 1) puszta hang, olyan mint *ih*; honnan lett: *le-el* (lehel), egybe huzva: *lél*, azután *lél-ek*; 2) *le* térszen már elkezdett, de tovább is menő, 's nevekedő, jobban jobban tökéletesedő lételt, *fit*, 's így ige, és igehatározó; a' magyarok tudniillik a' legszükségesebb cselekedeteket, mellyeknek legelőször kelle nevet adni, legrégibb egyszerűségekben igen rövid, és egyszerű hangokkal tették ki, p. o. *te*, *facit*; *le*, *existit*; *me*, *it*; *e*, *edit*; *i*, *bibit*; *vi*, *pugnat*; *lő*, *sző*, *nő*, *tő*, *fő*, *ró* stb.

Leb, hangnév, egy értelmű a' *lob* névvel; ebből lett: *leb-eg*, *leb-ben*, *leb-ke* stb.

Lecs, puszta hangnév, mint *locs*, *pocs*; honnan: *lecs-eg*, *lecs-csen* stb.

Lef, szinte olyan puszta hang, mint *laf*; innen: *lef-eg*, *lef-fen*, stb.

Leg, kiholt főnév; hajdan annyit tett, mint: bőség, sokaság, sereg, 's így él ma is az arab nyelvben: *log* (91.), *ingens agmen*, *ingens copia*, *ubertas*, *ingens multitudo*. Ma nálunk, ha valamely dolognak

minden egyéb tárgy fölötti jelességét, vagy fogyatkozását akarjuk kimutatni, a' kitüntető ragú név elejbe tétetvén, a' latin superlativust körül-írva jelentti p. o. *legszebb, legjobb* stb.; 2) hajdan más értelme is volt, de a' melly elveszett, és egyedül származékaiból gyanítható, ú m. *leg-el, leg-ény* stb.

Leh, hangnév, olyan mint: *ih*, *suspirium*, *anhelatio*, *respirium*; honnan: *leh-el*, *leh-ő*, *an-hel-us* stb.

Lek, pusztá hang, mint *leb*; honnan *lek-eg* a' viz' színét elborító fű, midőn szél által háborgattatik.

Len, 1) pusztá hang, honnan: *len-eg* (*len-g* a' szél), *len-ge*, *len-ke*, *len-dít* stb.; 2) *len*, fosztó vagy tagadó rag; melly *at*, *et* ragú főnevekből tagadó értelmű társneveket alkot, és *lun*, *len-re* a' hangrend szerint változik. Erről az 1828. Tud. Gyűjt. II. k. 59. l. így ír Vörösmarty: „Kalmár György' Prodomusában olvastam, hogy *len* arabúl (és valóban úgy vagy), am. nálunk *nem*; sokan *hanem* helyett ma is *halem*-et mondanak, 's úgy hiszem ezen *len* áll tagadólag mellékneveinkben“; 3) *len*, főnév, am. *Lein*, *linum*; angol *line*; olasz *lino*; görög *λινον*; wend, lengyel, 's tót *len*. Kérdés: mellyik nemzetnek tulajdona? —

Lep, cselekvő ige; am. *föd*, valakire, vagy valamire rá rohan, operit, obruit, obtegit; származékaiból *le-peg*, *lep-pen*, a' nyelv' hasonlósága szerint ítélve,] hihetőleg a' pusztá hangot követi; régisége már annyiból is bizonyos; mert *lepedő* származéka él már az arab *labeled* (92.) szóban; am. *pratum*, *filtrum*, *torale*, *linteramen* (*linum-tegumen*).

Les, 1) főnév, am. *sut sessa*, *insidiae*, *Lausch*; 2) cselekvő ige; am. *praestolatur*, *insidiosae expectat*, *insidiatur*, *lausch-en*.

Lety, pusztá hang, mint: *lity*, *loty*; honnan: *lety-eg*, am. mizeg, mozog.

Lé vagy *lev*, főnév, am. *nedű*, *succus*, *liquor*, *iusculum*, *aër*; valamint a' német *Luft* szót *Adelung*

T. III. pag. 274. úgy mi is a' *lé* vagy *lev* nevet a' pusztá hangtól kölcsönözöttnek tartjuk, a' mit *lev-eg*, *lev-él* stb. származékai is bizonyítanak.

Légy, főnév, am. apró nyári bogár, melly a' reszketet, és lomha szunnyadozókat fölébreszti, alkalmatlankodása által sarkalja.

Léh, olyan mint *laj*, vagy *laz*; am. hitványság, rozszda, egy a' *loh*, vagy *doh* szóval.

Lék, egy a' *lik*, *lyuk* szóval (l. alább.)

Lép, 1) cselekvő ige, am. jár, megyen, graditur; 2) főnév, a' bélnek egyik része, splen, lien; 3) *lép* am. enyű, madár-lép; így megvagyon a' lengyelek-nél: *liep*; 4) *lép*, am. sonkoly, honnan mondatik: *lép-es méz*, vagy lempes méz, am. sonkolyban lévő méz.

Lézz, pusztá hang, a' honnan: *lézz-eg*, oberrat, fluitat.

Lib, pusztá hangnév, olyan mint *zsib*; honnan *lib-a*, lib-eg, stb.

Lif, pusztá hang, mint *laf*, *lef*; honnan *lif-eg*. stb.

Lih, hangnév, am. *leh*, honnan: *lih-eg* stb.

Lik, l. alább *lyuk*.

Lip, egy a' *lép* igével, mind a' kettő atyafiságos a' *láb*, pes, szóval.

Lity, hangnév, am. *lety*, *loty*, honnan: *lity-eg*, stb.

Lob, 1) hangnév, am. *láng*, flamma; honnan: lob-og, lob-ban stb.; 2) hangige, am. *dob*, iacit, iactat, iaculatur.

Locs, hangnév; am. mocs, pocs, tó, sár, víz, lam, lucs, *Lusche* (lásd Adelung T. III. p. 286.); ebből locs-og, locs-csan, stb.

Loh, olyan mint *doh*, főnév, am. flauedo, detumescentia; hangnév, ebből lett: loh-ad, loh-og stb.

Lom, főnév, am. ág, gally, falevél, azután a' fának ágaira fagyott dér; innen: lom-b, *Laube*.

Lop, cselekvő ige; am. tolvajkodik, csen; tótoknál *laup*, hihetőleg tőlünk kölcsönözve.

Los, hangnév, egy a' *locs*-csal, am. víz, folyó.

Loty, folyó anyagnak hanga, mellyet ad, midőn valamivel zavartatik, vagy valahol esése van; honnan *loty-og*, *loty-tyan*, stb.

Lo, 1) puszta hang; innen: *lo-og*, *ló-g*, *ló-bál*, *ló-dít*, stb. 2) *Ló*, főnév, am. equus, caballus; tatár *Ló*, *lú*, (lásd Feszler e. k. T. I. in fine); innen lett a' *ló-t*, am. fut, szalad, mert ez a' lónak tulajdonsága.

Lő, (l. főlebb *le*) mert kétfélén jó elő szinte, mint *fő* és *fe*; honnan *lő-l*, *le-l*, mint *föl*, *fe-l* stb.

Lök, cselekvő hangige, am. taszít, üt, dob, döf.

Löty, puszta hang, mint: *lity*, *lety*, *loty*; innen: *löty-ög* stb.

Lő, cselekvő ige, am. *nyilax*, sagittat, iaculatur.

Lucs, hangnév, am. locs, pocs, mocs, sár, víz.

Lus, szinte az, a' mi *los*, locs, lucs, és átvitt értelemben a' rágalmazóról is használtatik: *lus-kos*, vagy *lucs-kos*, vagy *lus-tos* szájú, nyelvű, stb.

Luk, l. alább. *Lyuk*.

Lúd, főnév, am. anser.

Lük, cselekvő hangige, mindenképen atyafi a' *lők* igéhez (l. főlebb.)

Ly.

Ely, tizenkettődik mássalhangzó nyelvünkben, gyengébben hangzik mint az *el*, és mivel kiejtésében fő eszközül ínyünk szolgál, azért ínybetűnek is mondatik. *Ely* önállólag nem divatozik; de mint szóalkotó rag *él*, 's így az *olynak* barátja (l. alább).

Lyuk, főnév, am. foramen, fovea; finnapp *luko*, német *Loch*, wend *lukna*; Adelung a' latin *loc-us*, *locum*, *lac-uná-t* is atyafiasítja vele.

M.

Em, tizenharmadik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében ajkunk főeszközül szolgál, azért *ajk*-betűnek is mondatik. Önállólag is él; am. *szop*, (lásd fölebb *e* betű alatt.) Különös tulajdonsága, hogy valahányszor *t* nyelvbetűvel egybe jő, mind annyiszor a' *te* betűvel hasonhangú *n* nyelvbetűvé változik, p. o. rom, ron-t; bom, bon-t; döm, dön-t; öm, ön-t; szám, szán-t; hám, hán-t; om, on-t stb.

Mu, főnév, am. hodierna dies, hodie.

Macz, főnév, am. kis csikó, 's egyszersmind kecsegtető szó; lovaknak szokták mondani; átvitt értelemben am. kedves, édes, szeretett, innen: *maczám*, *tubiczám* stb.

Mad, kiholt gyök, csupán némi helységek' neveiben, és származékaiban él, p. o. mad-ács-ka, mad-ár, stb.

Mag, főnév, tulajdonképen am. *bél*, *szem*, *medulla*, *nucleus*, 's így él a' keleti nyelvekben is; úm. heber *moach* (מֵאֵךְ), aram *much* (93.), arab *mog* (94.).

2) Nyelvünkben visszatérő névmás gyanánt is szolgál, mert ilyen nélkül tulajdonképen egyéb keletiekkel szükölködünk; valamint tehát azok, különösen a' heberék *nephes* (lélek), az arabok *dzát* (initium, pectus, essentia) szókat, úgy mi a' *mag* szót használjuk megtoldva személy-ragokkal: mag-am, mag-ad, mag-a, stb. A' *maghoz* a' *v* betűt *magv* egyedül a' szokás csatolta azon tekintetből, hogy mag-am, és mag-v-am, stb. között különbséget tegyen. Említést méltó itt a' *Magazinum*, vagy mint jobban írják mások, *maghazinum* szóról tenni; ez majd nem minden európai, és az arab nyelvben is meg találtatik; de ki fog arról kételkedni, hogy valóságosan, a' *mag* és *ház*ból állott össze: *magház*? —

Maj, kiholt gyök, egyedül származékaiban divatozik; értelme tulajdonképen homályos, innen: *maj*-

om, törökül *maj-mum* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 19. lap.); innen: *maj-oz*, *maj-z-ol*, am. majom' módjára rágicskál.

Mak, puszta hang; innen: *mak-og*, am. sirva dunog, görög *μακειν*, vociferatur; 2) *mak* vagy *makk*, tölgyfának gyümölcse, glans.

Mal, kiholt gyöke a' *mal-om-nak*; kérdés alatt van, valljon tiszta magyar gyök-e? annyi bizonyos, hogy minden europai nyelvben föltaláltatik; így a' német *Mühle*; svéd *mölla*; szász *möle*; dán *molle*; izlandiai *mylna*; francia *meule*, *moulin*; cseh *mleyn*; orosz *melue*; finnapp *mylly*; lengyel *mlyw*; bretagni *meal*; wallisi *melin*, *milin*; latin *mola*; görög *μυλη*, és *μυλος*; némellyek *mylas* nevű göröggtől származtatják; de már a' heber nyelvben előző: *mal* (מל), am. *molere*, *demoliri*, *örteni*; így Adelung T. III. p. 599. Én azomban e' szónak tiszta magyar eredetéről annyiból kételkedem, mert nálunk *molere*: *ör-teni* és nem *malni*.

Mar, 1) cselekvő ige; am. *harap*, mordet; a' természeti hangát a' cselekedetnek követi. 2) *Mar* főnév, am. *armus*, *armi gibbus*; így él a' görögöknél is *μαρη* (lásd Schrewel e. k. 551. lap.) de nálunk közszokásban csupán származéka: *mar-ok* találtatik. Végre más különféle értelmét a' gyöknek származékaiból inkább gyaníthatni, mint leírhatni, ilyenek: *mar-ad*, *mar-ha*, stb.

Masz, szinte olly hangnév, mint *mocs*; innen *masz-at*, *masz-at-ag* stb.

Máj, főnév, am. *hepar*; hasonlatosak vele a' francia *le'mon*; olasz *milza*; német *Milz*; svéd *mjelit* stb.

Mák, puszta hanga a' nyúlnak, mellyet ad, midőn ebfog-fájást érez; innen: *mák-og*; 2) főnév am. *papaver*, görög *μηκον* és *μακων*; lengyel *mák*; (lásd Calépinus 1020. lap.) Így tehát kérdés: mellyik nemzet' tulajdona? — feleljenek a' történeti könyvek.

Mál, főnév, am. *has*, a' testnek melyalatti része; 2) több helység' neve.

Mám, pusztá hang, honnan: *mám-og*, am. nyög, magában dunnog.

Már, igehatározó, am. *iam*; hajdan más értelme is lehetett, honnan: *már-t*, *márv-ány*; perzsa *marah*; latin *marmor* stb.

Más, társnév, am. *alter*, *alius*.

Mász, cselekvő ige, am. *repiť*, *serpit*.

Máv, vagy *mań*, macskaszó, innen *máv-og*, am. mi-og, leucat.

Me, tiszta magyar gyök, am. *me-at*, *it*, *vadit*; innen tehető ige: *me-het*, mint le-het, — eh-et-ik, — i-hat-ik stb. innen: *me-en*, *mé-n*, *me-gy-en*, arab *maghan* (95.). Innen lett: *me-gye*, főnév, am. *limes* stb.

Med, kiholt gyök, 's egy a' *ned-del*; innen Vörösmarty a' *med-er-t*, *nedből* származtatá; 2) kis *Med* folyóvíz Erdélyben a' székelyeknél. Ide tartozik a' görög *μηδαμ*, latin *mad-eo*.

Meg, igehatározó, am. *et*, simul, una, per, post; arab *magh* (96.).

Mek, kecskeszó, honnan: *mek-eg*, *meck-ern*, oder *mächzen*; — görög *μνκ-ασθη*, *μνκ-αω*, *mug-ío*, (lásd Schrevel, e. k. 582. lap.)

Mel, kiholt gyök; hajdan annyit tehetett, mint: *hévség*, calor; a' mi származékaiból: *mel-eg*, calidus; *mel-ed*, *mel-eszt*, stb. kiviláglik.

Mely (mások szerint *mell*, *melj*), am. *pectus*; innen lett a' *mell-ém*, *mell-éd*, *mell-éje*, ad *pectus*, vel *latus meum*, *tuum*, *suum*. Nem tartozik ide a' visszamutató: *melly*, vagy *mely*, mert ez *mi* és *oly*-ból állott össze. *Mely*, *pectus*, föltaláltatik a' finnlapp nyelvben is: *miely* (lásd Sajnovics e. k. 61. lap.)

Meny, 1) am. *aether*, *coelum*, finnlapp *muenje*, (lásd Feszler e. k. T. I. in fine). 2) *Meny*, *nurus*,

sponsa. Itt ismét a' szokás *mennyet* ír a' *coelum* —, *meny-et*, a' *nurus*' jelentésére.

Mer, cselekvő ige, am. *audet*, bátorkodik; azután *haurit*; eredeti értelme származékaiban különféleképen módosúl.

Mes-e, főnév, am. *fabula*, aenigma; heber nyelvben *má-súl* (משל), am. nálunk *mesél*.

Mesz, kiholt főnév, am. *procul*, *longe*, származékaiban: *mesz-sze*, *mesz-sze-ség*, stb. divatozik; 2) *mesz* vagy *mész*, főnév, am. *fejéritő*, *calx*, *caementum*.

Met, cselekvő ige, am. *arat*, *met-it*, *vág*; már sz. Margit' életében előfordúl. Adelung (T. III. p. 491.) arab *maza*; olasz *maxzare*; latin *metere*; német *metzker* szókkal hasonlítja; innen lett: *met-sz*, *met-él* stb.

Mev, pusztá hanga a' nevetőnek, honnan: *mev-et* am. *nev-et*.

Mez, főnév, am. *takaró ruha*, *patyolat*; *velum*, *velamen*, *tegmen*, *operimentum*, a' mi leginkább *meztelen*, am. *nudus*, származékából kitündöklék. *Mező*, am. *rus*, *campus*; finn-lapp nyelvben *mecze* (lásd Sajnovics e. k. 72. lap.)

Mécs, főnév, am. *ellyphnium*, franczia nyelvben: la *mèche* (*mesch*), d' une lampe, où chandelle; der Dachter in einem Licht.

Méh, főnév, am. *apis*, és innen származhatott a' *mé-z* is, latin *me-l*, német *Meth*, angol *mead*, cseh *medu*; tót *med*; finn-lapp és eszth *messi*; görög *μελε* (lásd Adelung T. III. p. 450.). 2) *Méh*, am. *uterus*, *matrix*.

Mél, kiholt gyök, csupán származékai divatoznak; úm. *mél-tó*, részesülője a' kiholt igének *mélt*, am. *mélt-at*, stb.

Mély, társnév, régi gyök; am. *profundus*, *altus*; hajdan a' német nyelvben *Muhl* (der Tiefe) is meg-

volt, de ma már ott nem használtatik (lásd Adelung T. III. p. 314. Nro. 5.)

Mén, főnév, am. equus, admissarius; már Béla' névtelen jegyzője emlékezik róla cap. XIX. Külömbözik ettől a' *me-en*, vagy *mé-u* ige (l. fölebb.)

Mér, cselekvő ige, am. metitur, mensurat; finn-lapp *mére* (lásd Sajnovics e. k. 68. lap.), görög *μετρω*, divido, metiendo distribuo, heber (מִדָּ), *mar* (lásd Adelung T. III. 391. lap.); *Mér-eg*, *mér-igy*, vagy *mír-igy* magyar gyökök e? —

Mét, halász háló' neme; *mét-ely* honnan jött? —

Mi, 1) személyes névmás a' többesben, am. *nos*, 's itt az *i* többes, melly a' személyragos nevekben előfordul; 2) *mi* visszamutató, és kérdő névmás, am. qui, quid, quod, quam; megvagyon a' keleti nyelvekben is: heber *mah* (מַה), aram *mo* (97.), arab *ma* (98.); 3) *mi*, macska szó; honnan: *mi-og*, am. nyávog stb. Ide tartozik mint származék a' *mi-nd*, minden, stb. a' *mi*, (nos) névmásból. Ide tartozik a' *mimel*: imitatur, majmol; ha csak nincs a' görög *μιμουμαι* igéből kölcsönözve.

Mocz, pusztá hang, am. *mutus*, mutitus; innen *mocz-czan*, mutit; e' hangot így nyomozza több nyelv, p. o. latin *mutio*, *mussito*; görög *μύω*; *musso*; angol *tomutter*; a' németnél *gibtzen*.

Mocs, főnév, am. locs, pocs; a' hangot követi.

Mogy, főnév, am. *bogy*, bacca.

Moh, főnév, am. muscus, lanugo; *Mooss*, lengyel *mech*.

Mok, pusztá hang; honnan: *mok-og*, mutit, mus-sat, mussitat.

Mond, ennek valódi gyöke a' franczia *le mot*, am. vox, verbum, szó, ige; 's így tán a' *mo-cz*, *mo-k*-ban is *mo* a' gyök, egyébiránt a' lengyeleknél is *mo-wie*, am. dico. (lásd Calepinus' szótárát.)

Moly, főnév, am. tineá, blatta; lengyel *mol*; kérdés kinek tulajdona? —

Mony, főnév, am. mentula, verpa, veretrum, item ovum; finn-lapp nyelvben: *muna* (lásd Sajnovics e. k. 113. lap.)

Mor, 1) főnév, am. a' ló' háta, és nyaka közt kiálló domboeska; 2) pusztá hang, honnan: mor-og, mor-ran, mor-d-ány; görög *μορμουω*; és *μυρμουξεω*; német *murmeln.* stb.

Mos, cselekvő hangige, am. luit, abluit, lavat.

Mot, pusztá hang, am. motus, honnan: mot-ol, mot-oz, stb.

Moty, pusztá hang, mint *mot*; innen moty-og. stb.

Moz, pusztá hang, honnan: moz-og, moz-dúl, mozdít stb.

Mór, főnév, am. fal, *Mauer*, azután, later crudus, non exustus; és helység' neve is Fejér vármegyében.

Mű, vagy *mű*, *műv*, *miv*, főnév, am. opus, labor, opera.

Muk, pusztá hang, innen: muk-og, mutit, mussitat, muk-kan, mussitatio est.

Mut, kiholt gyök, értelve tulajdonképen homályos, egyedül származékaiban él, p. o. mutat, mutogat, stb.

Múl, közép ige, *ik* támadékkal divik, am. transit, labitur, praeterit, evanescit.

N.

En, tizennegyedik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében leginkább a' nyelv szolgál fő eszközzül, azért nyelvbetűnek is mondatik. Tulajdon hanga szerint önállólag nem él, de divatozik mint többes rag, az aram nyelvben mindenütt, nálunk egyedül a' számnevekben, p. o. kett-en, hárm-an, négy-en stb.

(lásd Joan. Nagy, Gramm. in Parall. §. 6. pag. 18.). Különös tulajdonsága továbbá az, hogy, ha *be* ajbetű mellé szövetkezik, *em* betűvé változik, p. o. azon-ban (azon-ban), külöm-ben (külön-ben), külömbőség stb.

Nagy, társnév, am. magnus, grandis, ingens, vastus, ebből lehetett a' Nagy-ur, nad-ur, nád-or; mert *ur*, *or*, hajdan nem csak országot, hanem királyt is jelentett; *nádor* azomban mai alakában is él, a' keleti nyelvekben, úm. heber *nedar* (נדר), arab *náder* (99.), vir illustis, vir singularis, inclytus, incomparabilis; 's így álmódolni látszanak inkább, mint valót mondani, kik e' szót a' tótoktól kölcsönözöttnek állatják.

Nap, főnév, am. sol, Titan, Phoebus, dies; Nebo, Nabo, Nabokodonosorból akarja magyarázni Szabó József (lásd Tud. Gyűjt. 1823. VII. k. 41. lap.) 2) *Nap*, am. socrus; finnlapp nyelvben: *noppi* (lásd Sajnovics e. k. 113. lap.) Nem állott-e össze a' nő és ip-ból? —

Nád, főnév, am. arundo, canna, calamus.

Nál, kiholt főnév, értelme tulajdonképen homályos, csupán mint névmódosító veszteglő rag él; hogy hajdan főnév vala, kitetszik abból, mert a' személyragokat fölveszi, úm. nál-om—ad—a stb. Mint veszteglő rag a' hangrend után *nél*-re is átváltozik, p. o. Pálnál, Péter-nél szebb és jobb viseletű János.

Nász, főnév, am. lakodalom; úgy látszik a' nőből lett, 's így alig tiszta gyök.

Ne, indulatszó, am. en! 2) tagadó szócska, és tiltó, ebből lett: *nem*, *non*, *nein*, szvéd *nei*; lengyel *ni*, *nie*, franczia *non*, *nier*; perzsa *ner*, görög *νη*, angol *nay* stb. (lásd Adelung T. III. p. 767.)

Ned, főnév; ma *nedv* vagy *nedű*. Több nyelvekkel egybe hasonlítva adja ezt elő Adelung T. III. p. 741. „*Nass* im Nieders. mit der gewöhnlichen Ver-

tauschung des Zischlautes: *natt*, *nat*, welches mit den Griechischen *ναις*, *ναι-ει*, *ναιν*, Feuchtigkeit, fließen, genau verwendet ist Latin. *neo*, *nao*, *nato*. Megvagyon, a' keleti nyelvekben is: heber *nidda* (נדדה), arab *nadja* (100.). Vörösmarty a' *med* gyököt is ezzel egynek véli, 's így egyez a' latin *mudeo*, honnan: *meder*.

Nek, Révai szerint önálló főnév volt hajdan, 's *viszonyt*, *ellent*, *írányt* jelentett; Horvát István pedig a' régi magyar nyelv' egyik dialectusa szerint, úgy-mond, dativust formált; — Béla király' névtelen jegyzője is magyarosan írja: „ibi etiam dux dedit Bungerec, Patri Borsu terram magnam“; azért olvashatni a' bolvai hallottas beszédben: halálnec, puculnec, muganec, stb. (lásd Tud. Gyűjt. 1819. XI. k. 94. lap.) Ma is azomban megvan egy olyan tulajdonsága, a' miből kitetszik, hogy önálló főnév volt, mert t. i. a' birtokos személyragokat fölveszi, p. o. *nek-em*, *ed*, *i* stb. Többire nyelvünkben 1) névmódosító rag, a' melly által valakinek valami tulajdonítatik, p. o. Jakabnak, Péternek stb. 2) Szóalkotó rag, és hivatalt, tisztséget, jelentő személyes főnéveket alkot, úm. pohárnok, fegyvernök, udvarnok, titoknok, álnok, stb. Igaz ugyan, hogy a' *ka* betű nyelvünkben számtalanszor előbukván, néha keményíti, 's kellemetleníti a' mondást: de ez még nem elég ok a' *nek* szóalkotó rag' kiküszöbölésére, ámbár némellyek illyet ohajtának (lásd 1835. évi 103—104. számú Társalkodót.)

Nem, főnév, am. genus, progenies; ha valaki illy gyököt még tisztának nem tartana, a' *nő* és *emből* összetettnek kellene e' szót vélnie; de egyszerűbb a' *nem*, hogysen tovább lefosztani szükséges volna. Más a' *neből* lett tagadó szócska: *nem* (lásd fölebb.)

Nesz, hangnév, am. lárma, zaj, hír.

Nev, pusztá hang, olyan mint *mev* (lásd fölebb), innen: *nev-et* stb.

Né, önállólág kiholt, megfelel a' latin *ali* szinte származékaiban élő szónak, p. o. *né-ki* ali-quis; *né-la*, ali-quando; *né-kol*, ali-cubi.

Négy, számnév, am. quatuor.

Nén, főnév, am. soror maior natu; egyez vele a' görög *νανη*, a' mandschú nyelvben: *non* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. V. k. 119—121. lap.)

Nép, főnév, am. plebs, populus.

Név, am. nomen; e' szónak tagadhatatlan gyök-betűje az *n*; mert majd nem minden nyelvben ilyen találatik. Halljuk róla Adelungot „*Name*, in Nieders. *Name*, in Angels. *noma*: *nama*; im Engl. *Name*, in Schwed. *namu*, im Finnland. *nimi*; im Irländ. *Nimb*; im Wallach. *Neme*; im Albanisch. *Nam*; so gar im Pers. *Nam* und im Malabarischen *Naman*, im Kraimerischen *imi*, im Dän. *Nave* (nave), im Lat. *nomen*, im Hebr: *na-am* (נאם), nominare, szólítani, szólani (T. III. p. 721—722.) A' ki ezeket nyelvtudományi szemmel vizsgálja, a' *név* szónak régiségét, és eredetiségét kétségbe nem hozhatja.

Nez, cselekvő ige, am. tekint, szemel, lát: videt, spectat, aspicit, intuetur.

Ni, indulatszó, am. *en* ecce! kettőztetve is mondatik: *nini*, vide-sis, 's nem ez-e a' gyöke a' *né-z* (ni-ez) igének, mint a' *lát*-nak *lá?* — 2) *ni*, igemódosító rag, a' határozatlan módnak bélyege, a' melyről Révai idézett munkájában bővebben értekezik, (lásd 784—791. lap.)

No, indulati ösztönző szócska, am. age, agetis, agedum, age, licet; ezzel egynek tartja Révai a' *na*, *ne* igemódosító, 's az ohajtó módnak bélyeges ragát, föltalálta a' finnapp, 's eszth. nyelvben is *non*; a' mi önállólág főnév, am. tanács, szándék; származékaiban pedig: akarást, törekvést, igyekezetet jelent.

Nő, főnév, am. uxor, femina, mulier, nupta; általváltozva *né*, a' férjfiak' hivatali, vagy tisztí közneveikhez fűgedvén, azoknak hitveseiket jelenti, p. o. szabó-né, ötvös-né, puskás-né, stb. Származékai *nő-s*, *nő-sz*, stb. Görög nyelvben *υοος*, am. sponsa; 2) *Nő*, közép ige, am. crescit, adolescit, így a' keleti nyelvekben is megvagyón: heber *נוו* (נור), arab *na-ba* (101.), sőt a' latin *nu-trio*, német *näh-ren* is egy vele. Innen: növ-el, nev-el; növ-ekedik, nev-ekedik stb.

Ny.

Eny, tizenötödik mássalhangzó nyelvünkben, 's mivel kiejtésében főszközől inyünk szolgál, azért inybetűnek is mondatik. Önállólág hanga szerint él az *eny* szóban (lásd fölebb.)

Nyaf, nyúlhajtó ebek' pusztá hanga; a' honnan: nyaf-og.

Nyak, főnév, am. fej és test' törzsöke közti rész; megegyez vele a' német *Nacken*, *Nacke*; angol *Neck*; dán *Nakke*; olasz *Nuca*, *Nocco*; finnapp *Nikke* (lásd Sajnovics e. k. 61. lap. 's Adelung T. III. p. 755.)

Nyal, Toepler szerint pusztá hangú ige (lásd Tud. Gyűjt. 1833. II. k. 30—31. lap.); a' finnapp nyelvben: *niel-am*, lambo, (lásd Sajnovics e. k. 59. lap.). Innen lett a' *nyál* főnév is, és a' *nyel* ige szinte vele ugyan az.

Nyav, kiholt gyök, hajdan annyit tett, mint: aerumna, calamitas, miseria; ma csupán származékai-ban él, úm. nyav-odik, nyav-aly-odik, stb.

Nyáj, főnév, am. grex, sereg, *Schaare*; innen átvitt értelemben lett: *nyáj-as*, blandus, comis, stb.

Nyár, főnév, az esztendőnek egyik része: aestas; finnapp nyelvben: *nyárzó*, tempus, quo nives solvuntur, aestas, (lásd Sajnovics e. k. 77. lap.)

Nyám, puszta hangnév; nyimmel, nyámmal enni; innen *nyám-og*, fastidiose edit.

Nyáv (Nyáu), macskaszó, honnan: *nyáv-og* stb.

Nyek, puszta hang, honnan: *nyek-eg*, plorat, gemit, plangit; sí ri.

Nyel, cselekvő ige, hasonló a' *nyal* igéhez; ebből lett *nyel-ő* v. *nyel-ű* v. *nyelv*. 2) *Nyel*, főnév, am. fogat-tyú, manubrium.

Nyer, 1) puszta hanga a' lónak; honnan: *nyer-ít*, hinnit; 2) cselekvő ige, am. lucratur, lucrificat; 3) *Nyer*, hajdan annyi is, mint: cruditas; honnan *nyeres*, vagy is *nyer-s*, mint gyor-os, gyor-s.

Nyes, cselekvő ige, am. hámoz, vág, ágaz: amputat, frondat, caedit, truncat.

Nyi, önállólág kiholt, és mennyiséget jelentő főnév, de mint szóalkotó rag a' mértéknevekhez adatván, azokból bizonytalan mennyiséget jelentő társneveket nemz; mellyek azután a' mellettök szükségképen megkivántató számnevek által határozottatnak meg a' mennyiségre nézve, p. o. öt láb-nyi, hat öl-nyi stb. 2) *Nyi* hajdan annyit is tett, mint *apertura*; honnan a' mai származékok: *nyi-t*, aperit, *nyi-l-ik* aperitur, stb.

Nyif, kopók' csehelése a' vadászatban, vagy az orrán beszélőnek; innen: *nyif-eg*, *nyif-og*, *nyif-a*, stb.

Nyik, szinte puszta hang, honnan: *nyik-og*, vagit, gannit; *nyik-kan*, in vagitum erumpit.

Nyil, főnév, am. iaculum, telum, sagitta, átvittértelemben: *sors*; megvagyon a' finnlapp nyelvben is: *nuoli*, (lásd Sajnovics e. k. 113. lap., és Tud. Gyűjt. 1834. X. k. 94. lap.)

Nyir, főnév, am. betula, bizonyos fa'neme; ezzel hihetőleg atyafiságos a' nyár-fa. 2) *Nyir*, cselekvő ige, am. radit, tondit.

Nyom, 1) ige, am. tapod, szorit, premit; 2) főnév, am. vestigium; mert a' hol valami megnyomatik, a' nyomás maga után *nyomot*, vestigium, hágy.

Nyö, puszta hang; honnan: *nyö-ög* (*nyög*), gemit, gemiscit stb.

Nyöf, puszta hang; honnan *nyöf-ög*, am. grunnit.

Nyök, puszta hang; innen: *nyök-ög*, *nyöfög*.

Nyössz, puszta hang; ebből: *nyösszög*, am. *nyöf-ög*.

Nyö, cselekvő ige, am. kitép, szakgat, irt, rit, p. o. kendert *nyö*.

Nyú, kiholt főnév, am. hossz, longum, longitudo; innen: *nyú-l-ik*, és *nyú-l* főnév, mert nyúlos hoszú a' testalkata, innen: *nyú-g*, mert a' ki nyugszik, hoszában fekszik; ebből *nyú-ít* (*nyújt*), am. in longum extendit, protendit, prolongat, producit, sőt innen: *nyú-z* is, glubit, excoriat. *Nyúg* azomban már igen régi származék, melly a' heber nyelvben: *nuach* (נַח), arab *nach* (102.), aram *noch* (103.), stb.

Nyüg, főnév, am. *gúzs*, kötél, mellyel a' szabadon legelő lovak' lábai, nehogy elszaladjanak, megkötetnek.

Nyű, vagy *nyűv*, főnév, am. hús-féreg, sajt-féreg.

O.

O, hetedik homályos, vastag rövid hangzó nyelvünkben; önállólág indulatszó, de a' melly *h* betűvel is meg szokott toldatni, úm. o! oh! am. *ah!* innen: *oh-a-ít*, avet, *áh-ít* stb.

Od, helyet jelentő szócska, am. illuc, midőn *id* am. huc; épen úgy használtatik a' messze lévő helyekről *oda*; mint *ott*; azon egy külömbséggel, hogy ez azon kérdésre felel: *hol?* amaz erre: *hová?* p. o. ha *oda* tette, ott van. Származéka ennek az *od-ú*, am. caverna, spelunca, görög *adv*.

Oh! fölkiáltó szó (lásd fölebb *o* alatt.)

Ok, vagy *oka*, puszta hang, honnan *ok-ád*, am. vomit, *köken* (lásd ennek fölvilágosítására, a' *czakó*

alatt mondottakat főlebb). Más az *ok*, *ratio*, származék, melyről alább.

Oly, (olly) névmás, am. talis, eiusmodi; 2) egyzersmind névalkotó rag, mely ugyan a' gyök' értelmét nem változtatja, de maga a' hangrend szerint *aly*, *ely*, *öly*-re is átalváltozik, p. o. *gom-oly* (mintha mondanám, talis sicut *gom*), *fog-oly* (qui capitur talis), *göm-öly*, eiusmodi circus; *szug-oly*, eiusmodi angulus; *gyám-oly*, eiusmodi tutela, stb.

Ol, kiholt gyök, csupán származékaiban él, úm. *olá*, liquor, *olád* (olv-ad), liquorem dat, liquefit; *ol-t*, liquorem facit extinguit, *ol-d*, solvit stb.

Om, pusztá hangú kiholt gyök, olyan mint *rom*; a' mely bőséget, vagy kiterjedést, mint ez (az 1829. Tud. Gyűjt. IV. k. 101. lap.) állítatik, épen nem jelent, mert ezt az *öm* jelenti (lásd alább); *om*, am. *rom*, *bom*; honnan: *om-ol*, *om-lík*, *om-t*, *on-t*, stb.

On (onn), helyet jelentő név, mint *od* és *ott*, de a' mely e' kérdésre felel: honnan? — és helyből mozdulást jelent, magában nem él, de mint névmódosító rag egy helyben állapotást fejez ki, és azért állapotó ragnak is neveztetik p. o. ház-on, kert-en, bőjt-ön stb.

Or, 1) pusztá hang, honnan: *or-dít*, az or-oszlány, rugit leo; török nyelvben: *or-mak* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 20. lap.); 2) *or* (orr) a' szagláló érzék, nasus; honnan *'or-csa*, am. *or-ocs-ka*, átvitt értelemben az embernek egész képét jelenti; 3) *or*, am. tartomány, föld, lak; innen *or-szág*. Chaldaei *ur* ezzel egy, a' mely hajdan országot is, királyt is jelentett (lásd Tud. Gyűjt. 1829. VII. k. 54—55. lap.) Finnapp nyelvben *or*, locus habitationis (lásd Sajnovics e. k. 50. lap.); 4) *or*, am. fur, furax, tolvaj, lopó; honnan *or-állat*, animal rapax, *or-gazda* latronum protector, caupo; *or-oz*, tolvajkodik, stb.; 5) *ar* hajdan még kiterjedtebb értelmű is volt, mint származékaiból: *or-u-os*, (némelyek ezt Orpheusból, a' mi az arab, és heber

nyelvben gyógyító embert tészén, akarják magyarázni; lásd Debreczeni Gramm. 301. l.) *or-om* stb. kiviláglik.

Os, 1) indulatszó, Kresznerics szerint *interiectio admirantis*. 2) Szinte olly puszta hang, mint *suh*; honnan: *os-on*, am. *suh-an*.

Osz, kiholt gyök, am. *pars*, *particula*, rész, *divisio*; honnan: *osz-ol*, *osz-t*, stb.

Ott, 1) igehatározó szócska, am. *ibi*, a' minek ellenében áll: *itt*, hic. 2) Név módosító rag, és a' helynevek közül leginkább *vár*, *ár*, *ör*, *ly*, 's *cs* végzetűekhez a' hangrend szerint *ett*, *ött*, *ütt*-re változva fűged, p. o. Fejérvárott, Győrött, Pécs-ett, minden-ütt, más-utt, közép-ett, stb.

Ó.

Ó, nyolczadik vastag homályos hangú hosszú hangzó nyelvünkben. Önállólag cselekvő ige, am. *cavet*, *cautus est*; ebből lett: *ó-talom*; *ok* nem *tő-szó*, hanem származék, mintha lenne *óvadék*, mint szinte a' latinban is *caussa*, *caveo*-ból, *cavissa*, *caussa*, *causa*; azért *caute*, am. *okosan*; *ok-úl*, *cautus fit* (lásd Tud. Gyűjt. 1820. II. k. 107—108. lap.); *ok-ni*, am. tanulni. (lásd Tud. Gyűjt. 1834. X. k. 97. lap.) 2) *Ó*, társnév, am. *régi*, *ve-tus*, *priscus*.

Ól, régi főnév, am. istálló; régiségét *jász-ól*, és *ak-ól* eléggé bizonyítják; ez utósó már a' heber nyelvben: *ege* (עָגַל), arab *agál* (104.), *caula*, *receptaculum*.

Ö.

Ö, kilenczedik magas (közép) hangú rövid hangzó nyelvünkben; önállólag értelme elveszett.

Öb, kiholt gyök, saját jelentése bizonytalan, de származékából: *öb-öl*, (heber *ubal* אֲבַל), hogy *bögy-*

öt, sinus, és bő-séget jelentett, 's így a' latin *ub-ertas* is atyafi vele. Ma mint névmódosító, különösen *kitüntető*, hasonlító rag divatozik; ámbár ezt Révai a' bőből kölcsönözöttnek véli, 's így átváltozik a' hangrend szerint *ob*, *eb-re*, nyomásban meg is kettőztetik: *obb*, *ebb*, p. o. nagy-obb, bőv-ebb, édes-b, kegyes-b, stb.

Öcs, főnév, am. frater natu minor; 2) kicsinyítő rag, melly a' hangrend szerint *acs*, *ecs*, *öcs-re* változván kicsinyező értelmet olt a' gyökbe; így erről előbb Vörösmarty, utóbb Horvát István a' Tud. Gyűjteménynek 1828. — és 1830. folyamában; p. o. köv-ecs, ur-acs stb.

Ök, Révai ezt elavult melléknévnek véli, melly valaha *öt* alakban (mint a' heber nyelvben föltaláltatik, (ת) divatozott légyen, 's a' mai *ök*-kel egy, és annyit tett, mint: *sok*, *sokaság*, egyébiránt, e' származtatás igen erőszakos, mert *öt*-ből inkább lehetne *ök*-öt, gondolni, mint Révai szerint *tö* — több-ből *ök*-öt; bizontalan-ságokkal azomban kár időt vesztegetni, elég itt azt tudni, hogy *ök* hangrend szerint, *ak*, *ek*, *ök-ká* változva többes rag, p. o. öröm-ök, hal-ak, dom-ok, kert-ek stb. 2) *Ök* hajdan terjedtebb értelemmel is birt, a' mint származékaiból: *ök-öl*, *ök-ör* stb. gyaníthatni.

Öl, 1) főnév, am. orgia, sinus, gremium, innen: *öb-öl*, és *ök-öl* összetéve; más nemzeteknél is megvagygon, mint bizonyos mérték, de nem tisztán, mint nálunk, p. o. német *El-le*, latin *ul-na*, angol *el-l*, olasz *al-na*, franczia *aul-ne*; sőt a' német *El-bogen* is ide tartozik; 2) *öl*, cselekvő ige, am. occidit, török nyelvben *öl-dümek* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. III. k. 108. lap.) *öl-mek*, mori, *öl-durigi*, occidere, (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 21. lap.) valaha lehetett *ül* is, honnan a' mai *ül-döz*. Kiterjedtebb értelme is volt; mint az *öl-t-özik* igéből kitetszik. *Ölyv*, főnév, bizonyos madár' neme, am. accipiter, ragadozó sas. keselyű; Aristotelesnél (l. 8. c. 3.) ελεος, német *Eule*, mellyről Adelung így szól:

„Der Name dieses Vogels lautet bey Minesinger *Wenle*; in Borhorns Glossen *Uyl*, im Engl. *Owl*, im Franz. *hulotte*, im Nord. *Ugle*, in lat: *ulula*, im Holländ. *Uwila*. Es ist eine Nachahmung, des heulenden Geschreyes dieses Vogels.“ Mások szerint: ölyv, ölyű, ölü, ölö, az *öl-től*, qui occidit, így tehát *ölyv* nem volna tiszta gyök.

Öm, kiholt főnév, hajdan bőséget, elterjedést jelentett, ma csupán mint névalkotó rag divatozik, és a' hangrend után *om*, *am*, *em*-mé is átváltozik; Vörösmarty ezen ragot az *om-líkban* szinte illy módon kereszte, mint én inkább az *öm-líkben* rejtezni vélem. (lásd Tud. Gyűjt. 1829. IV. k. 101. lap.) Innen lett *öm-t* vagy is *ön-t* stb.

Ör, kiholt gyök, hajdan kiterjedt értelemmel bírt, annyit is tett: *in gyrum agi*, *gyrus*, és mivel a' görögnek nincs vége, am. infinitus, határtalan stb. innen mai származékai: *ör-öm*, *ör-ű*, *ör-vend*, *örv*, *örök*, *örv-ény* stb.

Ösz, kiholt társnév, am. compositus, a' mi leginkább az *ösz-vér-ből* *mulus*, kitetszik, mert két külön vérből származik az *ösz-vér*; innen: *ösz-sze*, vagy *ösz-ve*, a' honnan ismét azt is gyaníthatni, hogy az *ösz-ik* valaha ige volt, 's annyit tett, mint: *ösz-sze meg' ösz-sze áll*, *componitur*, *convolvitur*, *coniungitur* stb.

Öt, 1) számnév, am. quinque; 2) *öt* egy az *üt* igével, am. quatit, percutit, caedit, honnan: *öt-ű* (*üt-ű*), am. kalapács; *öt-ű-es*, faber, am. különösen auri-faber; *öt-lík*, tangit, pertingit, invadit, incidit, *infigitur*; belé *öt-lík*, quasi belé *üt-közik* stb.

Öv, főnév, am. cingulum; zona.

Öz, kiholt főnév, hajdan annyi mint: copia, bőség, sokaság, tenger, honnan lett: *öz-ön* (*öz-öm*, az az iszonyú *öm*, nagy *öm*, tenger *öm*); 2) *öz*, ige-alkotó rag, melly a' hangrend szerint *oz*, *ez-zé* is változva a' gyök-

nek többszöri gyakorlását jelentő igéket képez, p. o. *arany-oz, bot-oz, föl-öz, gyüm-öz, jel-ez, jeg-ez* stb.

Ő.

Ő, tizedik magas (közép) hangú hosszú hangzó nyelvünkben; önállólág eredeti harmadik személyt jelentő személyes névmás; föltaláltatik a' keleti nyelvekben is. Bővebben értekezett erről Révai, Beregszászi, Nagy és Csató. Nyelvünkben különféle szolgálott teszen, úm. 1) Névínodosító birtokos rag; de így *é* alakba öltözik, p. o. Péter-*é*, Pál-*é*, stb. 2) Birtokot jelentő személyrag, 's így *a, e*, vagy (mivel a' keleti nyelvekben tiszta hangzóból egy szó sem áll) az *ő* alatt rejtező nyugvó betűt fölébresztve: *ja, je*, p. o. ház-*a*, kert-*e*, fá-*ja*, mező-*je* stb. 3) A' határozott alakú igékben harmadik személyt jelentő személyrag, *ja* és *i* alakban, p. o. vár-*ja*, ver-*i* stb. 4) Igékből személyes főneveket (a' millyeneket egyébiránt részesülőknek hívnak) nemző rag, 's így *ó* vagy *ő* alakban jelenik meg, p. o. ver-*ő*, verberator; üt-*ő*, percussor; lop-*ó*, fur; szeret-*ő*, amator; tev-*ő*, factor, stb.

Őr, főnév, am. vigil, custos; heber *úr* (ור), aram *har* (105.), vigilavit, custodivit, ebből lett: *őr-öz*, innen veszi a' Debreczeni Gramm. az *ördög* nevet is (lásd 280. lap.) Mert a' szent-írásban Péter apostol körüljárónak írja le, mint az *örök* szoktak cselekedni. — *Eurek* már sz. László királynál előjőnek (Decret: l. 3. c. 1. et 2.) és több helységek különösen innen vették nevöket, így Vas vármegye' szélén Alsó-*őr*, Felső-*őr*, *Őr-ség* stb. 2) *Őr*, hajdan kiterjedtebb értelemmel is birt; honnan a' mai *őr-ül*, am. dőr-ül, bolond-ül; *őr-öl*, am. molit stb.

Ős, főnév, am. avus; heber nyelvben: *isch*, vir; *ischa*, asszony; arab *an-szu*, asszony.

Ősz, az esztendőnek harmadik része, am. autumnus; 2) átvitt értelemben *ősz*, társnév, am. canus.

Őz, főnév, am. dama, caprea.

P.

Pe, tizenhatodik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében fő eszközül ajkunk szolgál; azért ajbetűnek is mondatik; hangára nézve atyafiságos a' *v* és *f* betűvel, de mind a' kettőnél erősen hangzik, ámbár gyakran mind kettővel fölcseréltetik; p. o. *paix*, béke, *pascha*, basa stb.

Pacz, hangnév, lapiczkával, vagy furatossal való kézre csapás; innen: *pácza* am. bot, *Patsche*, páczázni, *patschen*, πατασσειν, batuere. (lásd Adelung T. III. 583—584.)

Pacs, puszta hang, innen: *pacs-ka*, pacs-kol, pacs-irta stb. pacsot adni.

Pad, főnév, am. ülő eszköz, scamnum, sedile.

Paj, kiholt főnév, olyan mint *baj*, honnan: pajtárs, paj-kos stb. Ide tartozik *pajta*, a' mi a' heber *bajit*, *beth* (am. ház) szóval egyez.

Papa, főnév, (l. erről *apa*), német *Papa*, olasz *papa*, görög παππας, perzsa *baba* (lásd Adelung T. III. p. 955.) Ide tartozik: *papol*, *papeln*, franczia *babiller*, olasz *babolare*, latin *fabulari*, a' mellyről Adelung mondja: „Es ahmet den laut nach.“ (lásd T. III. 957.) Illyen *papagáj* is, a' mi arabúl: *babagha*.

Pur, kiholt gyök, Szabó Dávid szerint: *para*, a' hálól' szélére aggatott, 's a' víz' színén lebegő könnyű fa; keleti nyelvekben különösen, a' heberben (כָּרַךְ), *barak*, am. kis, kücs, *parvus*, honnan a' mai *pará-nyí*. Nem tartozik ide: *parázna*, melly a' tót *prázná*-ból kölcsönöztetett.

Pas, puszta hang, innen: *pas-ol*, *pas-kol*. stb. *pas-t* adni, am. kézbe ütni.

Pat, kiholt gyök, am. *rivus*, *rivulus*, honnan a' mai *pat-ak*; egyez ezzel az angol *Bath*, német és svéd *Bad*, a' mi Kerónál: *pad*, latin *vad-um*, már a' góth nyelvben: *wate*, am. víz; annyi pedig bizonyos, hogy a' *p*, *b*, és *v* egymással gyakran fölcseréltetett (lásd Adelung T. I. p. 632. T. V. p. 81.) de a' tótoknál is megvagyon *pot-ok*, 's így kérdés: mellyik nemzet' tulajdona? vagy nem jött-e mind ugyan azon egy forrásból? 2) *put* vagy *patt*, puszta hang, innen: *patt-og*, *patt-an*, cum strepitu rumpitur, dissilit.

*Pác*z, puszta hang, honnan *pác*z-a; helytelenül iratik *pálcza* (lásd fölebb *pac*z alatt). 2) *Pác*z, am. *muria*, 's így a' német *Beitze*-ből kölcsönözött idegen szó.

Pács, puszta hangnév, a' melly valami dologról, midőn leesik, szokott mondatni. 2) *Pács-on*, helység' neve.

Páh, puszta hang, honnan: *páh-ol*, am. puf-og-va üt, ver.

Pár, 1) főnév; am. savanyító, gőz, lúg, és állat' lelke; minő nagy philosophia van csak itt is nyelvünkben, hol az embernek lélek, az állatnak pedig *pára* tulajdonítatik, az az: nem olly hatalmas szellem, mint a' mit *lélek*nek mondunk. 2) *Pár*, társnév, 's ez így számos nyelvben megvagyon, p. o. angol *pair*, franczia *paire*, olasz *par*; svéd, cseh, latin *par*, német *Paar*. Adelung ezt T. III. p. 963. mind ugyan azon egy forrásból, de nem a' latinból vettnek nézi.

Páva, főnév, madár' neme, német *Pfau*, angol *pea-cock*, svéd *pá-fogel*, dán *paa*, cseh, és lengyel *pau*, latin *pavo*, olasz *pavone*, franczia *paon*. Adelung T. III. p. 1025. „Es ist, ugymond, Nachahmung seines natürlichen Geschreyes, welches besonders bey der Pfauhennen sehr deutlich lautet.“

Pecz, puszta hang, innen: *pecz-eg*, *pecz-czen*, am. leniter sonat, leniter tangitur.

Pecs, puszta hangnév, mint *csep*; honnan: *pecs-eg* *pecs-csen* stb.

Peh, l. *pöh*, *pih*.

Pelp, vagy *pelyp*, puszta hangnév, am. *balbus*, *blaesus*.

Pen, puszta hang, l. *pön*.

Peny, kiholt gyök, innen: *peny-ű*, vagy *penyv*, *mucor*; *penyű-es*, *mucidus* stb.

Per, puszta hang, l. alább *pör*.

Pes, puszta hang, honnan: *pes-g*, *pes-ed* stb. (l. alább *pös*.)

Pesz, hangnév, am. *szisz*, *sibillus*; innen *pesz-szen*, *pesz-eg*, nyomásban: *pesz-sz-eg* stb.

Pet, l. alább *pöt*.

Pif, puszta hang, honnan: *pif-eg*, *puf-og*, stb.

Pih, főnév, am. *floccus*, *lanugo*; mert a' lélekzet is elfújhatja. 2) *Pih*, lélekzés, honnan: *pih-eg*, *halat*, *exhalat*, *spirat*; *pih-hen*, *respirat* stb.

Pill, főnév, am. *szem-hártya*, és a' puszta hangot nyomozza némineműképen: ebből lett azután: *pill-og*, *pill-an* stb. 2) *Pill*, am. *papilio* is, mert reptében a' szem elől sebesen elpillog.

Pincz, madár' neve a' puszta hangtól, másként *pinty*-nek is mondatik, *fringilla*, *Fink*, angol *Finsch*; olasz *pinzione*; franczia *pincon*; mert e' madár *pink*, *pincs-et* hallat, (l. Adelung T. II. p. 157.)

Pip, hangnév, am. *csib*, *csirke*, *pipio*, mert *pipeg*; 2) *pip*, am. *faica*, *tabaci fundibulum*, ismét a' puszta hangtól: angol és franczia *pipe*; svéd *pipa*; olasz *pi-va*, *Pfeife*. 3) *Pip*, am. *csecs-e*, *becse*; *ornatus*, *elegantia*, *ornamentum*.

Pir, am. *tüz*; nálunk kiholt gyök, és egyedül átvitt értelemben él: *pir-os*, am. *veres*; Kisfaludy Károly Tihamérében a' gyököt is: *veresség* helyett használja; Beregszászi egyenesen görög gyöknek állítja; én ezt állatni nem merem, mert Adelungnál olvasom, hogy *ber* NYELVTUDOM. PÁLYAMUNKÁK. II. KÖT. 17

(בָּאָר) már a' heber nyelvben *brennen*; Socrates behauptet bei dem Plato ausdrücklich, das *πῦρ* kein ursprünglich griechisches, sondern ein phrygisches, d. i. ein scytisches Wort sey (l. Adelung *Feuer* szó alatt). Görög *πῦρος* am. nálunk piros, de ha szittyai szónak mondja már Socrates, ki meri görög gyöknek állatni?

Pis, hangnév, am. lotium, urina; török, és perzsa *pis-ár* (l. Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 22. l.) francia *pisser*, pisálni, *wischeln*.

Pisz, hangnév, am. csib, píp, csir-ke.

Pisz, kiholt gyök, pusztá hang, honnan: *pisz-eg*, am. sziszeg; 2) *pisz*, *pícz*, társnév, am. kis parányi, kücsüke, csekély.

Pity, hangnév, am. csib, pip, csir-ke, innen *pity-pa-laty*, *pity-er*, mind az innen nevezett madár' hangát követi; németül *Wachtel*, olaszúl *quaglia*, szinte a' pusztá hangot nyomozva. Innen van: *pity-eg*, *pity-tyen*, am. szájával pattan.

Pocz, olyan mint *czocz*, porcellus; disznót hívó szó.

Pocs, hangnév, olyan mint: locs, mocs.

Pof, hangnév, am. bucca, alapa; heber *peh* (פֶּה), francia *bouche*, olasz *boca*, lengyel *pogebek* „a sono naturali, si inflantur buccae,” úgymond Calepinus p. 172.

Por, főnév, am. pulvis, terra, ebből lett a' *pór*, por-aszt, *Bauer*, heber *bur* (בּוּר), am. agrestis, chaldeai (בּוּר) *bur*, auf dem Felde seyn (l. Adelung T. I. p. 672.)

Porcz, hangnév, am. cartilago, *Krospel*, honnan: *porcz-og*, crepit, crepitat stb. Illyen *per-cz*, is, am. csör-ge.

Pos, hangnév, am. rancor, fervor, honnan: *pos-og*, *posg*, fervet; egy a' *pes*, *pös*, gyökkel.

Posz, pusztá hang, olyan mint: *pos*, *pös*.

Posz, hangnév, am. crepitus, pedor, *fing*, szél.

Poty, pusztá hang, valamelly leeső tárgynak hanga, innen *poty-og*, *poty-tyan*, stb.

Póka, hangnév, madár' neme, *gallus indicus*, mások *puly-ka*, *pój-ka*, *púj-ka*, *pi-ka* névvel is hívják, mert *pipipi-kaú-kaú-kaú*t kiált.

Pót, főnév, am. toldalék.

Pól, vagy *póly*, főnév, am. *fátyol*, fascia, Fatsche.

Pöcz, főnév, am. kis dugasz, azután fricska, innen *or-pöcz*.

Pöcs, hangnév, mint *csep*, am. *mentula*, penis.

Pöd, kiholt gyök, am. *gör*, *kör*; honnan *pöd-ör*, in *gyrum agit*.

Pöf, hangnév, am. *roty*; innen *pöf-ög*, *roty-og* a' kása.

Pöh, hangnév, am. *píh*, *peh*, (l. fölebb.)

Pök, hangnév, am. *köp*, sputum; finnapp nyelvben *poik*, spuit, (l. Sajnovics e. k. 70. l.)

Pön, puszta hang; innen *pön-ög*, *pön-dül*, *pön-dít* stb.

Pör, hangnév, am. *per*, processus; ebből: *pör-ög*, *pör-dül*; de különbözik ettől a' *pör*, *pir*, honnan: *pör-zsöl*, *pör-ken*, *pör-sed* stb.

Pör-zs, nem tiszta gyök, de fölhozom azért, hogy ez a' *pir* gyökkel össze illettessék, a' honnan származott. Mert ilyen változások: *pir*, *pör* nem ritkák nyelvünkben.

Pös, hangnév, am. *pis*, lotium, urina; 2) am. *pos*, *pozs*, honnan *pös-ög* stb.

Pözs, hangnév, am. *pos*, *pozs*, honnan: *pözs-g* stb.

Pösz, hangnév, am. *balbuties*, *balbus*.

Pöt, kiholt gyök, egyedül származékaiban él: *pöt-öny*, am. *picziny*; *pöt*, tulajdonképen magában am. *pöcz*.

Pöty, puszta hanga, a' dadogni kezdő kisednek, innen *pöty-ög*, *blaterat*.

Puf, puszta hang, ebből: *puf-og*, *puf-fan*, *puf-ad*, *pof-ad*, (l. fölebb) stb.

Puh, társnév, am. *lágý*, *mollis*; hangnév, innen: *puh-og*, *puh-ol*, *puh-ít* stb.

Puk, puszta hang, ebből *puk-kan*, am. fölszakad, pattan, *puk-ad*. stb.

Púp, főnév, am. dom, csúcs; gibbus, tuber, culmen.

Pus, puszta hang, ebből *pus-ka*.

Puzs, puszta hang, mint *zsib*, *bízs*; innen *puzs-ér*, sok lárma, csárma, gyermek-lárma stb.

Pücs, puszta hang, honnan: *pücs-ök*, am. *tücs-ök*.

Püsz, puszta hang, olyan mint: *tüsz*, *prüsz*, honnan: *püsz-ög*, am. *tüsz-ög*, *prüsz-ög*, *tüsz-szen*, stb.

R.

Er, tizenhetedik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében főszközzül a' torok szolgál, azért torokbetűnek; mivel továbbá az eb szokott er-egni, azért *eb-hangúnak* is mondatik. Egyébiránt különös tulajdonságai megjegyzésre méltók nincsenek.

Ra, főnév, Révai a' heber, arab 's finnlapp nyelv' hasonlósága szerint helyesen megmutatja, hogy hajdan önálló főnév volt, melly *excelsus*, *altitudo* értelemben divatozott. (l. Elab. Gramm. 505 l.) és ezt származéka: *ra-j-ta*, is bizonyítja; továbbá ma is fölveszi a' személyragokat: *rá-m*, *rá-d*, *rá-ja* stb. Ma csupán mint névmódosító fölható rag divik, és a' hangrend szerint *ra*, *re* alakba öltözik, p. o. fá-ra, kert-re stb. Ebből lett: *ra-g*, *ra-ól*, *ról*, mint *be-ből* lett *be-ől*, *ből*. stb.

Rab, főnév, már Warrónál: *rap-o*, német *Raub-er*, angol *to Rob*, arab *rab-il* (106.), *rabló* stb. Nem lett-e ez is a' *ra* gyökből, mert a' *ra-b* ra-g-adoz? —

Ragy, hangnév, am. uredo, mások *rigy* és *rogy*-nak is mondják, ebből lett: *ragy-og*; *ragy* tán egy a' latin *rad-ius* szóval.

Raj, főnév, am. examen apum, szinte olly hangnév, mint *zaj*; honnan: *raj-og*. stb.

Rak, cselekvő ige, am. struit, ponit, superponit, nem lett-e ez ismét a' *ra* gyökből? —

Rav, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, innen: *rav-asz* stb.

Rág, cselekvő ige, am. rodit, a' pusztá hangot nyomozza ki, és valódi gyöke *ra*, ebből *ra-ag*, *rág*; ilyen a' latin *ro* is, honnan: *ro-dit*.

Rák, am. cancer, lengyeleknél is *rak*; mellyik nemzet' tulajdona? —

Rán, kiholt gyök a' pusztá hangot követi, innen: *ránt*, *ráncz*, *Runzel*; finnlapp nyelvben: *ránczos*, am. *rugosus*, *complicatus* (l. Sajnovics e. k. 69. l.)

Ráz, cselekvő ige, a' pusztá hangot követi, am. *succussat*, *agitat*, *vibrat*, *quassat*.

Reb, pusztá hang, innen: *reb-eg*, *balbutit*.

Recz, pusztá hang, a' mit a' német így ejt: *ras-seln*, *rassen*, *rasen*; görög *ρασσειν*, chaldeai, és perzsa nyelv: *razaz*, (l. Adelung T. III. p. 1259.); innen lett: *récze*, *rečz-e*, *recz-eg*. stb.

Recs, pusztá hang, am. *Ratsche*, honnan: *recs-eg* stb.

Red, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, úm. *red-ű*, *red-űes*. stb.

Reg, 1.) béka-hang; 2) bizonytalan időt jelent; különösen *reg*, *tempus matutinum*; honnan *reg-gel*, *mane*, *reg-i*, vagyis *rég-i*, *vetus*, *vetustus*; *reg-e*, *antiqua fabula*.

Rek, 1.) béka-hang, honnan: *rek-eg*; 2) arról is mondatik, kinek torka fáj, *rek-ed*, *rek-eg*; e' hangot a' latin *raucus*, az olasz *rauco*, *roco*, a' német *Rauch* által nyomozza.

Rem, pusztá hang, ebből lett: *rém*, *tremula*, *imago*, *terriculum*, *terriculamentum*; *rem-eg*, *trem-it* stb.

Ren, hasonlóképen pusztá hang, honnan: *ren-eg*, v. *ren-g*, *trem-it*, stb.

Rep, pusztá hang, ebből: *rep-űl*; heber *rap* (רַפ) vel רַפְּ) arab *rapp* (107.) *rep-ed*; arab *rapat* (108). stb.

Resz, pusztá hang, honnan: *resz-eg*, *resz-el* stb.

Rett, puszta hang, ebből: rett-eg, rett-en. stb.

Rety, hangnév, innen: rety-e, ruty-a, rety-eg. stb.

Rev, főnév, am. roh, putredo; ebből: rev-es-edik stb.

Rez, hangnév, am. tremor; ebből rez-g, rez-zen stb.
arab *razz* (109.), sonuit, murmuravit.

Rém, l. főlebb *rem*.

Rég, l. főlebb *reg*.

Répa, főnév, majdnem minden europai nyelvben föltaláltatik; így a' német *Rube*, latin *rapa*, olasz *rava*, franczia *rave*, angol *rape*, cseh *rjpa*, görög ραπυς, tót *rippa*, 's így egyedül a' történetek' könyve döntheti el a' kérdést, valljon tiszta magyar gyök-e? —

Rés, főnév, am. hasadék, rima, meatus, oldal; innen *rés-út*.

Rész, főnév, am. pars, portio. Hát a' *rész-eg* honnan lett? —

Rét, főnév, am. pratum, német *Rieth*, finnapp *rete*, arab *rud* (110.), pascuum, pratum, (l. Adelung T. III. p. 1436.)

Ré (rév) főnév, am. vadum, traiectus, portus, *part*; franczia *larive*, görög ραῖς, latin *ripa*, finnapp *rév-csa*, perzsa *reh*.

Réz, főnév, am. cuprum, aes.

Rip, főnév, am. darab, rongy, pöty.

Ris vagy *Rizs*, főnév, majdnem minden nyelvben így hívják e' gabona' nemét, p. o. német *Reiss*, olasz *riso*, franczia *Ris*, angol *Rice*, cseh *Reyze*, görög és latin *oryza*, spanyol *arroz*, arab *aruz*, malabar *arisi*, finnapp *Ruis*. (L. Adelung T. III. p. 1369.)

Risz, puszta hang, olyan mint *resz*; honnan: risz-a, risz-ál stb.

Rit, cselekvő ige, am. irt, *rotten*, *reiten*; ebből lett: rit-ka stb.

Rity, puszta hang, olyan mint *rety*, *roty*, innen: rity-eg stb.

Rí, közép hang ige (riv), am. plorat; flet; megvagyony a' keleti nyelvekben *riv* heber (רִיב) *rov* aram(111) *rev* arab (112.)

Rob, puszta hang; ebből: rob-og, rob-aj. stb.

Rocs, puszta hang, olyan mint *roty*; innen: rocs-og, stb.

Roh, hangnév 1.) fekete ló, német *Rappe*; 2.) puszta hang, innen *roh-han*, ruit, stb.

Rok, puszta hang, innen: rok-kan, stb.

Rom, hangnév, am. fragmen, *rui-na*; megvan a' latin *rum-po* igében; innen lett: *rom-t*, *ron-t*, romgál; francia *ronger*, stb.

Rop, puszta hang, ebből: rop-og, rop-aj, rop-pan, stb.

Ros, puszta hang, am. *roh*; innen: ros-da, *Rost*, finnapp *ruoste*, latin *ru-bigo*, francia *rou-ille*, stb. (l. Adelung T. III. 1490. l.) ámbár ennek gyöke szorosan *ro*; innen *ros-da*, *ro-h-ad*, *ro-t-had*, stb.

Rosz, der Rocken; erről így értekezik Adelung, „der Name ist so alt, und ausgebreitet, als die Frucht selbst, bei den ältesten oberdeutschen Schriftsteller heist sie *Roggo*, im holländ. *Roghe*, in engl. *Rye*, in dän. *Rugen*, in schwed. *Rog*, in estländ. *Ruchit*, *Roet*; in wallis. *Rhyg*; in wend. *Roch*, in dalmat. *Raax*; bei den Wenden diminutivum: *Roch-ka*, *Roz-ka*; bei Plinius *arinca* anstatt *Rocken* (l. T. III. 1460. l.) Finnapp nyelvben *Ruis* (l. Sajnovics e.k. 113. l.)

Rosz, 1.) puszta hanga a' vasnak, midőn p. o. bõr huzatik rajta, innen: rosz-og. 2.) *Rosz*, társnév, am. *malus*, vilis; heber nyelvben *ra* (רָעָה), l. Calepinus 409. l.

Roty, a' forró víznek puszta hanga, ebből: roty-og, roty-tyan, stb.

Roz, puszta hang, sonus ruentis; innen: roz-og, roz-zan, stb.

Ró, vagy *rov*, cselekvő ige, am. incidit, ebből: ró-bot, rovó bot; 2.) *ró*, puszta hang is, olyan mint *or*; honnan *ró-ka*, mint: or-osz-lány, or-dít, stb.

Rós, vagy *rózs*, 1) társnév, am. *Roth*, ruber; 2) főnév, *rosa*, franczia *roux*, *rou-ge*; olasz *rosso*; latin *rosa*, russus, rufus, ru-ba, ru-tus, ru-tilus; görög *ῥοσ-αιος*; lengyel *roza*; cseh *ruze* (lásd Adelung Tom. III. 1478—1479. lap.) nem hiszi hogy a' latin *rosa*-ból kölcsönözött, és hihetőbb is, hogy ezzel egy forrásból jő.

Röb, puszta hang, olyan mint *reb*, honnan: röb-ög, am. balbucinator.

Röcs, hangnév, olyan mint *recs*, ebből: röcs-ög, röcs-ök, röcs-köl, stb.

Röf, disznó hang, innen: röf-ög.

Rög, főnév, am. gleba, terra glareas.

Röh, hangnév, am. nevetés, kaczagás, cachinnus.

Rö, vagy *re*, kiholt gyök, olyan mint *le*, *se*, honnan: *rö-jt*, *re-jt* (rö-ít, re-ít), mint lejt, sejt, stb.

Rök, hangnév, olyan mint *zok*, innen rök-ög, am. zok-og, stb.

Röp, puszta hang, egy a' *rep* gyökkel (l. fölebb.)

Röst, vagy *rest*, am. *res-es*, piger, tunya, lajha, lomha.

Röz, puszta hang, olyan mint *rez* (l. fölebb.)

Rő, vagy *röv*, kiholt gyök, egyedül származékai-ban él; p. o. *röv-id*, am. kurta, curtus, brevis; nem egy-e ezzel a' *röf*, ulna, a' melly kisebb, rövidebb, mértéket jelent? —

Rör, puszta hang olyan mint *tör*, *dör*: honnan: rör-ódik, am. tör-ódik, dör-zsö-lódik.

Rucz, madár' neme, egy a' *recz*, *recze* hangnévvel.

Ruh, főnév, am. *Rock*, mellyről Adelung így en okoskodik: Im angels. *Rocke*, im schwed. *Rock*, im wallisischen *Rucken*, im bretagnischen *Roket*, im slavanisch *Raicho*, *Ruah*, alle in Bedeutung eines Oberkleides, oder Kleides schlecht hin, welche Bedeutung

auch das griechische *ῥαχος* und syrische und samaritanische *Rakua* hat; das englische und französische *Rochel*, das ital. *Rochetto*, und das spanische *Rochetten*, sind diminutiva: „Die wahrscheinliche Ableitung dieses alten, und weit ausgebreiteten Wortes ist einer noch die, welche es von *rauch* abstammen lässt, da es eigentlich ein Oberkleid, *Rauchwerk*, einen Pelz bedeuten würde, in dem diess doch die erste, und älteste Art der Kleidung zumahl bey den nördlichen Völkerrschaften. Im finnländischen bedeutet *Ruha* und im ungarischen *Ruha* wirklich einen Pelz“; (l. T. III. pag. 1459.) 's így Adelung ez utólsó állításában egyenesen megisméri, hogy a' magyaroknál e' szó eleve megvolt, 's bundát jelentett.

Ru, pusztá hang, honnan: *ru-ug*, egybe huzva: *ru-g*, am. lábaival taszít, dőf, sarkal, tapod.

Rúd, főnév, am. pózna, palánk; palanga, Plancken, paxillus.

Rút, társnév, am. turpis, csunya, romda.

Rű, vagy *rüh*, főnév, am. szeny, mocsok, pizok, scabies; ebből *rű-cs-ök*, a' mi szinte annyit téssen.

Rügy, főnév, am. hajtás, fakadás, bimbó, szem, szemzet.

S.

Es, tizennyolczadik mássalhangzó nyelvünkben, 's mivel a' fog közül sziszegve ejtetik, azért sziszegő vagy fogbetűnek is mondatik. Önállólág *es* élő gyök, (lásd főlebb az *e* betű alatt.) Többire semmi nyelvtudományi különösségekkel nem bír.

Sa, olyan mint *se* (lásd alább).

Saj, kiholt gyök, egyedül mint helység' neve, és származékaiban él; pusztá hang, tulajdonképen am. *suh*, honnan: *saj-og*, így *sajog a' szív keservében* (lásd Tirus, Eredeti játékszin, 30. lap.) innen lett: *saj-na*,

saj-nál stb. 2) *Saj*, egyszersmind annyi mint: *tulaj*, proprium, innen *saj-át*, genuinus, proprius, tulajdon stb. 3) *Saj* egy a' *sej* gyökkel, innen: *saj-dít*, am. sejt. lásd alább. 4) *Saj*, am. folyó, a' természeti hangtól kölcsönözve; mert *saj*-og a' folyó.

Sany, kiholt gyök, am. keserv, nyomor, innen: *sany*-ar-ú stb.

Sar, kiholt gyök, értelme homályos, hajdan tágos értelemmel birt, mit különféle értelmű származékai, p. o. *sar-ú*, *sar-ab-ol*, *sar-cz*, *sar-j*, *sar-ok*, *sar-ol*, stb. bizonyítanak.

Sas, főnév, madár' neme, am. aquila, vultur, keselyű.

Ság, kiholt régi főnév, egyedül, mint helység, és nemzetségi név divik; Révai ugyan (Antiquitat. Litt. Hung. §. 37—95—96. lap.) régi *ség* alakot tulajdonit neki: de a' *Ság* ma is él, 's így kétséges, melyik a' valódi eredeti *alak*; annyi azomban bizonyos, hogy hajdan *bőséget* jelentett; ma főnév-alkotó rag, melly a' gyök által jelentett tárgynak bőségét kifejező elvont értelmű főneveket képez, p. o. *szük-ség*, *segítéség*, *ember-ség*, *bölcs-e-ség*, *imád-ság*, *jámbor-ság* stb.

Sál, 1) helység' neve; 2) ige, *sál-ik* a' kancza, tehén stb.

Sám, főnév, a' révben a' komphoz alkalmazott kis hid, *sám*-fa, *sarút* kifeszítő fa; perzsa nyelvben *sám* (סמש), lignum sutorum.

Sáp, récze szó, innen: *sáp*-og a' récze.

Sár, főnév, am. lutum, limus, coenum; locs, pocs, mocs, víz; ebből lett átvitt értelemben: *sár*-ga, perzsa, és török nyelvben: *sári* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 21. lap.)

Sás, főnév, bizonyos fű' neme, innen lett *sás*-ka is, mert a' sás közt élődik, sást eszik.

Sáv, kiholt főnév, am. virág, vessző, ék, honnan: *sáv*-os, *sáv*-oly-os, stb.

Se, tagadó szócska, am. nec, neque; innen lett *sem*; 2) *se*, puszta hang, ebből *se-ít*, *sej*, és *sej-dít* stb.

Seb, főnév, am. vulnus; 2) hangnév, am. impetus, violentia, celeritas; gyorsaság, hirtelenség, rohanás.

Seg, 1) a' testnek egyik része, am. alfé, heber: *set* (סֵט), nates, culus, podex, a' mi másként magyarul sód-or. 2) *Seg*, kiholt gyök, am. auxilium, adiutorium, honnan: *seg-ít*, auxilium facit, adiuvat; *seg-ély*, auxilium, iuvamen; *seg-éd*, adiutor stb.

Selp, vagy *selyp*, puszta hang, olyan mint *pelyp*; honnan: *selp-eg*, balbutit; *selyp-es*, balbutulus, sőt maga a' *selyp* is mint társnév él, am. balbus.

Seny, kiholt gyök, atyafiságos a' *sany* gyökkel; ebből: *seny-ű*, vagy *seny-v*, *seny-v-ed*, stb.

Ser, kiholt gyök, hajdan am. *szőr*; innen *ser-dül*, sertvés; 2) *ser*, am. gyorsaság, innen: *ser-ény*. 3) *Ser* am. a' német *Schaar*, honnan: *ser-eg*. 4) *Ser*, am. *Bier*, cerevisia, a' keletiek bizonyos nemű italt (vinum ex dactylis pressum) ma is *ser-leg*nek hívják; *ser-leg* pedig nálunk ivó poharat teszen. 5) *Ser*, puszta hang, innen: *ser-ke*, *ser-cz-eg*, *ser-p-en*, *ser-peny-ű* stb. — Úgy látszik végre, hogy a' *sür* gyökkel is egy; innen: *sür-ű*, *sür-eg*, vagy *ser-eg*, (lásd *sür* gyököt alább.)

Sé, főnév, am. folyó, patak, folyócska, csermelye, 's olyan mint *saj*; 2) több helység' neve.

Sér, közép ige, am. dolet, mid *sér?* kezem, am. mid fáj? kezem. Innen: *sérül*, *sér-t*, stb.

Si, puszta hang, ebből: *si-og*, *si-et* (egybehúzva *sét*) stb.

Sicz, macskát üző hangnév.

Sik, puszta hang, innen: *sik-olt*, *sik-ít*, *sik-kan*; 2) *Sik*, főnév, am. arany, vagy ezüst füsttel megfuttatott zsinór, prém. 3. *Sik* társnév, am. egyenes, planus, lubricus.

Sim, 1) társnév, am. glaber, laevis, simus; 2) több helység' neve.

Sin, vagy *siny*, főnév, am. kerék-talpra való vas szeg; azután am. seny, senyv; honnan: *siny-lík*, vagy *sin-lík*, tabescit, lanquet, stb.

Sis, pusztá hanga az izzó vasnak, midőn vízbe mártatik, ebből *sis-eg*, *sis-er-eg*, stb.

Sí, vagy *siv*, hangige, am. plorat, plangit, rugit, így ny követtek a' természeti hangot a' keletiek is úm heber *sivvah* (שִׁיחַ), arab *si* (113.); aram *sij* (114.); ebből lett *si-r*, flet, plorat, és *sir*, sepulcrum, bustum, tumba; így erről már Varro, (de re rustica l. I. p. 57.) „quidam granaria habent sub terra speluncas, quas *sir-os* (σειρος) vocant, ut in Cappadocia.“ — Columella írja, (1. 6.) „in maritimis provinciis admodum puteorum, quos apellant *siros* exhausta humus editos a' se fructus recipit.“ — Hesychius pedig még világosban szól: „Σιροις ὀρυγασιν ἐν οἷς κατατεθεντο τασπερηναται az az: sirokat ásnak, mellyekbe teszik a' magokat“ p. o. buzát, rozsot, stb. (lásd bővebben az 1828. Fölső magyar országi Minervát, az 1734. és következő lapokon), hol Beregszászi a' *sirt* magyar szónak állítván megmutatja, hogy a' görögök, 's egyéb nemzetek a' magyaroktól kölcsönözték. Én úgy vélem, hogy a' *si* igéből *si-r*-nak átvitt értelemben nevezték eleink a' gödröt, hová hallotaikat temették.

Síp, hangnév, am. fistula, tibia, Pfeife.

So, pusztá hang, ebből: *so-ha*, nunquam; *so-ha-it*, suspirat; *so-haj*, su-spirium stb.

Sod, kiholt gyök; egyedül származékaiban él; egy a' *sed*, *seg* gyökkel, mert *g*, *d*-vel hajdan gyakran fölcseréltetett; ebből *sód-or*, am. sonka, perna, sec-tile; *sod-or*, torquet.

Sok, társnév, heber: *suk* (שֹׁק) multus fuit, abundavit, török. *çok* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. köt. 21. lap.)

Som, bizonyos fának, és ugyan azon gyümölcsének neme, am. cornum; 2) több helység' neve.

Sór, főnév, am. *szer*, rend: heber *schora*, arab *surat*, török *syra* (lásd. Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 21. lap., n. ott XI. k. 39. lap.)

Só, főnév, szerecsen nyelvben: *sev* (שׁוּ), német *Salz*, latin *sal*, franczia *sel*, lengyel *sol*; cseh *sůl*; görög *αλς*, német *Sau-er*, sov-any; angol, *sal*, *só*; *suv-or*, sav-any; heber *sa-r* (שָׂר). Minden más nyelvben, csak származéka divik, midőn a' szerecsen, és magyar nyelvben a' tiszta gyök föltaláltatik.

Söm, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, és értelme tulajdonképen homályos; szülöttei: *söm-ör*, *söm-öcs*, stb.

Söp, hasonlóképen elveszett homályos értelmű gyök, származékai: *söp-ör*; török nyelvben *süp-ür-mek*, am. *verrere*, *scopare*.

Söt, kiholt gyök, am. homály, ebből: *söt-ét*, *tenebrae*, *tenebricosus*.

Ső, kiholt gyök, egyedül mint társnév-alkotó rag a' hangrend szerint *só*-vá is változva divatozik, és némi igehatározókból olly társneveket képez, mellyek azonnal, ha *leg* elejökbe tétetik, superlativussá lesznek, p. o. el-ső, al-só, fel-ső, bel-ső, kül-ső, vég-ső, szél-ső stb. Ebből lett: *sőt*, *sög* a' mi már magában comparativus, am. inkább, imo.

Söre, főnév, am. hizlalt barom, gőböly; mongol nyelvben *scher*, perzsa *sihr*, heber *schor*, am. *taurus*. ταυρος, arab *tauron*, német *Stier*, (lásd Tud. Gyűjt. 1833. XI. k. 39. lap.)

Ső, vagy *söv*, egy a' *sző* vagy *szöv* igével, honnan: *söv-ény*, am. *szöv-ény*, stb.

Su, tágos értelmű pusztá hang, mellynek számos szülöttei vagynak; ún. *su-ug* (súg), *su-surrat*; *su-ít* (sujt), am. *üt*, *ver*; *su-uly* (súly), am. *pondus*, *onus*; *su-dam-lik* stb.

Suh, hangnév; am. *Zuh*, ebből: *suh-og*, *suh-han* stb.

Sup, hangnév, olyan mint *zup*: honnan: *sup-og*, *sup-pan*, *sup-ra*, stb.

Sus, hangnév, am. *susurrus*, *mussus*, *sausen*; ebből: *sus-og*, *sus-or-og* stb.

Sut, 1) társnév, egy a' *csut* gyökkel, am. *mutilus*, csonka, *csutka*; 2) *sut*, nyomásban: *sutt*, puszta hang, ebből *sutt-og*, *susurrat*, *mussitat*; 3) *sutt*, főnév, am. *szög*, kemencze'möge, honnan *sutt-om*, *sutt-ony*, *angulus aedis*, quo se *mussitantes recipiunt*, 's így átvitt értelemben vététt.

Sü, közép ige, a' természeti hangot követi; az arab ezt szinte *sü* által nyomozza (115.), sőt még származéka *sü-t* is] megvagyon náluk, (116.); ebből lett: *sü-l*, *süv-ölt* stb.

Sük, vagy *sik*, kiholt gyök, egyedül származékában él: *sük-et*, vagy *sik-et*, *surdus*.

Súly, hangnév, am. vizben bukás, ebből *súly-ed*, *submergitur*.

Süpp, nyomásban *süpp*, hasonló a' *súly*-hez: ebből *süpp-ed* stb.

Sű, vagy *süv*, főnév, am. *levir*; finn-lapp nyelvben *sivja* (lásd Sajnovics e. k. 79. lap.)

Sűr, főnév, am. *sereg*, a' puszta hangot követi, mellyet az összvetelődő sokaság ad, ebből: *sűr-ög*, *sűr-ű* stb.

Zs.

Zse, vagy mint a' francziák ejtik *zsi*, tizenkilencedik mássalhangzó nyelvünkben, és a' foghatók között leglágabb hanggal bír. Önállólag kiejtése szerint nem él, de divatozik mint szóalkotó rag ezekben: *kap-zsi*, *lep-zsi*.

Zsar, kiholt főnév, am. *sanyar*, *nyomor*, *kin*; ebből *zsar-ol*, am. *sanyar-ít*, *nyomor-ít*, *kin-oz*, *min-*

dennemű módon nyom, szorít, innen lett a' mai *zsar-zok*, am. tyran, kegyetlen, nyomorító, kinzó.

Zsák, majdnem minden nyelvben megvagyon, így p. o. német *Sack*, angol *sack*, szved *sac*, olasz *sacco*, franczia *sac*, spanyol *sacco*, lengyel *sac*, finn-lapp *csa-kes*, latin *saccus*, heber *sák* (רַשׁ), aram *sako* (117.), görög *σακκος*, stb. lihetőleg, mind egy köz forrásból, de melyik az a' köz forrás? — *Zsa-cs-kó*, oda mutat, hogy *zsa* volt hajdan a' tiszta gyök, 's így *zse-b* is ebből lett volna.

Zsen, kiholt gyök, am. *gyen*, franczia *jeune* (zsön), német *jun-g*, latin *iun-ior* stb. (l. főlebb *gyen* gyököt.) Ebből: *Zsen-eg*, am. nő, így Tirusban 33. l. — olvasom: *ha zsen-g-het idv belőle*, azaz ha nő-het, kerekedhetik, származhatik idv belőle.

Zsib, liba-szó; *zsib-og* a' *zsib-a*, pipit anserculus; *zsib-og*, *zsib-ong* a' sokaság, am. *zaj-og*.

Zsizs, főnév am. *curculio*; *cis*, heber *sas* (סַס), arab *sus* (118.), görög *κισ*, *curculio*.

Zsiv, am. *zsib*, ebből *zsiv-aj*, am. csárma, lárma, dobaj, *zsibaj*, robaj; *zsivány*, am. utonálló, és az utazókra rohanó tolvaj.

Zsir, főnév, am. *pingvedo*, *háj*; török nyelvben *sir* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 31. lap.)

Zsumm, pusztá hang, ebből: *zsumm-og*, am. *duh-og*, *dunn-og*, magában morog.

Zsúp, főnév, am. szalma-kéve, a' pusztá hangtól van kölcsönözve, azért a' közmondás: „megvan verve, mint a' zsúp“, innen: *zsúp-og*, am. *pu-fog*, *zsúp-pan*, am. *puf-fan*, stb.

Sz.

Esz, huszadik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében a' fogak közül sziszeg, azért sziszegő, vagy

fogbetűnek is mondatik. *Esz*, önállólag tulajdon hanga szerint is él, am. *esz-köz*, instrumentum (lásd fölebb az *e* hangzó alatt.)

Sza, kiholt gyök, egyedül mint nyomosító szócska él ezekben: no-sza, ne-sze, mond-sza, ad-sza, stb.

Szab, cselekvő ige, am. metsz, rendel; scindit, aptat, sarcinat, concinnat, statuit, praescribit, regulat; megvagyon a' keleti nyelvekben is szinte illy értelem-ben, heber *szab* (סב vel שב), arab, *szubb* (119.).

Szag, főnév, am. odor, odoremmentum; egyez ezzel a' latin *sag-ax*, *sag-ire*, melly a' miénkkel egy forrásból eredt.

Szak, főnév, am. *sec-tio*, rész, darab, rongy, táj, stb.

Szal, kiholt gyök, egyedül mint folyó, vármegye 's helységek' neve él; tulajdonképen értelme homályos, származéka: szal-ad stb.

Szam, kiholt gyök, am. sapor, íz; ebből: *szam-ik*, sapit; *szam-os*, sapidus, *szam-at*, sapor stb.

Szap, kiholt gyök, olyan mint *gyap*; ebből: szap-or-ít, szap-or-ú stb.

Szar, főnév, am. *kaka*, merda, excrementum, *ganéj* stb. 2) *Szar*, puszta hanga azon madárnak, melly innen *szar-kának* hivatik. 3) Hajdan tágosb értelem-mel is birt, honnan lett: *szarú* vagy *szarv*; finn-lapp nyelvben: *sarwi* (lásd Sajnovics e. k. 113. lap.)

Szág, egy a' *szag* gyökkel (l. fölebb) ebből: *szág-ik*, szág-úl stb. 2) *szág*, szóalkotó rag ezekben: or-szág, jó-szág.

Száj, hangnév, am. os, oris; ebből *száj-og* a' *szaj-ka* vagy *szajkó*; finn-lapp nyelvben *sui*, am. os (lásd Sajnovics e. k. 115. lap.)

Szál, 1) főnév, am. culmus, stylus, columna, scapus; 2) közép ige, am. ülepedik, telepedik.

Szám, főnév, am. numerus, ratio, aratura, már Kálmán király 1109*diki* weszprémi oklevelében *arator*,

szám-tónak mondatik, Göcseiben Szala és Vas vármegyében sok helyen a' föld *szám-lik* (lásd Tud. Gyűjt. 1819. XI. köt. 102. lap.)

Szán, cselekvő ige, am. condolet, miseretur, könnyörül, schonen, *bán*, bánkodik.

Szár, főnév, am. crus, tibia, culmus, scapus; finnlapp nyelvben *saari* (lásd Sajnovics e. k. 112. lap.) ebből: szár-am-oz-ik stb. Azután *szár*, am. siccitas; ebből: szár-ad, szár-ít, szár-ogat, stb.

Száz, számnév, am. centum, mér a' legrégiebbnek vélt szanszkrit nyelvben: *zafa* vagy *sza*, perzsa nyelvben *szed* (شذ); lásd Tud. Gyűjt. 1833. III. k. 88—89. lapon.

Szed, cselekvő ige, am. legit, carpit, colligit, *gyűjt*, *válogat*.

Szeg, cselekvő ige, am. szak-gat, szel-el, szélt-vág. 2) *Szeg*, *szög*, *szug*, főnév, am. angulus; finnlapp nyelvben *szeg*, angulus (lásd Sajnovics e. k. 74. lap.) 3) *Szeg* am. clavus, így egyez vele a' heber *szika* (שִׁיקָא), arab *szak* (120.). 4) *Szeg*, *szög*, társnév, am. fuscus, brunus, *braun*, barna, subniger, feketés. 5) Még is haddan kiterjedtebb értelemmel is birt; ebből *szeg-ény*, már Sz. László király' 1082. oklevelében előjő, (lásd Tud. Gyűjt. 1819. XI. k. 94. lap.) egyez ezzel az arab *szakon* (121.), am. pauper fuit, (lásd bővebben Debreczeni Gramm. 281—283. lap.)

Szel, cselekvő ige, am. szeg, szab, darabol. De honnan jött a' *szelid*, *szelígy*, mansuetus? —

Szem, főnév, a' fejnek egyik része, és egy az öt érzék közül, *oculus*; erről helyesen ír Adelung: „Die Benennung dieses Werkzeuges des Sehens haben in der europäischen Sprachen eine merkwürdige Übereinstimmung mit einander, z. B. *oculus*, ὄφθαλμος, ἄνθαλμος, Auge“ etc. (1. Tom. I. pag. 504—505.) Mind ezekkel ugyan a' mi *szem-ünk* távol sem atyafi, de valóságos testvér

a' *sehen* (látni) igével, a' mellyről Adelung így értekezik: „Schon bey Isidor, Kerw u. s. f. *Sehan*. bey dem Ulphilas mit einen starken Hauche in den Gaumenlaut übergeheth: *Saighan* im nieders. ohne Hauchlaut: *seen*, so auch im Englischen: *seen*, im angels. *seon*, im schwed. *se*, im iszländ. *sia*, im aeolischen *σεαειν*, wofür andere griechische Mundarten sagen; *θεαειν*, im hebr. (קנש) *Schein*, von hebr. (קנש) *sehen*, zumahl da in allen alten morgenländischen Sprachen (קנש) *glänzen* bedeutet“ Ide járul, hogy a' finnapp nyelvben *szeme*, oculus (lásd Sajnovics e. köt. 61. lap.) és a' heber *zen*, am. látni. 2) *Szem*, am. mag, granum, így ismét Adelung bővebben értekezvén róla, hangnévnek állatja, de lássuk szovait: „Der Saame, oder Same, lat. semen, böhmisch. *syme*, *semeno*, polnisch. *siemi*, im dalmat. *szime*, im türkisch. *sembil*, und selbst in der alten ägyptischen Sprache *dsom*, *som* (szom) *Saame* ahmet, den mit *säen* verbundenen Laut nach, daher auch *Same* ursprünglich das Geräusch der *Same* oder Samen, mehrerer Art bey einander befindlichen Dinge gewisser Art ausdrückt“ (lásd T. III. 1589. lap.)

Szeny, hihetőleg a' meglágyított *szén*-ből lett (l. alább), am. *mocs-ok*, sordes.

Szep, pusztá hang, honnan: *szep-eg*, *szep-pen* stb. 2) *szep*, társnév, 's így egynek vehetni a' *szép* szóval, am. szöke.

Szer, főnév. 1) Rendet jelent, honnan eleink Árpád' idejében azon helyet, hol hazánk' akkori törvényeit, és polgári alkotmányát megállapították, *Szer*-nek nevezték. „Et locum illum, ubi haec omnia ordinata, hungari secundum suum idioma nominaverunt *Scerü*, eo quod ibi ordinatum fuit negotium regni“ (lásd Béla király' névtelen jegyzőjét c. 40.) Ígyen egyez vele a' latin *ser-ies*. 2) *Szer* am. eszköz, szerszám; innen *gyó-szer*, vagy *gyógy-szer*, *mű-szer*, *orvosi szer* stb. 3) *Szer*,

am. *így, mód*, avvagy nem szoktuk-e mondani: szép jó szerével valakivel bánni? 4) Számnév - alkotó rag, és a' számnemekbe, mellyekhez fűged, tulajdon értelmét hiven beléjük oltja, a' hangrend szerint *szor* és *ször*-ré is átalváltozik, p. o. hat-szor, hét-szer, öt-ször stb. Ilyen a' tőle származott *szeres* is p. o. öt-ször-ös, hat-szoros, hét-szeres stb. 5) *Szer'*, kiholt gyök, am. dilectio, amor, él a' gyök az arab (122.), és perzsa nyelvben, ebből: szer-et, szer-el-em, stb.

Szesz, főnév, am. *szag*, *gőz* és spiritus, Geist.

Szél, főnév, am. ventus, flatus, spiritus, *Seele*, 's így hangnév, (lásd Adelung T. II. 508. lap.) Spiritus-t, már Káldy Jan 3, 8. így fordítja: „a' szél, a' hol akar, ott fuj“ 's így tudatlanul, vagy kárhozatos makacssággal kárhoztathatják csak némellyek az innen származott *szellem* szót, a' mellyet Guzmics *Geist*, spiritus, helyett használ. 2) *Szél*, am. margo, innen: szél-ed, szél-eszt stb.

Szén, főnév, 1) am. carbo; finnapp nyelvben: *szénn* (lásd Sajnovics e. k. 74. lap.); 2) *szén*, am. foenum, megvagyon a' finnapp nyelvben is; erről a' következőket jegyzi meg Sajnovics e. k. 72. l. „Vinnensis recensitor opusculi mei Hafniae editi vocem *széna* dicit esse originarie Slavicam. Id etsi ita foret, non morarer; interea mihi videtur vox *széna* vere, et proprie esse hungarica, et Ungaris iam olim in Carjelia usitata, ubi hodieum gramen dicitur: *széna*. Cum enim Carjeli prius noverint gramen, quam Russis convixerint, et Ungari ante visam Pannoniam usi sunt foeno, atque etiam vocabulum proprium his denominandis habuisse supponendi sint; nulla est ratio, cur reiecto veteri vocabulo novum sibi Carjeli a Russis, aut Ungari a Slavis postliminio mutuarent. Eodem argumento inducor, ut negem, vocem *széno*, qua Slavi foenum compellant, ex Ungarorum *széna* esse desumptam. Quid ergo? ajo casu factum, ut vox similis apud diversas has

gentes eandem significationem obtinuerit. Si Germanum interrogas, quomodo fratrem compellet? dicet *Bruder*. Si idem ex Arabe, vel Persa scisciteris, respondebit itidem: *Bruder*; an propterea inferre licebit Germanos vocem *Bruder* ab his gentibus mutuasse? non puto. “ —

Szép, társnév, am. pulcher, formosus, venustus, decorus, török. és perzsa nyelvben *zib*, arab *sép* (123.), perpolivit, pulchrum fecit, finnlapp *szepe* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 27. l. és Sajnovics e. k. 68. lap.)

Szid, vagy *szit*, cselekvő ige, am. átkoz, gyaláz, valakit szappan nélkül mos; maledicit, obiurgat, vituperat.

Szig, kiholt gyök, úgy látszik egy a' *szeg* gyökkel, honnan: szig-et stb. (lásd fölebb: szeg.)

Szik, főnév, am. scintilla, favilla; így egyez vele a' heber: *zika* (זִיקָה), arab *szak* (124.), am. *szikra*.

2) *Szik*, átvitt értelemben: tojás' szíke, mint liszt'láng.

3) *Szik*, egyez a' latin *sicc-us*, gyökkel, honnan: szik-ad, siccatur, itt is átvitt értelem rejtezik, mert a' szika szárogat.

Szil, főnév, 1) fa' neme, ulmus; 2) több helység' neve.

Szim, puszta hang, mint *szisz*, *pisz*, honnan: *szim*-og, nyomásban: *szim*-mog, am. pisz-mog, sziszeg.

Szin, főnév, am. color, facies, azután praetextus, superficies; 2) *szin* receptaculum, nubilarium; így egyez vele a' tót *szyn*, am. vestibulum, atrium.

Szip, hangnév, olyan mint *szop*, és am. sugibulum, ebből *szip*-og, szip-pan-t, *szip*-ka, am. szopóka stb.

Szir, puszta hang, mint: *ször*, *szür*, honnan: *ször*-csöl, *szür*-cs-öl, *szir*-cs-el, stb.

Szisz, fogak közül hallatszó puszta hang, ebből *szisz*-eg, a' melly hangot több nyelvben így jelentve

találni, p. o. a' latin *sibilat*, német *zischen*; olasz *sischare*, görög *σιζειν*, stb.

Szity, puszta hang, olyan mint *szoty*; ebből: *szity-eg* stb.

Szí, vagy *szív*; 1) hang-ige, am. sugit; 2) főnév, *szí* vagy *szij*, am. lorum, ligula pellicea, corium.

Szob, főnév, am. stuba, *Stube*, conclave, cubiculum; török nyelvben: *sobá* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. köt. 27. lap); ebből lett a' *kü-szöb*, am. kül-szoba; 2) helység' neve.

Szok, közép ige, *ik* támadékkal, am. *svet*, svescit, solet, adsolet.

Szom, főnév, am. sitis; ebből: *szom-ú*, *szom-j*, *szom-os*; franczia *sombre*, stb. Talán *szom-or-ú* is, mert a' ki ihatnék, és nincs innia, az valóban szomorú, kivált a' keleti meleg tartományokban.

Szop, hang-ige, am. su-git, *sau-gen*, lactat.

Szor, főnév, am. angustia, heber nyelvben: *czor* (צר), arab *czar* (125.); ebből: *szor-ít*, *szor-os*, *szor-úl*, *szor-og-os*, *sorgen*, *Sorge* stb.

Szorty, hangnév, olyan mint: *horty*; *szorty-og* a' pipa, ha lyuka beheged nedtől.

Szoty, hangnév, ebből: *szoty-og*, *szoty-tyan* stb. hasonló a' *roty* és *loty*-hoz.

Szó, főnév, am. vox; Kaukaszus' mellékén *za* (lásd Ógyallai Besse János IV. jelentését, Tud. Gyűjt. 1830. II. köt. 91. lap.); 1) *szó*, vox, egy bizonyos hangot, mondást jelent, p. o. nem hiszen az én szavamnak: ennek az embernek jó szova (hanga, kimondása) vagyon. 2) *szó*, szenvedő raggal: *szó-t*, *szó-k-at*, am. vocabulum, az az a' beszédnek egy részét jelenti, p. o. egy szót sem értettem belőle; hasonló különbség találtatik a' német nyelvben is: Die *Worte*, und die *Wörter* közt. Török nyelvben egyedül származéka él: *szo-il-mek*, am. szó-l-ni, (lásd. Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 28. lap.)

Szór, hangige, am. evannat, ventilat, latin *sero*, heber *zara* (צָרָה), arab *zara* (126.), német *säen*, régi latin *sa-o*, *seo* (satum), angol *sow* (lásd. Tud. Gyűjt. 1833. XI. k. 31. lap.), hol Toepler, a' puszta hangot követő gyöknek állatja.

Szők, közép ige *ik* támadékkal, am. fugit, titkon elszalad, profugit, aufugit.

Ször, olyan mint *szür*; ebből: ször-cs-öl; 2) több helység' neve.

Sző, vagy *szöv*, cselekvő ige, am. textit.

Szók, egy a' *szög* gyökkel, am. fejer, subalbus, (lásd fölebb.)

Ször, főnév, am. pilus, heber nyelvben: *szear* (שָׁר), arab *schoar* (127.), aram *szöri* (128.).

Szuny, közép ige, *ik* támadékkal, am. huny-ik, alszik, bolyogat, kun-ik.

Szusz, hangnév, ebből *szusz-og*, am. hiscit, mus-sitat.

Szú, főnév, a' puszta hangot követi, am. farágó féreg; innen: *hallga*, mint *szul a' szú*.

Szúr, cselekvő ige, am. *döf*, pungit, iaculat.

Szük, társnév, am. szor-os, keskeny, angustus, arctus; heber nyelvben *csük* (צָרָה), hasonló értelemben föltaláltatik.

Szű vagy *szűv*, főnév, am. cor, cardia; ebből lett: szű-gy, szű-l, szű-z, mint a' *fű-ből*, *fű-z*. stb.

Szűn, közép ige *ik* támadékkal, am. cessat, *sin-ít*, desinit.

Szűr, 1) hangige, am. percolat, vindemiat; honnan: szűr-ög, szűr-cs-öl stb. 2) *Szűr*, am. gausape, 's így egy a' *szőr* gyökkel, mert e' ruha-nem szőr-ből van.

T.

Te, huszonnegyedik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében főképen a' nyelv szolgál eszközzül, azért nyelv-betűnek is mondatik. Önállólág tulajdon hanga szerint 1) második személyt jelentő névmás, melly majd nem minden nyelvben, europaikban szinte, mint a' keletiekben föltaláltatik. 2) *Te* cselekvő ige, am. facit; ezzel egy az *at*, *et*, és *tut*, *tet*, cselekvő, vagy cselekedtető igéket alkotó rag is. Rokon vele a' német *thu-en*, *That*; angol *deed*; lásd Adelong Tom. IV. pag. 747. hangigének tartja.

Ta, kiholt gyök, értelme homályos, egyedül mint igehatározó alkotó rag divik p. o. hajdan-ta, gyakor-ta, szin-te, százszor-ta, stb.

Tag, főnév, am. artus, membrum; 2) *tag*, kiholt gyök, am. negatio, ebből *tag-ad*, negat; tót *tag-ym*, *tag-ad-om*.

Taj, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, p. o. taj-t, taj-t-ék, taj-ó. Taj-na, stb.

Tak, kiholt gyök; értelme tulajdonképen homályos; ebből: tak-ar, stb. Tak-ács, hihetőleg a' tót *tkáz* és *tkat* szóból kölcsönöztetett.

Tal-a, önállólág egyedül mint folyó, és helység neve él, de származékai számosak, p.o. tal-ál, tal-ány, tal-ám, stb.

Tan, kiholt gyök, értelme tulajdonképen homályos; de származékai mutatják, hogy értelme ugyan az vala, mi a' vele rokon görög *ῥαν* vagy *ῥανω*, disco, scio; török *dan*, sciens; *tan-yk*, testis qui rem scit (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 28. lap.) Származékai *tan-ú*, *tan-úl*, *tan-ít*, *tan-ács*, stb. buján tenyésznek.

Tap, hang-ige, am. tangit, contingit, palpat, heber *dab* (ط), franczia *tou-cher*; 2) *tap*, (ma *talp*,

főnév, am. *planta pedis*, *basis*, *fundamentum*, innen: *tap-od*, *pedibus calcas* stb. és ez a' hangot követi.

Tar, társnév, am. kopasz, hajatlan, *tar* búza, kopasz búza; 2) *tar* a' kakas' fején, vagy orrán lévő húskorona; 3) hajdan tágosb értelemmel is birt e' gyök, honnan lett: *tar-ka*, *tar-t*, *tar-ts-oly* stb.

Tasz, puszta hang, honnan: *tasz-ít*, *trudit*; *tasz-og-at* (lásd alább *tosz-ik*.)

Tat-a, főnév 1) am. atya; már IV. Béla király' 1263. oklevelében *tata*, *pater spiritualis* által magyaráztatik; 2) *tat* am. hajó' fara, puppis, 's így egy a' *tet*, *tető* gyökkel (lásd alább.)

Tav, kiholt főnév, am. idő, *tempus*, *annus lapsus*, *praeteritus*, ebből: *tav-al*, *anno praeterito*; *tav-asz*, *tempus calidum*, *tempus vernum*.

Tág, főnév, am. *bőség*, *amplitudo*, *amplus*, *bő*; ebből: *tág-os*, *tág-ít*, *tágos-ít* stb.

Táj, főnév, am. *ora*, *districtus*, *confinium*, *vicinia*, honnan: *táj-ék*, majd nem egy értelmű e' szóval: *vid-ék*.

Tál, főnév, am. *patina*, *catinus*, *Teller*; ebből lett: *tál-cza*, *tá-cza*, heber nyelvben *dávla* (דַּוְלָה), arab *dálv* (129.), aram *danlo* (130.), am. urna ad aquam hauriendam usitata.

Tám, főnév, am. gyám, ebből: *tám-ad*, *tám-aszt*, *tám-oly*, *tám-t-or-og* stb.

Táp, főnév, am. ápolat, eledel, *nutrimentum*; ebből: *táp-ol*, *táp-lál*, stb.

Tár, főnév, am. láda, ház, szoba, kincstartó hely; *gaza*, *aerarium*, *area*, *thesaurarium*; rokon vele az arab *dár* (131.), ház heber (דָּר), *dur*, am. lakik; 2) *tár*, melléknév am. *tág*, téres p. o. *tár-mező*, *tár-lak* stb. 3) *tár*, cselekvő ige, am. *aperit*; de így a' tiszta gyök: *tá*, a' mellyből lett: *tá-r*, *tá-t*, am. *aperit*, *nyi-t*.

Táv, főnév, am. absentia, de csupán származékai-ban használtatik, úm. táv-ol, táv-oz-ik stb.

Teb, főnév, egy a' *teve* gyökkel, l. alább; 2) helység' neve.

Teg, főnév, am. hesternus, de csak így en használtatik *teg-nap*, am. hesterna dies.

Teh, kiholt gyök, és csak mint *teh-én*, divik; de él Afrikában a' koldagi nyelvben *teh*. (lásd Tud. Gyűjt. 1833. V. k. 119. lap.) Nem lett-e ebből a' *tej* vagy *téj*, lac, mert a' *h*, *j*-vel hajdan fölcseréltetett, p. o. fej-ér, feh-ér.

Tek, vagy *tök*, főnév, am. golyó, gom, gör, göm, azután cucurbita, erről lásd bővebben Tud. Gyűjt. 1833. II. k. 102—106. l. és a' Kritikai lapok III. füzet 86—98. lap.

Te, vagy *tö*, puszta gyök, lásd alább.

Ten, kiholt gyök, értelme tulajdonképen homályos, ebből lett: *teng*, ige am. arcte vivit, *ten-k* főnév, am. miseriae, megvagyon a' persa, és török nyelvben; innen a' közmondás: *tenkre jutott*, ad incitatus redactus est.

Teny, kiholt gyök, értelme tulajdonképen homályos, csupán származékai használtatnak: *teny-ér*, *teny-ész-ik* stb.

Ter, vagy *tér*, főnév, am. spatium, extensio; ebből lett: *ter-eb*, *ter-ül*, *ter-em*, *ter-ít*, *ter-ű*, *ter-jed*, (*terű-ed*, *ter-v-ed* helyett) *ter-em* stb; 2) *tér*, közép ige, am. redit, revertitur.

Test, főnév, am. corpus.

Tet, vagy ma *tető*, főnév, am. apex; franczia *la tete*, am. fő, caput; innen vette a' *tetű* is nevét, mert a' fő'tetén lakik.

Teve, főnév, török nyelvben *deve*, (lásd Tud. Gyűjt. 1833. III. k. 109. lap.)

Tél, főnév, az esztendő' utósó része: *hyems*; finnlapp nyelvben: *talve* (l. Sajnovics e. köt. 77. lap.)

Tév, vagy *téb*, főnév, am. error, erratum; ebből: tév-ed, téb-oly-og, tév-ely-eg, stb.

Tik, 1. *tyuk*; 2) *tikk*, puszta hang, ebből: tikk-ad, tik-kan, stb.

Til, főnév, am. vetitum, prohibitum, ebből: til-al-om-as, stb.

Tin-ó, főnév, am. fiatal tehén, üdő; szanszkrit nyelvben *tenu* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. III. k. 93. lap.)

Tip, puszta hang mint *top*; ebből: tip-eg, top-or stb.

Tisz, kiholt gyök, egyedül származékaiban él, úm. tisz-ta, tiszt stb. Nem lett-e *tiszt*, officialis, decurio, a' *tizből*, mint husz-ár, a' *húsz-ból*? —

Tit, kiholt gyök, am. arcanum, secretum; ebből tit-ok, tit-k-ol, stb.

Tiz, számnév, *Zehn*, mely a' német nyelvben szinte így van a' *ziehen-ből*, mint volt nálunk hajdan *von*, am. *tiz*, de ma csak származékaiban él: négy-von, öt-von, hat-von, nyólcz-von stb. *Tiz*, francia *dix*; catin decem, német *Tütz* (lásd Adelung T. IV. 918. lap.) Kaukasus' mellékén *dex*, szanszkrit nyelvben *dax-am*; (lásd Tud. Gyűjt. 1830. II. k. 91. l.; 1833. III. k. 88—89. lap.) *von* pedig a' törököknél ma is tizet jelent (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 30. lap.)

Tob, cselekvő hang-ige, rokon a' *dob* igével.

Toj, 1) főnév, am. excrementum, ovum, sokszor hallhatni; toj-t megyek, toj-t adok neki, fungum do illi; 2) közép ige *ik* támadékkal, am. ovum parit.

Tok, főnév am. theca.

Tol vagy *toll*, főnév, am. penna, pluma.

Tom, hangnév, am. epulum, convivium, tripudium. ebből lett: tom-b, tomp, tom-ka (ton-ka) stb.

Top, hangnév, am. lépés, gressus. Egy topot se távozzál a' jótól; 2) hang-ige, olyan, és annyi mint *tob*, *dob*.

Tor, 1) főnév, am. *thor-us*, *thor-ax*; 2) puszta hang, ebből lett: *tor-ok*, angol *The*, *throte*; *tor-ha*, stb.

Tosz, hang-ige, am. *trudit*, német *Stoss*, angol *stot* és *toss*; „Es ahmet den laut genau nach (lásd Adelung T. IV. 798. lap.)

Toty, puszta hang, honnan: *toty-og*, *toty-tyan* stb.

Tó, 1) főnév, am. *lacus Teich*, *δοχη*, angol *dike*, am. *tó-ka*; 2) melléknév, *té-tó*, huc, illuc; ebből lett; *tó-l*, névmódosító rag, és *tól* ige, am. *trudit*, stb. Mind a' két gyökben nyugszik, a' *v* mint származékaiból: *tov-as*, *tova*, *tovább* stb. kitünik.

Tór, főnév, am. *iusta*, *parentalia*, *epulum funebre*; Zemplén vármegyében azon hely, hol Laborczát a' magyarok fölakasztották, és tórral megtisztelték, mai napig is *zomo-tor*, az az szomorú *tór* nevet visel.

Tö, vagy *te*, kiholt puszta gyök, tulajdonképen am. *multus*, *plenus*; származékai az értelmet hiven magokban rejtve buján sarjadoznak p. o. *tö-bb*, *től* vagy *tel*, *töl-t*, *tel-t*, *tö-m* vagy *te-m*, *töm-er-dek*, *töm-ge*, *tem-ge*, *tem-ger*, *ma* *tenger*, stb.

Töl, vagy *ma tölgy*, főnév, fa' neme, *töl-fa*; ebből: *töles*, vagy *tölgyes* erdő.

Tök, (lásd *tek* fölebb) főnév, am. *gom*, *golyó*, *gör*, *cucurbita*, *tót* nyelvben: *tyken*, *cucurbita*.

Töp, puszta hang, ebből: *töp-ör-tyű*, *töp-ed* stb.

Tör, hang-ige, am. *frago*, *frango*; lengyel *tre*, *brechen*, latin *tero*. — Talám ebből lett a' *tör-ű*, vagy *törv-ény* is, heber *törah*; török *töre* (lásd Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 30. lap.)

Tő, főnév, am. *truncus*, *stipes*, *basis*, *radix prima*.

Tör, főnév, am. *laqueus*, *tendicula*, *decipula*, *ensis*, *mucro*, *gladius*, *subula*.

Tub, hangnév, am. galamb, *Taube*, mellyről Adelung így ír, „bey dem Ottfried: *Dubu*, *Diuba*, bey dem Notker *Tubu*, im nieders. *Duve*, im dän. *Due*, im angels. *Duva*, im engl. *Dove*, im schwed. *Dufwa*. Es ist mehr, als wahrscheinlich, dass dieses Wort eine Onomatopäir der ähnlichen Stimme des Taubers ist“ (lásd T. IV. 920. lap.)

Tud, cselekvő ige, am. scit.

Tuh, kiholt gyök, csupán származékában fordul elő, p. o. *tuh-ad*, aggeritur, congeritur, coacervatur stb.

Tuny-a, társnév, am. henye, rest, lomha, lusta.

Tur, gerlice-szó, honnan: *turú*, am. gerlicze, turtur, Turteltaube; lásd róla Adelung Tom. IV. 1107. lap.

Tusz, régi név, már szent Margit' életében előfordul, am. *kezeshedő*, vas, fidejussor, és *zálog*, pignus.

Tut, pusztá hang, tutul a' kutya, midőn dögszapot érez, vagy a' természet ösztönzi.

Tuty, pusztá hang, mint *toty*; ebből: *tuty-og*, *tuty-mog*, *tuty-ma* stb.

Túr, cselekvő ige, am. ás vés, orrával a' földet ássa. 2) *Túr*, főnév, am. fölhányt föld-halom, vakondok-turás; 3) több helység' neve.

Tüd, főnév, am. pulmo.

Tűn, közép ige, *ik* támadékkal, am. lát-szik, tetszik, videtur, apparet, se praesentat, comparet, figuratur, transformat se.

Tür, hangige, am. *gyür*, convolvit, complicat.

Tűsz, hangnév, am. sternutatio, ebből: *tűsz-ög*, *tűsz-szen*.

Tű, főnév, am. acus, spina.

Tűr, cselekvő ige, am. tolerat, perfert, patitur.

Tűz, főnév, am. *pír*, Feuer, ignis.

Ty.

Tye, huszonkettedik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében fő eszközül ínyünk szolgál, azért *iny*-betűnek is mondatik; önállólag tulajdon hanga szerint értelve ki nem nyomozható, 's azok, mellyeket némellek *tya*, *tye* ragról tanítanak, 's illyennemű példákkal: reket-*tye*, kó-*tya*, os-*tya*, sekres-*tye*, bás-*tya* stb. erősíteni törekednek, mind idegen szovak, melyekben a' *tye* hang, vagy már bennök volt, vagy általa inkább nyelvünkhöz lágyultak, mint új értelmet nyerve alakultak, p. o. *hos-tia*, itt csak az *i* a' *t* betűhez lágyult, és lett *os-tya*, bás-*tya*, Bastey, stb.

Tyú, 1) hangnév, am. tik, tyuk, a' mellyről Adelung T. II. 897. l. a' *Hahn* szó alatt így okoskodik: „Er heisst im lat. Gallus von *gällen*, das franz: *coeg* (kakas l. fölebb) schwed. *Tupp*, russische *Bituch*, ungar. *Tuck* (tyuk), tartar *Tauk*, kalmuk *Taka*, u. s. f. sind ins gesamt Nachahmungen des ihm eigenthümlichen Lautes.“ És csak innen érthetni, hogy annyi nyelvvel rokon e' szó. Ide tartozik a' török és arab *tauk*, *dik*, (132.), stb. 2) *Tyú*, hangrend szerint *tyű*-re is változva, többnyire puszta hangú nevekből alkot főneveket, vagy legalább azon hangot, a' mellyet magában rejt, oltja a' gyökbe, p. o. pin-tyű, cseng-et-tyű, tyú-tyú, kez-tyű, hat-tyú, lep-pen-tyű, stb.

U.

U, tizenegyedik rövid vastag, homályos hangzó nyelvünkben, önállólag az ebnek puszta hangja, ebből lett: *u-gat*, am. latrat, mert a' kutya, *u-u-u*-va kiált, ululat.

Ud-u, (lásd *odu*) ebből származtatja Kresznerics az *ud-var* szót, mellyet némelleyek a' tót *dvor*-ból magyaráznak.

Ug, kiholt gyök, egyedül mint több helység' neve él, ebből lett *ug-ar*, a' mit sokan, a' latin *ager*, német *Acker*, stb.-ből kölcsönözöttnek tanítanak.

Uh, pusztá hang, mint *huh*, ebből: *uh-og*, am. *huhog*, cucubat, ululat.

Ú.

Ű, tizenkettedik vastag homályos mély hosszú hangzó nyelvünkben, a' melly egyszersmind névalkotó rag, p. o. tam-ú, gyűr-ű, hábor-ú, der-ű, dar-ú, ár-ú, gyp-ű stb.

Űgy, régi név, egy az *így* gyökkel; am. *modus*, de ma mint igehatározó szócska divik, am. *ita*, *sic*.

Űj, 1) főnév, am. *digitus*, 2.) új társnév, am. *novus*, *recens*.

Űn, cselekvő ige, am. *fastidit*, *nauseat*, *taedet*, franczia *ennuyer*, már a' heber, és arab nyelvben: *ún* (١٦٨) (133.) ugyan azon értelemben megvan.

Űr, hajdan a' chaldeai *úr* országot is, királyt is jelentett. (l. Tud. Gyűjt. 1829. VII. k. 54—55. l.) latin *vīr*, goth *War*, angol-szász *ver*, *vair*; német *Herr*, her-us szókat e' miatt méltó olvasni Adelungban (T. II. p. 1128—1129) és az *Ehr* szóról (T. I. p. 1511—1512.)

Űsz, cselekvő ige, am. *nat*, *natat*.

Űt, főnév, am. *via*, *iter*; ebből lett az *út-cza*, a' mi a' heber nyelvben: *chucz*, finnapp *autza*, holott ezt némellyek ismég a' tót *uhlicza*-ból akarták magyarázni (l. Sajnovics e. k. 73. l.)

Ü.

Ű, tizenharmadik (közép) magas vékony rövid hangzó nyelvünkben, önállólag pusztá hang, ebből lett: *űget*, stb.

Űd, l. *id* fölebb.

Űk, főnév, am. *ös*, *avia*.

Űl, cselekvő közép ige, am. sedet, feriat, festum celebrat.

Űn, pusztá hang, ebből: *űn-ög*, am. békaként az orrából hangzik. Ide tartozik: *űn-ő*, am. fiatal tehén.

Űst, főnév, 1.) am. ahenum; 2) argentum; 3) caesaries.

Űsz, kiholt gyök, értelme tulajdonképen homályos, ebből lett: *űsz-ű*, *űsz-ők*, stb. De hogy *űsz*, egy az *űnő* szóval, a' kicsinyezett *űsz-ke* (am. *űnő* borjú) nyilván tanítja.

Űt, hang-ige, am. cudit, percutit, ferit, *tu-udit*.

Űv, pusztá hang, ebből: *űv-ölt*, am. lármáz, kiált, kált.

Űz, kiholt gyök, ebből: *űz-en*, am. nunciat, 's így *űz* tulajdonképen am. hirmondó, nuncius.

Ű.

Ű, tizenegyedik magas, vékony hosszú hangzó nyelünkben. Egyébiránt különös tulajdonságokkal nem bír, hanem benne a' *v* betű gyakran nyugszik p. o. fű, nyű, stb.

Űgy, főnév, am. ok, dolog, tárgy. 2) Névalkotó rag, melly a' hangrend szerint: *ogy*, *egy*, *ögy-gyé* is változva főneveket alkot, a' hangugratást igen kedveli, p. o. rom-ogy, *ron-gy*, (rom-űgy, res lacera); tár-ogy, *tár-gy*, (tár-űgy, res aperta seu obiecta, obiectum) stb.

Űn, (*űn-ő*), főnév, am. *űsz-ű*, *űsz-ke*.

Űl, kiholt gyök, értelme homályos; egyedül mint rag divatozik, melly a' hangrend szerint *űl-lá* is változva 1) névmódosító rag, a' melly valamelly dologra mutat, p. o. di-*űl* nyerte, tisztelet-*űl* vette; 2.) *ól*, *ől*-re is átváltozik, és illy alakban ezen kérdésre felel: *honnan*, p. o. köz-*ől*, al-*ól*, föl-*ől*, hát-*ól*, 's így különbözik az *űl*, *űl* ragtól, p. o. más *kűv-űl* fekszik, más *kűv-ől* vizsgálta, más *hát-űl* lakik, más *hát-ól* hozta elő, stb. 3.) Ige-alkotó rag is, p. o. vir-*űl*, pir-*űl*, gyógy-*űl*, jöv-

úl, öreg-úl, szép-úl, stb. (l. bővebben Nyelvtudományi pályamunkák 1. köt. 132. l.)

Űr, főnév, am. lyuk, caverna, foramen; használta már Kisfaludy Károly a' Csalódásokban.

Űz, 1.) ige, am. kerget, fugat, pellit, arcet; 2) név, am. fuga, persecutio; így használják a' palóczok, a' nyulat *űz-ében elfogni, és ott nyú-kat kergetett, egy punci kutya, mink süvegünket levettük, hogy űz-ében el foghassuk* (l. Tud. Gyűjt. 1819. VI. k. 33. l.) Megvagyon a' keleti nyelvekben is, heber *űcz* (צוץ), arab *acz* (134), fortiter institit, persecutus est; 3.) *űz*, l. *íz*, *sapor*, fölebb.

V.

Ve, huszonharmadik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében fő eszközül ajkunk szolgál, azért *aj*-betűnek is mondatik. *F*, *b* és *p* betűkkel hajdan gyakrabban fölcseréltetett, p. o. *ver-em*, heber *bor*, Valentinus, *Bálint* 'stb. (l. fölebb) egyéb tulajdonsági a' Nyelvtudom. pályamunkák' 1. köt. 109—112 l. bővebben kifejtve találhatnak. *Ve*, önállólag pusztá gyök, am. emit. ebből lett: *vő*, am. vevő legény, *vő-fény*, vagy *fél*, *ve-vő-fény*, *fél* 'stb. Hogy pedig a' *ve* valóságos gyök: még a' *ve-het* tehető ige legnyilvánosban tanítja. Továbbá *ve* egy a' heber és arab előszócskával, a' mellyből *va-l*, *ve-l* szinte úgy származott mint: *be-ből*, *ró-l*, *tó-l*, stb.

Va, kiholt gyök, am. *est*, föltaláltatik már a' heber és aram nyelvben: *hvo*, és *hajá* (הַיָּה), (135), de nálunk is megmutatja a' változva: *va-l* és *va-n*, *va-gy* használt ige, hogy a' gyök valóságosan: *va*; továbbá a' köznép' szájában a' *vó-t*, *vó-na*, tagadhatatlanul kimutatja a' *va* gyököt. 2.) *Va* egyszersmind igemódosító, különösen állapotot jegyző rag: *ír-va*, am. scriptum est, *olvas-va*, lectum est; ebből lett a' *ván*, *vén* rag, p. o.

ir-ván, scribens est, *olvas-ván*, legens est, végre ide tartozik a' *van* hang-ige rag, melly a' pusztá hangokból egyszer történt hangot jelentő közép igéket alkot, p. o. rop-van, rop-pan; zuh-van, zuh-han; rez-ven, rez-zen, stb.

Vacz, pusztá hang; ebből lett: *vacz-og*, am. fogai-val döcög, zörög; a' hidegtől szinte *vaczogtak fogai*.

Vacs, pusztá hang, ebből: *vacs-og*, am. sirva kiált, *ne vacsogtasd azt a' gyermeket*, am. ne ríkasd.

Vad, társnév, am. ferox, sylvestris; atyafiságos a' német *Wild*, a' mi *Wald*-ból lett, az angol ma is *Wood*; a' szved *Wed*-nek mondja (l. Adelung T. V. p. 35 és 223.) Megvagyon a' finnlap nyelvben is *Vuod* (l. Sajnovics e. k. 62 l.)

Vaj, főnév, am. butyrum; finnlapp nyelvben: *Vo* (l. Sajnovics e. k. 27. l.); 2) Indulatszó, am. utinam, ach! török *vaj* (l. Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 30. l.)

Vak, 1.) pusztá hang, a' miből: *vak-ar*; 2.) társnév, am. szeme vesztett, világtalan, coecus.

Val, nyomásban *vall*, cselekvő ige, am. fatetur, confitetur; 2) *val* kiholt gyök, egy a' latin *ali*, német *Wel*, arab *fálá-n* (a' mi a' heber, és aram nyelvben is megvagyon) szóval; ebből lett: *vala-ki*, ali-quis, *wel-cher*, valami stb. (l. Adelungot is T. V. p. 156.) Egyéb-iránt *val*, am. sum, es, est, de így a' *va* gyöktől jött (l. főlebb); sőt a' *val-l*, fatetur, igét is a' debreczeni Gramm. 292. l. *val* gyökből veszi, a' mi azonban az én nézetem szerint önállólág eredetileg: *va*—, a' miből azután lett: *va-l-ó*, veritas; de a' melly különbözik a' *va-l-ó*, substantia, szótól szokásban, de nem eredetileg.

Var, 1) cselekvő ige, am. sarcit, suit, ebből: *var-ga*, sutor, 's azért helytelenül írják némellyek a' *var* igét két *r* betűvel. 2) *Var*, főnév, am. impetigo, porrigo, o-phiasis; 3) pusztá hang, ebből lett a' *var-jú* szó, mert varj-og a' varjú madár, ámbár a' tót és lengyelis *cranja*-nak hívja; innen a' *varty-og*, coaxat; béka mód' *vartyog*, vagy a' *zitypalaty* is *vartyog*, azért hivatik né-
NYELVTUDOM. PÁLYAMUNKÁK. II. KÖT.

metül *Wachtel* névvel. *Varcz*-og is ide tartozik, am, vacz-og, por-cz-og, fogaival ropog, reczeg.

Vas, főnév, am. ferrum, ebből lett: *vas-ár* (vás-ár); mert Feszler szerint eleink leginkább vassal kereskedtek, és mivel szombat utáni nap tartották vásárukat, azért ezt *vasárnap*nak is hívták. Mind ezek történeti adatok, a' mellyek, még valaki jobbat nem tud előhozni, hitelt érdemelnek. Mára' perzsa nyelvben is *vaz*, am. ferrum; *vaz-ár*, nundinae, sőt a' török nyelvben is (l. Tud. Gyűjt. 1833. VII. k. 31. l.)

Vá, kiholt főnév, am. mutatio, *changement*, él ma is mint névmódosító fordító rag, p. o. király-lyá koronáztatott, úr-rá lett, bíró-vá tették, fű-vé vagy fűv-vé, fűj-jé változott stb. Ebből lett a' *vá-l* ige, a' német *Wahl*, cseh *wo-lenn*; a' hol Adelung a' gyököt föltalálni nem tudta (l. T. V. p. 22.) Más kérdés alá esik itt: a' *vál* (váll), humerus, thorax, valljon tiszta gyök-e? —

Vád, főnév, am. accusator, accusatio, criminatio, culpa.

Vág, cselekvő ige, am. ver, üt, secat, caedit; 2.) *vág*, főnév folyó és helység' neve.

Vágy, 1.) cselekvő ige, am. ohajt, kíván, áhít; 2.) főnév, am. áhítat, kívánság, obajtás.

Váj, cselekvő ige, am. áj, ás, vés, cavat, fodit.

Vám, főnév, am. úti, vagy hídi adó, telonium, *Mauth*.

Vány, kiholt gyök, értelve homályos, egyedül mint rag, és származékaiban divatozik 1.) *vány*, *vény*, személyes főnév-alkotó rag, p. o. *tanít-vány*, discipulus; *alkot-vány*, creatura; *jöv-evény*, advena, *szök-evény*, profugus, stb. 2) Ebből lett: *vány-od*, am. laneam vestem calcat, densat, vagy is: gyapjút *kall*.

Vár, főnév, am. ar-x, *Burg*, Szabó József egynek tartja, a' heber *kara*, *hegy*, *dom*, szóval (l. Tud. Gyűjt. 1825. X. k. 54. l.) finnapp nyelvben: *vár-a*, és annyi bizonyos, hogy a' várak mind hegyeken építették hajdan,

's így Szabó' gyanítása nincs épen alap nélkül, ámbar bizonyost állatni a' régiség' homályában nehéz. 2.) *Vár*, cselekvő ige, am. expectat, már így a' finnlapp: *vár-dom*, expecto, és német: *warten*, expectare, vele tökéletesen megegyez (Adelung T. V. 73. l. és Sajnovics e. k. 71. l.)

Vás, közép ige *ik* támadékkal, a' puszta hangot nyomozza; am. atteritur, deteritur, conteritur.

Vász, (mások szerint *vász*) tulajdon értelmében eredetileg am. tela, de így csupán származékában: *vász-ony* (materia telosa, seu tela, *Lein*) divik, és a' gyök maga csupán átvitt értelemben használtatik, am. ijesztő rongy, mellyet a' madarak' elijesztésére szoktak a' kertekben fölakgatni.

Vegy, főnév, am. *zagy*, keverék; ebből *vegy-es*, am. kevert, *zagy-ú-as*, stb.

Vel, kiholt gyök, egyedül a' *vel-ő*, vagy *vel-ű*, szóban, és származékaiban él; nem tartozik ide a' *vel* név módosító rag, a' melly nem tiszta gyök (l. róla Révait, és a' Nyelvtudom. pályamunkák' 1. köt., 's főlebb *ve* alatt.)

Ver, cselekvő ige, am. üt, *vág*, *verberat*, quatit. 2) *ver* valaha *vor* (heber nyelvben szinte ígygen föltalálható: כּוּר, cisterna) kiholt gyök, am. *lyuk*, gödör, árok, ebből a' mai *ver-em*.

Ves-e, főnév, am. *ren*, *Nirn*.

Vet, cselekvő ige, am. iacit, proicit, seminat, serit.

Vez, elévült gyök, tulajdonképen am. ductus, ebből lett: *vex-ér*, *dux*; *vex-et*, ductum facit seu ducit, stb.

Véd, 1.) cselekvő ige, am. ó, óv, defendit; 2) *véd*, főnév, am. óvó defensor; a' *hol vąd van ott kell véd*, ime! milly szépen játszik nyelvünk a' hangzókkal, mint minden keleti nyelvben illy nemű fordulásokat föltalálhatni.

Vég, főnév, am. exitus, finis, confinium.

Vék, főnév, am. *lyuk* a' jégen, azután felköbölnyi mérték, de hajdan más tágosb értelemmel is bírt; hon-

nan a' mai: *vék-ony*, gracilis, tenuis; 2.) több helység' neve.

Vén, társnév, am. öreg, senex, vetus, vieux; heber nyelvben *funah* (פנח), aetate decrepitus fuit; arab *fana* (136) már pedig tudva van előttünk, hogy az *f* és *v* egymással hajdan gyakran fölcseréltetett.

Vér, főnév, am. cruor, sanguis; finnlapp nyelvben *vuor*, és *veri* (l. Sajnovics e. k. 112.) sőt Adelung, „Ehedem, wurde das Blut auch *Ver-rich*, *Ver-ch*, *Fär-ch* genannt (l. Adelung T. I. 980 és T. II. 110. 1.)

Vés, cselekvő ige, am. új, ás, scalpit, caelat.

Vész, 1) cselekvő ige, am. perit; 2) főnév, am. periculum, átvitt értelemben: tempestas, *orkán*, mert ez mindenkor *vész-es* szokott lenni.

Vet, cselekvő ige, am. errat, peccat, offendit; 2.) főnév, am. culpa, peccatum.

Vi, puszta gyök, am. aufert, portat, a' mi a' tőle származott *vi-het*, igéből kitünik; ebből lett: viz-en, vi-t-el, stb.

Vics, puszta hang, ebből *vics-og*, cum stridore ridet.

Vid, társnév, egy a' *víg* gyökkel (l. alább.)

Vigy, szinte olly puszta hang, mint *vics*, honnan: vigy-og, vigy-gyan, stb.

Vih, hasonló puszta hang, mint *vígy*; ebből: *víh-og* am. risitat, iubilat; huj-og.

Vik, puszta hang, innen: *vík-og*, am. mok-og, vult hinniendo cachinnum tollit.

Vil, kiholt gyök, tulajdonképen am. *Hell*, *Wel* ebből lett: *vil-ik*, vil-ám; finnlapp nyelvben: fulgur *vil-am*, (l. Sajnovics e. k. 69. l.); *vil-ág*, német *Wel-t*, finnlapp: *valgei* (l. Feszler e. k. T. I. in fine). Nem rokone vele a' görög ἥλιος, sol, ἐλξ lux solis, heber: *halal*, vagy *hal* (ללל), splendet? —

Viny, *vincz*, puszta hangok, innen: *viny-og*, cachinatur, flet, plorat; *vincz-og*, am. hinyog.

Vír, főnév, am. *aur-ora*, lux matutina, azután: *vír-or* heber nyelvben: *וִירָא*, am. luxit, illuxit dies, vel etiam de herbis, et floribus usitatur; ebből lettek: *vír-ül*, *vír-ág*, *vír-ad*, stb.

Vís, hangnév, am. *sí*, honnan: *vís-ít*, am. sivit. 2) *vís* kiholt gyök, értelme tulajdonképen homályos, ebből van a' *visel* ige, am. gerit, portat. 3) Több helység' neve.

Víz (mások szerint *vís*), kiholt gyök, értelme ön-állólág elveszett, egyedül származékaiban él, úm. vizsga, vizsgá-l 'stb.

Visz, kiholt gyök, am. *reciprocum*, ebből *visz-a*, retro, vizs-á-l, stb. 2) Helység' neve Somogy várme-gyében.

Ví, cselekvő ige, am. harczol, tusakodik, küszködik; másként mondatik: *vív* vagy *vij*, mert *v* nyugszik a' hangzó alatt; semmi keleti nyelvben tudniillik nincs szó, melly hangzón végződnek, és ebből magyarázhatni a' *le*, *te*, *vi*, *hi*, stb. igékben a' toldalékot: *le-sz*, *te-sz*, *vi-sz*, *hi-sz*, *e-sz*, *i-sz* stb. Innen lett: *vi-t-a*, *vi-t-éz* (mások szerint: *vi-t-ész*), *vi-as-ko-dik* stb. Furcsán húz ebből ki a' debreczeni Gram. külömbféle származékokat. (293 — 295. l.)

Víg, hang-társnév, am. hilaris, laetus, *vid*; mert a' *d* hajdan *g*-vel gyakran fölcseréltetett; a' mint a' Révai által fölhordott régiségekből kiviláglík.

Vígy, főnév, am. *figy*, 's e' két gyök ugyan azon gyök, mert a' *v* is még gyakran fölcseréltetik *f* betűvel. Ide rokon a' latin *vig-il*. Tulajdonképen, am. figyelem, őrség; ebből: *vígy-áz*, am. *figy-el*, őrködik.

Víz, főnév, am. aqua, unda, *Wasc*, *Wasser*, slawonisch *wuza*, iszländ. *weiza* (l. Adelung T. V. p. 81). Kit erről olvasni érdemes. Finnlipp nyelvben: *vezi* (l. Sajnovics e. k. 113. l.).

Von, cselekvő ige, am. húz, finnlipp nyelvben: *von-am*, am. traho, extendo, (l. Sajnovics e. k. 75. l.);

2) kiholt számnév, am. *tiz*, *ziz*, törököknél *von* ma is él, (l. Tud. Gyűjt. 1833. VII. köt. 31. l.) szépen megmagyarázza ezt Kresznerics, szótára' elén IX—X. l.

Vő, lett a' *ve* gyökből össze húzva, *vevő* helyett; ma is *eladó leány* szokásban van, és *vevő*, *vő*-legény: ilyen magyarázza ezt Feszler is, sőt a' finnapp nyelvben ma is ilyen használtatik: *vaevy* (l. Sajnovics. e. k. 113. l.)

Vorc, pusztá hang, a' kövecsről mondatik, midőn fogaink alá kerül az ételben: *vorc*-og, az az: por-cz-og.

Vögy, főnév (mások szerint *völgy*); finnapp nyelvben: *vagy* (l. Sajnovics e. k. 71. l.) arab *vödj* (137), *vall-is*, *Thal*.

Z.

Ze, huszonnegyedik mássalhangzó nyelvünkben, és mivel kiejtésében főeszközzül a' fog szolgál, azért *fog*-vagy is *sziszegő*-betűnek is mondatik. Névalkotó rag ezekben: *lak-zi*, *ját-zi*, ha hogy nem összehúzottak a' *lak-oz-i*, *ját-oz-i*-ből.

Zab, főnév, am. *avena*; a' *zab-ola*, *zab-lya*, mint közönségesen iratnak, ide tartoznának; de én úgy vélem, hogy mind a' kettő a' *szab* gyökből lett, és ugyan azon egy szó ez: *szab-oly-a*, vagy *szab-ly-a*; de az is bizonyos e' szóról, hogy majdnem minden nyelvben illy alakban fordul elő; így a' német *Saebel*, szvéd *Sabel*, angol *Sable*, olasz *Sable*, *Sabra*; cseh *ssawle*, finnapp *sabeli*; már az aram nyelvben is: *Szeip*, am. *tör*, kard, görög *ζαβος*, *ζαβυνη*. Adelung egyenesen azt állatja, hogy e' szót a' németek tőlünk magyaroktól kölcsönözték azon okból, mert görbe kard, a' régi német nemzetnél szokásban nem volt; ellenben a' mi eleink görbe törrel éltek (l. Adelung T. III. p. 1556.)

Zagy, főnév, am. lárma, döngés, rajogás, ebből: *zav-ar*, *sza-j-ar*, helyett.

Zak, puszta hang, olyan mint *zok*, *zök*:

Zal, kiholt gyök, olyan mint *szal*; ebből: *zalán-b-ol*, ha csak nem *Zalán'* futásától kölcsönözött *metaphora*, vagy inkább megfordítva: *Zalán* mert futott. Így *Szala*, *Zala* vármegye, mint a' *szal*, és *zal'* gyök kétképen iratik.

Zár, 1) cselekvő ige, am. csuk; 2.) főnév, am. lakat, peléh, egyez vele a' latin *sera*, franczia *serure*, *serrer*; olasz *serrare*, lengyel és tót: *zawár*, *zawieram*, *zawarty* (l. Calepinus 253, és 1333.)

Zek, hangnév, am. *zök*; ebből: *zek-eg* stb.

Zen, hangnév, am. *láz*, *zör*, tumultus, strepitus; ebből: *zen-g*, *zen-d*, stb.

Zok, hangnév, am. sirás, bánkódás; ebből: *zok-og*, stb.

Zor, kiholt főnév, am. horror; ebből: *zor-d*, am. horridus, stb.

Zöcs, hangnév, am. *zör*, ebből: *zöcs-ög*, *zöcs-ököl*, stb.

Zök, puszta hang, honnan: *zök-ög*, *zök-ken*, stb.

Zön, puszta hang, ebből: *zön-g*, *zön-d-ül* stb. Egyez e' hang' kinyomozásában velünk a' latin *son-us*, *son-at*; franczia *son*, *son-ner*.

Zöp, puszta hang, ebből: *zöp-ög*, am. *zok-og*, *singultiendo plorat*.

Zör, hangnév, am. *sonus*, *pulsus*, *strepitus*, ebből: *zör-ög*, *zör-en*, *zör-d-ül*, stb.

Ző, puszta gyök, am. *viridis*, ebből: *ző-d*, *ző-l-d*, *ző-d-ül*, *ző-l-d-ül*, stb. tót nyelvben: *zele*.

Zu, puszta hang, honnan: *zu-ug*, *zú-g*, *zú-z*, stb.

Zuh, puszta hangnév, am. *fragor*, *strepitus*; ebből: *zuh-og*, *zuh-han*, stb.

Zup, hangnév, azon része a' kalapácsnak, melly a' kalló' fészkébe esik, és kallja a' szűrt, mert estében zupog, és zup-pan.

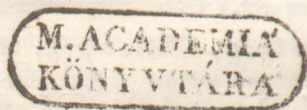
Zú, pusztá hang, ebből: zú-d-úl, zú-d-ít, stb.

Zúr, hangige, am. zavar, kever, habar; ide tartozik: zúr-b-ol, stb.

Zúz-a, főnév, am. *iecur anserinum*, vel *aliarum avium*, madár' gyomra; Kresznericsből kimaradt.

Zűr, hangnév, am. zavar, láz, zaj, chaos, *confusio*, 's egyszersmind cselekvő ige, am. zúr, zavar.

Jegyzet. Vannak, kik a' tiszta gyökök közt örömet olvasnák a' következőket is: *árt, bérz, ércz, harc, konc, láncz, pócz, sáncz, kedv, nyelv, szűz, pénz, stb.* De a' munka' folytatá-
sán előadottakból kiki fogja látni; hogy *árt, harc, kedv, nyelv, szűz* stb. tiszta magyar származékok ugyan, de nem tiszta gyökök; ilyenek pedig: *ércz, sáncz, pénz*, nem magyarok; mert *ércz* a' német *Erz*-ből, (latin *aes, acris*) jött; vagy ha magyar szónak állatná is valaki, bizonyára *ér*-ből származtatná; a' régi magyarok továbbá árkoltak igen is, de nem sánczoltak (*Schanze*). stb.

1. جيل - 2. خات - 3. سه - 4. خفر - 5. سحر -
 6. رب - 7. احط - 8. عد - 9. عقد - 10. اكد - 11. اخر -
 12. ارل - 13. نو - 14. نا - 15. حر - 16. خرط -
 17. اشا - 18. حيه - 19. بان - 20. بر - 21. حنا -
 22. اباك - 23. بيا - 24. بيسي - 25. ظبي - 26. محب -
 27. صهد - 28. ل - 29. تدي - 30. صاح - 31. او -
 32. بيبة - 33. نك - 34. راص - 35. دور - 36. ز -
 37. حيل - 38. اخن - 39. سم - 40. ارول - 41. رسول -
 42. خلبا - 43. ول - 44. آج - 45. جو - 46. ره -
 47. انا - 48. انم - 49. توراة - 50. فك - 51. فري -
 52. فتي - 53. فد - 54. حسم - 55. فح - 56. فن -
 57. فار - 58. فاح - 59. صد - 60. جار - 61. لم -
 62. جد - 63. جول - 64. جال - 65. نفم - 66. مقر -
 67. جار - 68. جيك - 69. خشب - 70. لبت - 71. عيب -

72. عيد - 73. ادا - 74. ار - 75. كف - 76. حفر -
 77. سحر - 78. كان - 79. قال - 80. كيد - 81. حن - 82. كس -
 83. كن - 84. صفة - 85. كم - 86. حن - 87. كوت -
 88. حن - 89. ثنا - 90. حنك - 91. لحي - 92. لب -
 93. ص - 94. فحن - 95. فحن - 96. فحن - 97. ص -
 98. ما - 99. نابز - 100. ندي - 101. ناب - 102. فاح -
 103. ند - 104. رجل - 105. لله - 106. ربيك - 107. رف -
 108. رفت - 109. زر - 110. روض - 111. و - 112. روكي - 113. شوي -
 114. مه - 115. سوي - 116. شاط - 117. صف - 118. سوس -
 119. سب - 120. سك - 121. سكن - 122. سم - 123. شاق -
 124. ساق - 125. صم - 126. زرع - 127. شفار - 128. هم -
 129. زلر - 130. و - 131. نار - 132. ديك - 133. وني -
 134. مان - 135. و - 136. فني - 137. ودي -